

Att inte följa den förväntade vägen

En studie om ungdomar utanför gymnasieskolan och om det kommunala uppföljningsansvaret

*Marianne Lundgren
Jan Magnusson*

Kvalitetskriterier för FoU-rapporter vid FoU i Väst/GR

En FoU-rapport vid FoU i Väst/GR ska:

- vara relevant för praktiskt verksamma och politiker inom välfärdsområdet,
- sätta studien i ett vidare sammanhang och vända sig till en bredare målgrupp än de som är direkt berörda,
- vara utvecklingsorienterad,
- anknyta till relevant forskning/kunskapsutveckling inom området,
- innehålla en beskrivning av metod och tillvägagångssätt samt en genomarbetad analys,
- vara tillgänglig, välstrukturerad och kännetecknas av god språkbehandling,
- före publicering granskas av forskare och anställda inom Göteborgsregionens kommunalförbund och Västra Götalandsregionen.

© FoU i Väst/GR

Första upplagan december 2009

Layout: Infogruppen GR

Omslagsbild: Ola Kjelbye

Tryckeri: PR-Offset, Mölndal

ISBN: 978-91-89558-58-8

FoU i Väst

Göteborgsregionens kommunalförbund

Box 5073, 402 22 Göteborg

e-post: fou@grkom.se

Att inte följa den förväntade vägen

En studie om ungdomar
utanför gymnasieskolan
och om det kommunala
uppföljningsansvaret

*Marianne Lundgren
Jan Magnusson*

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till alla de professionella, föräldrar och ungdomar som med sina kunskaper och erfarenheter har medverkat i vår studie.

*Marianne Lundgren
Jan Magnusson*

Innehåll

FÖRORD.....	4
SAMMANFATTNING	9
1. INLEDNING	13
Bakgrund till studien	14
Syfte	15
Tvånget att välja.....	15
Ungdomar – en problematisk resurs	16
Kommunalt ansvar för uppföljning.....	18
Det kommunala uppföljningsansvaret i Göteborgsregionen.....	21
2. INKLUSION OCH EXKLUSION AV UNGDOMAR	23
Den nationella ungdomspolitiken	23
Att inte följa en utstakad väg.....	24
Dropouts/early school leavers – avhoppare.....	26
Ungas syn på utbildning och arbete	31
Riskfaktorer för marginalisering.....	33
Livsval i en värld av konkurrens	35
Studier om det kommunala uppföljningsansvaret	37
3. STUDIENS GENOMFÖRANDE	41
Inriktning och avgränsningar.....	41
Metodval	41
Urval och genomförande	42

Telefonintervjuer	42
Fördjupad studie – Fokusgrupper.....	43
Intervjuer med ungdomar och föräldrar	43
Övrigt	44
Etiska överväganden.....	44
Analys	45
Trovärdighet och generaliserbarhet.....	45
Kunskapsgenomgång.....	46
Bortfall	46
4. ARBETET MED DET KOMMUNALA	
UPPFÖLJNINGANSVARET INOM GR	47
Organisation i Göteborgs Stad.....	47
Organisation i kranskommunerna	49
Uppföljningsansvarets organisation i de utvalda stadsdelarna och kranskommunerna – fokusgrupper	51
IT-systemen	52
IT-systemet i Göteborgs Stad.....	53
IT-systemet i kranskommunerna	55
Ungdomsgruppen.....	56
Centrala verksamheter/insatser inom utbildningsförvaltningen i Göteborg	60
Från behöriga till behövande	62
Insatser i stadsdelarna i Göteborg.....	63
Insatser i kranskommunerna.....	63
Exempel på regionala verksamheter/insatser inom Göteborg och kranskommunerna.....	64
5. VÄGVAL – UNGA VUXNAS OCH FÖRÄLDRARS	
MÖTE MED UTBILDNINGSSYSTEMET	65
Grundskoletiden	69
Negativ skolanpassning.....	69
Svag eller måttlig skolanpassning	71
Klart positiv skolutveckling.....	74
Sammanfattning av grundskoletiden	75
Förberedelser inför gymnasiet.....	76
Gymnasietiden och processen till avhoppbeslut.....	77
Snabbt avhopp.....	78
Avvaktar avhopp.....	78
Sent avhopp	80
Sammanfattning av gymnasietiden	81

6. SLUTGILTIGT AVHOPP – NYA VÄGVAL	83
När avhoppet blir en realitet.....	83
Förvirring inför fortsatta livsval.....	85
Vändpunkter	87
Föräldrars delaktighet.....	91
Ungdomarnas syn på sig själva, omvärlden och framtiden.....	92
Sammanfattande diskussion.....	95
7. DE PROFESSIONELLAS FÄLT INOM DET KOMMUNALA UPPFÖLJNINGANSVARET	99
En av kranskommunerna	100
Den andra kranskommunen	100
En av Göteborgs stadsdelar	102
Den andra stadsdelen.....	103
Arbetsförmedlingens roll	104
Ungdomsgruppen	105
Komplexiteten.....	105
Funktionshinder.....	106
Elevidentitet	108
Flickor och pojkar.....	109
De professionellas olika synsätt i fokusgrupperna.....	110
Sammanfattning	111
8. UPPFÖLJNINGANSVARET I GÖTEBORGS STAD OCH I KRANSKOMMUNERNA	113
Strukturella förändringar	113
Ålderns betydelse.....	115
Regelverk, tolkning och ungdomar – en svår kombination	115
Frirum	117
Samverkan mellan olika aktörer	119
När den egna organisationen eller andra organisationer upplevs ”fyrkantiga”	122
Det administrativa IT-stödet	123
Tidsaspekten.....	124
Att hålla sig informerad om ungdomarna	126
9. FRAMGÅNGSFAKTORER.....	129
Möt ungdomen ”där den är”	129
Bärande relationer och tillit för fortsatt kontakt	130
Visa på möjligheter	131
Anpassa insatserna	132
Sammanfattning	134

10. REFLEKTIONER OM STÖD SOM BEHÖVS.....	135
Förankring i den egna organisationen.....	135
Behov av ansvar/tydlighet/resurser från centralt håll	
– specifikt i Göteborg.....	136
Hur når man ungdomarna?	137
Utvecklingsområden när utbildningssektorns insatser inte är tillräckliga	139
Sammanfattning av faktorer som påverkar lokala insatser på stadsdelnivå och i kranskommun.....	141
11. AVSLUTANDE REFLEKTIONER OCH FÖRSLAG	
PÅ UTVECKLINGSOMRÅDEN.....	143
Utvecklingsområden inom det kommunala uppföljningsansvaret	145
Utvecklingsområden inom gymnasieskolan.....	146
Avslutande reflektioner	148
REFERENSER	149
BILAGOR	154

Sammanfattning

Även om i stort sett alla unga människor fortsätter att studera på gymnasiet efter grundskolan, så finns det sedan början av 2000-talet en tendens att antalet unga som inte fullföljer sina gymnasiestudier ökar. Detta uppmärksammades bland annat genom betänkandet *Unga Utanför* (SOU 2003:92). I betänkandet framkom att många unga som hoppat av gymnasiet fick etableringssvårigheter på arbetsmarknaden med sociala förluster som följd. Ungdomarna uppfattades såväl av andra som av sig själva som att de var ”utanför” samhället. De som var ”utanför” under mer än två år hade betydligt svårare att etablera sig i samhället än övriga. Det nationella målet är att unga människor fullföljer en treårig gymnasieutbildning. När unga människor inte följer dessa förväntningar utmanas samhällets ambitioner. Denna rapport handlar om ungdomars och föräldrars erfarenheter när ungdomarna hoppar av gymnasiet samt hur det kommunala uppföljningsansvaret organiseras och utförs inom kommunerna i Göteborgsregionen.

År 2005 skedde en ändring i skollagen som reglerar det kommunala uppföljningsansvaret. Varje kommun ska hålla sig informerad om hur de ungdomar som fullgjort sin skolplikt men som inte fyllt 20 år är sysselsatta, i syfte att erbjuda lämpliga individuella insatser.

Studiens syfte är att kartlägga hur det kommunala uppföljningsansvaret organiseras inom Göteborgsregionens 13 medlemskommuner. Ytterligare ett syfte är att undersöka vilka erfarenheter ungdomar och föräldrar har av det kommunala uppsökandet arbetet och av de insatser som erbjuds. Intresset har också varit fokuserat på hur IT-systemen fungerar. Ytterligare en utgångspunkt

är att få kunskaper om hur samverkansarbetet bedrivs mellan verksamheter, ungdomar och föräldrar. Våren 2008 intervjuades alla uppföljningsansvariga i Göteborgs 21 stadsdelar och 12 kranskommuner. I Göteborg finns en arbetsfördelning med uppföljningsansvaret mellan utbildningsförvaltningen och stadsdelsförvaltningarna. Utbildningsförvaltningen står för registrering, vägledning och utbildning, medan stadsdelarna ansvarar för det huvudsakliga arbetet med att söka kontakt med ungdomarna, kartlägga vad de gör och vid behov erbjuda lämpliga insatser. I Göteborg organiseras stadsdelarnas uppföljningsarbete inom dess individ- och familjeomsorg. I kranskommunerna organiseras arbetet inom utbildningsområdet. Fyra fokusgruppsintervjuer har genomförts med representanter från olika verksamheter i två stadsdelar och två kranskommuner. Nio ungdomar, fem föräldrar och andra yrkesverksamma i anslutning till det kommunala uppföljningsansvaret, har deltagit med sina erfarenheter.

Arbetet med det kommunala uppföljningsansvaret sker i flera steg. Det första handlar om att ungdomars gymnasieval/-ickeval eller avhopp registreras i IT-systemen GERDA/GRUUS. Det andra steget är att informationen ska nå den uppföljningsansvariga. I ett tredje steg söker den uppföljningsansvariga kontakt med ungdomen genom brev, telefonsamtal, sms, mejl och i undantagsfall hembesök för att få information om sysselsättning. När kartläggningen är genomförd och ungdomen inte har någon sysselsättning, erbjuds någon form av insats. Insatsen kan vara studier av olika slag, praktik eller någon annan individuell åtgärd. I varje steg finns olika aktörer som är beroende av att samverka med varandra. Samverkanspartners är bland annat socialtjänsten, skolor, arbetsförmedlingen, barn- och ungdomspsykiatri och andra verksamheter direkt riktade mot målgruppen.

I den här rapporten framkommer att hinder i samverkan uppstår när verksamheter inte uppfattar sig vara en del i arbetet. Arbetsförmedlingen framstår specifikt som en frånvarande samverkanspartner. Det är också svårt för ungdomar att komma tillrätta i dess verksamhet. IT-systemen anses vara till stor hjälp för de uppföljningsansvariga. För att underlätta arbetet behövs snabb och tydlig information om ungdomars avhopp. Behov av tillgång till praktikplatser och metodutveckling finns för att kunna nå alla ungdomar, särskilt de ungdomar som är svåra att komma i kontakt med. Vikten av att utveckla ett brett förhandlingsutrymme för ungdomar framkommer eftersom ungdomsgruppen som hoppar av studierna är heterogen och har olika behov av stöd, råd och navigering. Behov finns också av fortsatta diskussioner om att förstärka arbetet till att omfatta även unga vuxna upp till 25 år.

Studien visar på att utbildningsförvaltningen i Göteborg har ett stort utbud av olika centrala insatser. I kranskommunerna finns olika insatser inom

det individuella programmet. Men det kommunala uppföljningsansvaret i stadsdelarna och kranskommunerna har kommit olika långt i det operativa arbetet. Vid tiden för studien hade en stadsdel och en kranskommun inte kommit igång aktivt med arbetet. En viktig faktor för arbetet är att medarbetare och chefer har kunskaper om och ger stöd i arbetet. En annan betydelsefull faktor är att förankring finns i den egna organisationen. Några stadsdelar och kranskommuner har utarbetat bra plattformar för fortsatt utvecklingsarbete. En del har mycket väl fungerande samverkanskedjor. Av intervjumöten med ungdomarna och föräldrarna dras slutsatsen att det är goda exempel på hur arbetet med det kommunala uppföljningsansvaret bör bedrivas. Ungdomarna har blivit lyssnade på och delaktiga i de förslag som getts, vilket resulterat i att de funnit nya hanterbara vägar efter gymnasieavhoppen.

Slutsatsen är att det finns generella och specifika behov av utvecklingsarbete såväl i stadsdelarna som i kranskommunerna, beroende på lokala förutsättningar och ungdomars individuella olikheter samt hur organisation och samverkan fungerar. I slutet av rapporten ges reflektioner kring gymnasieskolans roll och förslag på viktiga områden som behöver uppmärksammas, för att förebygga avbrott från gymnasiestudierna.

I. Inledning

Sedan så blev det lite så, att jag tappade lusten helt med skolan och då sackade jag bara efter. Så efter ett par veckor i tvåan fick jag samtala med rektorn som sa att du kan inte fortsätta i tvåan om du ska ha de här betygen. Jag hade godkänt i ett par ämnen bara så det fungerade inte. ... jag kunde börja om ettan på gymnasiet men det kände jag, att jag är lika skoltrött i vilket fall då, när jag ser kompisarna gå i tvåan, och sen så går jag kvar där i ettan på samma skola. Det kändes också konstigt, så jag slutade helt enkelt. (Emma)

... man bara drev runt i hemmet, för alla andra som jag kände, dom kompisarna jag hade i nian, dom försvann ju. Och alla nya kompisar som jag kom i kontakt med, man lärde ju snabbt att dom var ju upptagna hela dagarna. Det är ju inte jag, jag har ingenting att göra. (Linus)

Två ungdomar ger sina bilder av avbrottet från gymnasieskolan och hur vardagen upplevdes därefter. Emma beskriver hur hon kom efter i studierna och att hon inte hade kraft att fortsätta skolan. Linus berättar om ensamhet och sysslolöshet. Ungdomarna leder oss in på frågor om varför ungdomar hoppar av skolan och vad som händer därefter.

Av de 153 000 elever som började gymnasieskolan i Sverige höstterminen 2007 var det 10 000 som inte gick i gymnasieskolan höstterminen året efter. Emma och Linus är två av dem. Kommunerna är skyldiga att erbjuda elever en plats på individuella programmet. Cirka 45 procent (12 800 elever) av alla elever på individuella programmet hade behörighet till ett nationellt program. I

gymnasieutredningens betänkande (SOU 2008:27a) beskrivs elevgruppen som ”väntare” – de väntar på att komma in på önskat program, ”bytare” – elever som hoppat av sin utbildning och väntar på en ny plats, samt ”avbrytare” – elever som hoppat av sin utbildning och inte vet vad de ska göra i stället (ibid. s. 257). I Sverige har andelen sysselsatta med högst grundskoleutbildning minskat kraftigt sedan 1990-talets början (SOU 2008:27b, s.27).

Den här rapporten handlar om ungdomar som avbryter sina studier, vilka de är, deras upplevelser samt deras föräldrars erfarenheter av tiden före och efter avhoppet. Men rapporten riktar även uppmärksamheten mot hur det praktiska arbetet bedrivs med ungdomar under 20 års ålder som står utan gymnasieutbildning. Det vill säga hur det kommunala uppföljningsansvaret hanteras inom Göteborgsregionens 13 kommuner. Emma och Linus ger var för sig intressanta tankar om vilken styrning som sker inom utbildningsområdet men också vilka förväntningar som finns om ungdomars framtidsvägar. Att inte följa dessa vägar innebär nya och intressanta utmaningar. Det är sådana vi har tänkt lyfta upp och visa på i den här rapporten.

Bakgrund till studien

Inom Göteborgsregionens kommunalförbund (GR) finns en gemensam gymnasieintagning, vilket innebär att ungdomar kan söka plats i gymnasieskolor i vilken som helst av de 13 medlemskommunerna. Detta är i huvudsak en stor möjlighet och medför ökad frihet för ungdomarna. Syftet är att öka rörligheten och på så sätt ge goda förutsättningar för integration mellan unga människor från olika stadsdelar och kommuner. Tanken är även att stimulera skolor till att profilera sin verksamhet. Men det finns också vissa risker, i synnerhet när det gäller ungdomar som är i behov av större uppmärksamhet och ledning för att få vardagen att fungera. Farhågor har uttryckts om att ungdomar kan ”tappas bort” när kommunen inte längre har kontroll över vart ungdomarna från den egna kommunen ”tar vägen”. Nätverket för utbildningschefer inom GR har tidigt velat kraftsamla resurser för att minska risken för detta. Mot denna bakgrund skrevs studiens projektansökan. En utgångspunkt var att få möjlighet till fördjupad kunskap om hur IT-systemen hanterades. Ytterligare en utgångspunkt vid projektansökan var att få fördjupade kunskaper om de ungdomar som av olika skäl inte fortsätter studera efter grundskolan eller avbryter sina gymnasiestudier. Med dessa utgångspunkter beviljade Myndigheten för Skolutveckling och länsstyrelsen projektmedel till genomförande av den här studien.

Syfte

Syftet med studien är att kartlägga hur det kommunala uppföljningsansvaret organiseras samt att identifiera hinder och möjligheter i att stödja ungdomars väg mot utbildning och/eller arbetsmarknad. Ytterligare ett syfte är att undersöka vilka erfarenheter ungdomar och föräldrar har av kommunens uppsökande arbete och av de insatser som erbjudits.

Studien fokuserar särskilt på följande frågeställningar:

- Vilka är ungdomarna?
- Hur hanteras informationen i IT-systemen om ungdomarna som ej påbörjar eller avbryter gymnasiestudier?
- Hur utförs det uppsökande arbetet?
- Hur bedrivs samverkansarbetet mellan verksamheter, ungdomar och föräldrar?

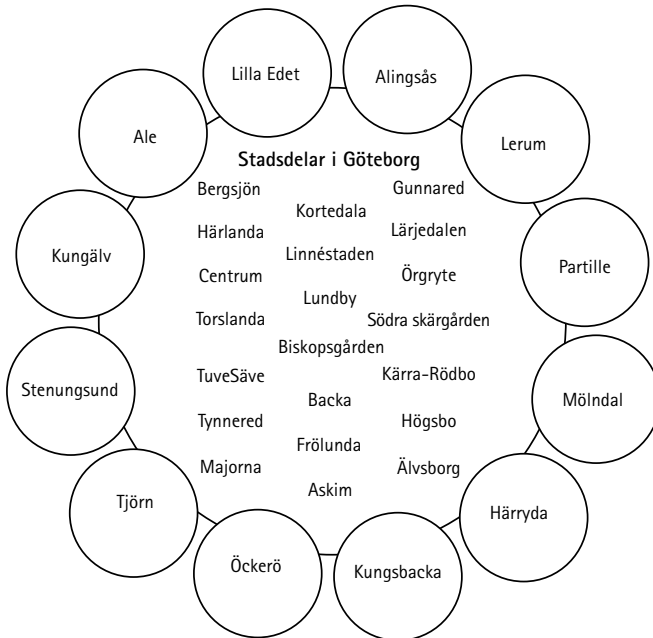

Bild 1. Stadsdelar och kranskommuner

Tvånget att välja

Vi lever i ett föränderligt samhälle där trenden sedan 1970-talet gått från ett traditionellt industrisamhälle och centralstyrd skola, med få individuella val, till ett sekulärt-rationellt samhälle med mål- och resultatstyrd skola och många

individuella val. I utredningen om ungdomars psykiska hälsa (SOU 2006:77) framhåller majoriteten av de 700 ungdomarna som deltog i studien från skolår nio till och med andra året på gymnasiet, att de lever i ett prestationssamhälle. Valfrihet är en del av livet men är också en del som ger upphov till stress. Även om det finns flera olika faktorer som framkallar stress, så pekas skolan ut som den främsta stressvariabeln. Enligt ungdomarna berodde skolstressen på mängden läxor, ämnes- och betygssystemen, brist på samordning mellan lärarna, vilket genererade olika budskap, brist på socialt och emotionellt stöd samt ungdomarnas upplevelse av att inte bli "sedda". Majoriteten av ungdomarna på gymnasiet upplevde mer stress än niondeklassarna. Undantagna var ungdomarna på de yrkesförberedande programmen i mindre orter. För lite vägledning och för mycket självstudier var också vanliga stressfaktorer.

Lalander och Johansson (2007) diskuterar valets möjligheter till individualisering, men också tvång som leder till stress genom den starka individualiseringsprocess i samhället som särskilt ungdomarna är utsatta för. Samtidigt som de längtar efter gemenskap, intimitet och kollektiva upplevelser så värnar de om sin individuella frihet. Författarna hänvisar till ungdomsforskaren Thomas Ziehe och för in ytterligare en aspekt på hur unga människors identitetsskapande påverkas i vår tid. Med uttrycket *kulturell friställning* menar Ziehe att människan blir mer fångad i marknadens grepp och samtidigt friare att utforma den egna identiteten. Mediernas betydelse är stor i arbetet med att reflektera över den egna identiteten. Men det beror också på förändringar inom tidigare relativt stabila sociala strukturer såsom familj, arbete, könsroller och skolsystem. Processerna benämner Ziehe *avtraditionalisering*.

Också i den ungdomspolitiska propositionen (prop. 2004/2005:2) betonas att en snabb utveckling av massmedia har medfört en radikal förändring av uppväxtvillkoren för dagens ungdomar jämfört med alla tidigare generationer. Här framhålls även informationsteknologin som betydelsefull. Ytterligare en aspekt som skiljer dagens ungdomsgrupp från andra nutida eller tidigare grupper är att de under hela sin uppväxt haft goda möjligheter till internationella kontakter (ibid. s. 13).

Ungdomar – en problematisk resurs

"Barn och ungdomar uppmärksammas idag i samhällsdebatten som ett av de stora problemen" (Olsson, 1980 s. 9). Uttalandet gjordes i en avhandling för nästan 30 år sedan. Författaren till denna, historiken Lars Olsson, beskriver att många barn "främst ur arbetarklassen" inte är motiverade att fullfölja den obligatoriska skolan. Dessa betraktas inom skolan som ett problem. Utanför

skolan uppfattas barn och ungdomar av många äldre som ett hot, medan de unga själva ofta upplever stor otillfredsställelse med sin situation. Enligt Olsson hade en hel del av dem som uttryckte otillfredsställelse velat arbeta istället men möjligheterna till detta var små och istället blev ungdomsarbetslösheten allt mer vanlig.

Olsson visar att historiskt sett har barn ur de breda folklagren tvingats till att arbeta för sin egen och sin familjs försörjning. Ett stort antal barn i det framväxande industrisamhället utnyttjades för fabriksarbete. Till skillnad från barns arbete i det traditionella bondesamhället och inom hantverket utgjorde barnens arbete i fabrikerna inte ett led i utbildningen till ett yrke. Barn var billig arbetskraft, lättare att disciplinera till arbete än vuxna och genom arbetsdelning var det möjligt att använda barn till ett flertal arbetsuppgifter. Under 1900-talet avtog barnarbetets betydelse eftersom barnen helt enkelt inte blev lönsamma längre. Istället för barnarbete fick vi en växande ungdomsarbetslöshet.

Soidre (2002, s. 443) beskriver hur offentliga diskussioner om unga människor och arbete har pendlat från att vidta åtgärder för att skydda barn i arbetslivet till att finna lämpliga sysselsättningar för ungdomar. Med hänvisning till Schröder beskriver Soidre (2002) hur arbetslösheten bland ungdomar, främst unga män, uppmärksammades på 1920-talet då dessa hade svårt att finna försörjning. De arbetsskapande insatserna som på 1930-talet infördes kom därför att omfatta även unga personer. Förutom syftet att kunna försörja sig fanns andra motiv från samhällets sida till att unga människor skulle delta i åtgärder, bland annat ansågs det skadligt både för den enskilde individen och för samhället att unga var arbetslösa.

På 1930-talet inrättades beredskapsarbeten som en aktiv arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Dessa fanns kvar som den dominerande åtgärden för dem över 18 år till 1980-talet, då åtgärden successivt började avvecklas. För ungdomar tillkom en rad olika insatser under 1980-talet. Trots en tämligen djupgående lågkonjunktur klarade sig Sverige relativt väl. Den starka satsningen på utbildning och arbetsmarknadsinsatser var skälen till detta (Furåker & Blomsterberg 2002, s. 281, 285).

Från 1930-talet fram till år 2000 har andelen personer med utbildning som motsvarade eller översteg gymnasial nivå ökat från cirka 5 procent till cirka 75 procent och andelen som följt en organiserad yrkesutbildning ökat från cirka 2 procent under 1940-talet fram till de senaste årens nivåer på 40-50 procent (SOU 2008:27b). I början av 1990-talet infördes en decentraliserad och målstyrd gymnasieskola (SOU 2008:27a). De politiska argumenten var att skapa en nationellt likvärdig gymnasieskola. Alla gymnasieprogrammen blev treåriga, fick gemensamma kärnämnen och skulle ge högskolebehörig-

het. De yrkesförberedande programmen fick en mer tydlig teoretisk profil och det individuella programmet inrättades. Kommunerna fick frihet att inrätta specialutformade program, lokala kurser och lokala inriktningar. Behörighetskrav till gymnasieskolan infördes år 1998. För att kvalificera sig till ett nationellt eller specialutformat program måste elever ha godkända betyg i ämnena matematik, engelska, svenska/svenska som andraspråk. Elever som inte klarade behörighetskraven hänvisades till individuella program för att höja betygen (Skolverket 2008).

När arbetslöshetsstatistik började föras av Statistiska Centralbyrån på 1960-talet låg ungdomsarbetslösheten på en högre nivå än vuxengruppens. De ungas situation förbättrades under 1970- och 1980-talen men under 1990-talet steg den öppna ungdomsarbetslösheten dramatiskt. Situationen för åldrarna 18-19 år var dock bättre. Inflödet i arbetslöshet minskade i den här gruppen. Nedgången i den öppna arbetslösheten för denna grupp berodde sannolikt på att gymnasieprogram som tidigare varit tvååriga nu utökats till att bli treåriga. Det visade sig i högre arbetslöshet i gruppen 20-24 år. Expansionen av gymnasie- och högskoleutbildningar samt omfattande arbetsmarknadspolitiska åtgärder dämpade då den öppna arbetslösheten (Blomskog & Schröder, 1999).

Murray och Sundins (2008) resultat visar att efter den senast genomförda gymnasiereformen år 1994 har ökningen av elever som avbryter gymnasiestudierna varit dramatiskt. De flesta avhopparna lämnar gymnasiet sent under tredje året. Arbetsmarknaden var bäst för dem som slutförde gymnasiestudierna eller avbröt studierna under det tredje året. De som avbröt studierna under första eller andra året fick etableringssvårigheter på arbetsmarknaden. Författarna konstaterar att under 1970-talet uppnådde fler män än kvinnor en gymnasieutbildning. Dessa skillnader försvann under 1980-talet och i början av 1990-talet blev unga kvinnor mer framgångsrika på gymnasiet. Skillnaderna mellan könen ökade under 1990-talet och ökningen bland unga män som avbröt studierna var dramatisk. Även Skolverket (2009c) visar att kvinnor fullföljer gymnasiestudierna i högre utsträckning än män, 70 procent respektive 64 procent. Av hela ungdomsgruppen fullföljer 64 procent sin gymnasieutbildning på tre år.

Kommunalt ansvar för uppföljning

Som visats ovan har ungdomars anknytning till utbildning och arbetsmarknad varit föremål för en mängd samhällsinsatser under lång tid. En orsak kan vara att samhällsförändringar i särskilt hög grad påverkar de grupper som inte har en fast förankring i form av arbete och utbildning. Detta leder till olika former

av anpassningsstöd från statsmakterna sida, som utformas i relation till de vid tidpunkten aktuella synsätten på vilka problem som finns, hur de uppstått och värderingar som dominerar den politiska agendan. Något som påverkat de sentida insatserna på området är den politiska styrning som lanserades på bred front inom EU under nittioalet under beteckningen ”aktiveringspolitik”. De bärande idéerna och inspirationen fick man från Danmark där arbetet riktade sig specifikt mot unga människor eftersom de oftast inte omfattas av samhällets trygghetssystem (Olofsson, 2007, s. 148). Bakgrunden till den politiska viljeriktningen var att förhindra att unga människor fastnade i konstant utanförskap genom långtidsarbetslöshet, social marginalisering och långvarigt bidragsberoende, något som ökade markant på 1990-talet. Tanken är att medborgaren ska ta eget ansvar för sin försörjning, sin sysselsättning och sin kompetensutveckling. Det krävs exempelvis en aktivitet från medborgaren i form av deltagande i anordnade kurser eller praktikplatser för att få försörjningsstöd. Insatserna ska anpassas efter varje individs förutsättningar och behov. Målet är att öka den enskildes konkurrenskraft på arbetsmarknaden och samtidigt stärka den sociala kompetensen för att på så sätt underlätta etableringsprocessen (ibid). Olofsson (2007) lyfter upp kritiken som riktats mot aktiveringspolitiken, vilken oftast bedrivs i projektform. Insatserna är många gånger likriktade med hårt begränsade ekonomiska anslag. Arbetslösa ungdomar upplever verksamheten som en slags förvaringsåtgärd som inte ger ökade möjligheter till arbete och förbättrade försörjningsmöjligheter. Som direkta förelöpare till det kommunala uppföljningsansvaret finns varianter som på olika sätt försöker stödja ungdomars väg till arbete eller utbildning, ofta finns inslag som ökad samverkan och eget ansvar med som hållpunkter. Nämnas kan kommunala ungdomsprogram (KUP), ungdomsgarantin (UG) och jobbgarantin.

År 1995 fick kommunerna en möjlighet att, efter avtal med berörd länsarbetsnämnd, ta ett samlat ansvar för ungdomar under 20 år som inte genomgår gymnasieutbildning. Insatsen, som benämndes Kommunala ungdomsprogram (KUP), hade som syfte att vara förberedande för studier eller kunna leda till arbete på den reguljära arbetsmarknaden, enligt propositionen *En effektivare arbetsmarknad m.m.* (1994/1995:218). Denna resulterade i lagen om kommunens ansvar för ungdomar (1995:706), som upphävdes 2000 och ersattes av lagen om arbetsmarknadspolitiska program (2006:625). I sak förändrade inte detta något för kommunernas ansvar (Skolverket, 2002).

Kommunala ungdomsprogram (KUP) som riktats till ungdomar under 20 år avskaffades år 2007. Även insatsen ungdomsgarantin (UG) för åldersgruppen 20-24 år avskaffades. Som skäl till detta angav regeringen (prop. 2006/2007:118 med hänvisning till Statskontorets utvärdering, 2001) att

KUP skulle behållas för ungdomar under 20 år som inte fullföljt gymnasiet men man ansåg samtidigt att det kommunala huvudmannskapet inneburit att ungdomar förlorat kontakten med arbetsförmedlingen. I propositionen hänvisas till betänkandet *Unga utanför* (2003) som föreslog ett avskaffande av KUP. Istället skulle en organisation i varje kommun skapas för att söka upp och erbjuda ungdomar under 20 år insatser. Här skulle berörda myndigheter såsom skola, arbetsförmedling och socialtjänst vara skyldiga att samverka. Den dåvarande regeringen valde dock att behålla KUP och föreslog ett förtydligande av kommunernas ansvar. I propositionen refereras till två rapporter från Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering från 2005 och 2006, vilka indikerade att KUP kan ha negativa effekter på ungdomars etablering på arbetsmarknaden och att KUP fungerade sämre än arbetsförmedlingens ordinarie program. Dock hade övergång till reguljär utbildning ökat vid deltagande i KUP (prop. 2006/2007).

Ungdomsgarantin och KUP ersattes i december 2007 av Jobbgaranti för unga (UGA). Syftet med UGA är att ungdomar ska erbjudas särskilda insatser i ett tidigt skede för att de så snabbt som möjligt ska få arbete eller återgå till en utbildning utanför arbetsförmedlingen. Jobbgarantin riktar sig till de som fyllt 16 men inte 25 år, och under en sammanhängande period av tre månader varit arbetslös och anmäld hos arbetsförmedlingen. Innehållet under de tre första månaderna är kartläggning, vägledning och jobbsökaraktiviteter. Därefter kan praktik eller kortare yrkesinriktad utbildning beviljas (Arbetsförmedlingen, 2008). I regeringens proposition (2006/2007:118) framhålls vikten av att på ett tidigt stadium fånga upp ungdomar som är arbetslösa och att insatsen för dem ska vara mer aktiverande än de tidigare KUP och UG, vilka regeringen menade inte gett ungdomar det stöd de behöver för att etablera sig på arbetsmarknaden.

Flera av remissinstanserna efterlyste ett klagörande av det kommunala uppföljningsansvaret och en tydlig ansvarsfördelning mellan kommun och arbetsförmedling. Regeringen betonar att införandet av jobbgarantin inte påverkar det kommunala uppföljningsansvaret eller kommunens skyldighet att erbjuda gymnasieutbildning. Det understryks att kommunens informationsansvar är något helt annat än den typ av ansvar som staten tar genom jobbgarantin. Vidare betonas vikten av ett nära samarbete mellan arbetsförmedlingen och kommunen för att ungdomar som avbrutit sina gymnasiestudier ska återuppta dem (prop. 2006/2007:118).

Redan i den skollag som trädde i kraft 1986 fanns bestämmelser om hemkommunernas skyldighet att hålla sig informerade om hur ungdomar är sysselsatta men också att erbjuda dem utan stadigvarande sysselsättning vägledning, praktik eller kurser. Skyldigheten omfattade ungdomar upp till

18 år. 1992 skedde förändringar i skollagen. Bestämmelserna innebar att kommunerna hade en skyldighet att erbjuda ungdomar gymnasieutbildning efter avslutad grundskoleutbildning, fram till vårterminen det år de fyller 20. Erbjudandet innebar även individuella program, som nu infördes. Skyldigheten för hemkommunen att hålla sig informerad om hur ungdomarna var sysselsatta togs bort ur författningstexten även om avsikten inte var att denna skulle upphöra, utan utgöra en integrerad del i verksamheten (Skolverket 2002; prop. 2004/2005:2).

Den reglering om det kommunala uppföljningsansvaret som är aktuell för denna studie går tillbaka till 2005 och återfinns i 1 kapitlet 18 § skollagen (SFS 1985:1100):

En kommun skall löpande hålla sig informerad om hur de ungdomar i kommunen som fullgjort sin skolplikt men som inte fyllt 20 år är sysselsatta, i syfte att kunna erbjuda dem lämpliga individuella åtgärder.

Kommunens skyldighet enligt första stycket omfattar inte de ungdomar som genomför eller har fullföljt utbildning på nationella eller specialutformade program i gymnasieskola, gymnasiesärskola eller motsvarande utbildning.

Det kommunala uppföljningsansvaret i Göteborgsregionen

Stadskansliet i Göteborg (2005a) framhåller i en kartläggning av ungdomsgruppen mellan 16 och 29 år, att de allra flesta ungdomar mår bra, har en god grundutbildning och att flertalet även med tiden får ett arbete och därmed klarar sin försörjning. Man konstaterade dock att ett antal ungdomar inte följer de vanliga etableringsvägarna och är i behov av samhällets stöd av varierande slag och omfattning. Ett ytterligare orostecken visade sig vara unga kvinnors ohälsoproblematik¹. En slutsats som man drog, var att det fanns behov av att belysa vilka faktorer som samverkar vid ungdomars etablering på arbetsmarknaden, med fokus på betydelsen av utbildning, tillgång till arbete och egen bostad (s. 44).

Mot bakgrund av det utökade ansvaret föreslog stadskansliet i Göteborg att utbildningsnämnden skulle inhämta kunskap om ungdomarnas sysselsättning för att kunna erbjuda utbildning. För att detta skulle vara möjligt

---

¹ Ohälsotalet är ett mått på utbetalda dagar med sjukpenning, arbetsskadesjukpenning, rehabiliteringspenning, förtidspension och sjukbidrag från socialförsäkringen (Göteborgs Stadskansli, 2005, s 44).

poängterades vikten av att söka kontakt med ungdomarna. För att fullgöra uppdraget var samverkan över förvaltningsgränserna nödvändig. Kartläggningen ansåg man ingå som en del i stadsdelarnas förebyggande barn- och ungdomsarbete.

Under de två följande åren arbetade man fram rutiner för det kommunala uppföljningsansvaret i såväl Göteborg som i kranskommunerna. I en rapport från utbildningsförvaltningen (Göteborgs Stad Utbildning, 2007) fann man att ungdomsgruppen som var föremål för ”Det kommunala uppföljningsansvaret” i Göteborg pendlade mellan 950 och 1150 ungdomar. Av gruppen var ungefär 30 procent ungdomar mellan 16 och 17 år och cirka 70 procent mellan 18 och 19 år. Cirka en tredjedel hade full sysselsättning med olika aktiviteter som till exempel vistelse utomlands, militärtjänstgöring, arbete eller folkhögskolestudier. Cirka en tredjedel bedömdes vara i behov av mer direkt inriktade insatser genom kommunernas uppsökande, förebyggande arbete och insatser specifikt från socialtjänsten. De övriga ungdomarna bedömdes befinna sig på en mer allmänt oviss väg mot vuxenlivet och behovet av samverkande insatser var större. I uppdraget lades en stark betoning på att erbjuda unga stöd att fullfölja en gymnasieutbildning och att gymnasieskolan tog ansvar för att skapa utbildningsalternativ, erbjuda flexibilitet och pedagogiskt stöd för att möjliggöra så att elever kunde fullfölja sin utbildning. Man skriver: ”Det vill säga insatser som samtidigt aktivt motverkar avhopp till ”utanförskapet”. Ett avhopp från gymnasieskolan är inte bara ett misslyckande för den enskilde eleven. Det är också en misslyckad investering från samhällets sida” (ibid. s. 3).

2. Inklusion och exklusion av ungdomar

Den nationella ungdomspolitiken

I Sverige bor drygt 1,2 miljoner människor mellan 15 och 24 år (SCB, 2008). Utbildningsfrågorna bör ses i ett brett perspektiv och bland annat relateras till ungdomspolitikens intentioner. I propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (prop. 2004/2005:2) beskrivs att det gemensamma för alla ungdomar är att de går igenom en successiv frigörelse- och etableringsprocess. Vidare framhålls att ”Samhället har en skyldighet, ett ansvar för och ett intresse av att skapa goda förutsättningar för ungdomar att leva ett gott liv under ungdomstiden samt att skapa sina egna förutsättningar för att bli vuxna” (s. 21).

Två övergripande mål för den nationella ungdomspolitiken föreslås i propositionen (ibid s. 25): Ungdomar ska ha verklig tillgång till välfärd och till makt. Med verklig tillgång till välfärd avses att alla ungdomar ska ha möjlighet till en god materiell, kulturell och social levnadsstandard. Med verklig tillgång till makt menas att alla ungdomar ska ha möjlighet att påverka såväl sitt eget liv och sin närmiljö som samhällsutvecklingen i stort.

Ungdomspolitiken delas, enligt propositionen, in i fem huvudområden:

1. lärande och personlig utveckling
2. hälsa och utsatthet
3. inflytande och representation
4. egen försörjning och
5. kultur och fritid

I propositionen (prop. 2004/2005:2) framhålls vidare vikten av att skaffa sig nya kunskaper som en aspekt av välfärden. För att kunna utöva inflytande, som är ett viktigt instrument för att ha tillgång till makt, är kunskap en förutsättning. Målsättningen är att alla ska uppnå behörighet till gymnasiestudier. "Ungdomars möjligheter till inträde på arbetsmarknaden är centrala för ungdomars tillgång till välfärd och utbildning är en av de viktigaste förutsättningarna för ungdomars möjligheter att få arbete" (ibid. s. 39). I propositionen konstateras att en fullföljd gymnasieutbildning blir allt viktigare för att minska risken för arbetslöshet. Med hänvisning till AMS rapport från 2003, "*Arbetsmarknaden för personer som avbrutit sina gymnasiestudier*", visar man att de som inte har en gymnasieexamen, eller avbrutit gymnasiestudier, är arbetslösa längre tid än de som fullföljt sina gymnasiestudier. Det framhålls också att psykisk ohälsa och psykosomatiska besvär ökar i oroande omfattning bland ungdomar, inte minst hos flickor och unga kvinnor (ibid. s. 35). Det finns en rad förklaringar till denna ökning. Bland annat lyfts ökad arbetslöshet och förändringar i utbildningssystemen fram samt massmediernas påverkan, som kan ha gett upphov till osäkerhet och högre prestationskrav hos ungdomar (ibid. s. 102).

Att inte följa en utstakad väg

Majoriteten av unga människor både i Sverige och utomlands fortsätter till gymnasiestudier efter grundskola (Sum m fl, 2003; Skolverket 2008; SOU 2008:27a). Under 2000-talet har dock en tendens varit att antalet unga som inte fullföljer sina gymnasiestudier ökar (Murray & Sundin, 2008). Bakomliggande orsaker till varför unga människor inte väljer att fullfölja sina studier framhålls vara individuella, strukturella och institutionella faktorer där specifika och generella mönster återkommer (UNICEF, 2008; Te Riele, 2006).

Skolverket (2002) fick i uppdrag att undersöka vad ungdomar som inte gick i gymnasieskolan gjorde samt vilka åtgärder kommunerna vidtagit för att ungdomarna skulle gå i gymnasieskolan. Studien visade att kommunerna tolkade uppdraget på olika sätt och att detta påverkade i vilken utsträckning och i vilka former som kommunerna erbjöd gymnasieutbildning. Medvetenheten om hur bestämmelserna om uppföljningsansvaret var utformat, var i allmänhet låg och ett helhetsansvar för uppföljningsansvaret saknades.

Skolverkets rapport (2002) visade att arbetet med att vidta åtgärder för att förhindra elevers studieavbrott var starkt beroende av enskilda personers engagemang och initiativ då riktlinjer och genomtänkt policy ofta saknades. Vissa ungdomar riskerade att hamna emellan olika aktörers ansvarsområ-

den. Särskilt gällde det dem med ”trasslig bakgrund”, men också elever på fristående grundskolor och de som avbröt studier vid gymnasieskolor med annan huvudman än kommunen (ibid. s. 6). Anledningen ansågs vara att det saknades en samlad bild av kommunernas ungdomar och deras sysselsättning, men även brister i samverkan mellan olika aktörer. Skolverket framhöll att det måste finnas en tydlighet i vilka skyldigheter varje kommun har för ungdomar som är folkbokförda i kommunen och att det måste finnas samverkan mellan olika skolformer och utbildningssamordnare, men också med sociala myndigheter och med arbetsförmedlingen (ibid. s. 46).

År 2003 presenterades betänkandet ”*Unga utanför*” (SOU 2003:92). Uppdraget var bland annat att kartlägga gruppen i åldern 16-24 år som varken studerade, arbetade, sökte arbete eller hade någon annan känd sysselsättning. Arbetskraftsundersökningar visade på att åldersgruppen som stod utanför² någon sysselsättning vuxit markant under 1990-talet. Utredningen fann en grupp på cirka 25 000-30 000 personer som hade betydande problem att etablera sig i samhället och som ansågs behöva extra stöd av samhället. År 2001 var cirka 7000 personer i åldern 16-19 år och 20 000 personer i åldern 20-24 ”utanför” under mer än två år. Utredningen visar att de som är utanför under mer än två år har betydligt svårare att etablera sig i samhället än övriga. Gruppen har inte i samma utsträckning som genomsnittet för åldersgruppen uppnått godkända betyg från grundskolan. I gruppen återfanns en stor andel utrikes födda, specifikt de med en kortare vistelsetid i landet än fem år. Vidare konstaterades skillnader mellan könen när det gäller ohälsa. Kvinnor vårdades oftare än män för psykiatriska problem och suicidförsök. Vård för alkohol- och narkotikamissbruk var mer frekvent bland män. Skolverket (2009c) visar att 10 000 ungdomar avbryter gymnasiestudierna under första eller andra året och ytterligare 20 000 ungdomar avbryter studierna under tredje året utan grundläggande behörighet.

I betänkandet presenterades också en intervjuundersökning där syftet var att identifiera förklaringar till att ungdomar hamnat utanför arbete eller studier. Utredningen pekar på strukturella problem som rör olika lagar och regler som styr ungdomarnas tillvaro och sociala problem i deras hemmiljö samt individuella förklaringar. Många av de intervjuade ungdomarna uppger att de inte vet vart de ska vända sig för att få hjälp. I intervjuer med tjänstemän framkommer att det behövs en samverkan mellan olika myndigheter för att inte ungdomarna ska hamna mellan olika myndigheters ansvarsområden (SOU 2003:92, s. 81). Många av ungdomarna har mycket komplexa etablerings-svårigheter. De känner sig utanför men de vill delta och kunna försörja sig

---

² Med ”utanför” avses personer som inte studerar, arbetar, aktivt söker arbete eller har någon känd sysselsättning (SOU 2003:92).

själva. De har kontakter med samhället men saknar någon som stöttar dem mer långsiktigt och som kan se deras situation ur ett helhetsperspektiv (s.12).

I den nationella ungdomspolitikens handlingsprogram (prop. 2004/2005:2) ryms insatser inom de fem huvudområdena som ungdomspolitikerna delats in i. Som en punkt i detta program föreslogs en ändring i skollagen. Förslaget innebar att kommunernas uppföljningsansvar förtydligades.

Dropouts/early school leavers – avhoppare

Under de senaste decennierna har nästan alla analyser av arbetsmarknaden och sociala förhållanden för unga människor (internationellt och nationellt), visat på betydelsen av formell utbildning (Utbildningsdepartementet, 2000; Sum m fl., 2003; UNICEF, 2008). De som inte fullföljer sina studier och inte får en utbildning tenderar att bli svagt delaktiga i samhället och få en instabil ekonomisk utveckling under hela sitt vuxenliv (SOU 2003:92; Jónasson & Blöndal, 2008; Murray & Sundin, 2008). Ett viktigt mål är därför att förmå unga människor att fullfölja sina studier. Att uppmärksamma och följa upp ”drop outs”/”early school leavers”³ är därför en förutsättning för att unga människor inte ska riskera att hamna i permanent utanförskap. Ett exempel är det brittiska Utbildningsdepartementets förslag från 2001 att ’...we must end the culture of leaving education at 16’ (Archer & Yamashita, 2003, s. 53). UNICEF (2008) betonar vikten av att uppmärksamma problemet med ”early school leavers”. Målet är att i Europa minska antalet unga människor mellan 18-24 år, som lämnar skolan i förtid, från 20 procent år 2002 till 9 procent år 2010.

Jónasson och Blöndal (2008) lyfter upp följande benämningar på dropout och early school leavers som ofta används i Europa: *Dropout*: ungdomar lämnar skolan utan examen. *Stopout*: de som lämnar skolan och kommer tillbaka senare för att fullfölja utbildningen. *Non-starters*: de som aldrig påbörjar studierna och *Pushout*: de som inte är välkomna i skolan på grund av störande beteende (ibid. s. 1).

Med utgångspunkt från benämningarna menar författarna att det är betydelsefullt att ta hänsyn till ett flerdimensionellt perspektiv vid analys

---

³ Elever som lämnar utbildningssystemet vid unga år benämns vanligtvis i Storbritannien som ”early leavers” och i USA som ”school dropouts” (Blaug, 2008). I den här rapporten skrivs ”dropouts” och ”early (school) leavers”, vilkas betydelse är synonyma samt ska förstås som ”unga människor som aldrig påbörjar eller avbryter grundskole- eller gymnasiestudier”. I rapporten används även unga och ungdomar för benämning av personer i åldern 16 till 25 år. Vid 16 års ålder avslutas grundskolan och i en av kommunerna som deltar i studien arbetar man inom det kommunala uppföljningsansvaret med gruppen unga till och med 25 år.

och tillsättande av insatser vid individers val och ickeval till utbildning, eftersom flera förklaringar kan finnas. Till exempel passar utbildningen inte in i individens livssituation trots att utbildning anses vara av vikt vid ung ålder. Individen kan istället välja andra erbjudanden som till exempel arbete men också andra bakomliggande variabler kan finnas, så som ointresse för utbildning, hinder i skolan eller sociala svårigheter. Jönasson och Blöndal (2008) diskuterar vidare dropoutbegreppet relaterat till uppfattad normalitet och de menar att det finns såväl ett systemperspektiv som ett individuellt perspektiv, beroende på vilken horisont man utgår från. Med utgångspunkt från ett gammalt traditionellt utbildningssystem kan en individ som avbryter sina studier vid unga år men önskar återkomma tio år senare, uppfattas som att han/hon förlorat sina utbildningschanser. Utbildningssystemet lägger ner stor kraft på att konstruera alternativ i syfte att förmå individen vid unga år att återvända till skolan. Detta kontrasteras i förhållande till perspektivet *ett livslångt lärande* och uppfattas då inte som ett problem. Tvärtom, menar Jönasson och Blöndal (ibid), går individer in i och ut ur utbildningssystemet, vilket ska ses som ett livslångt lärande och en naturlig del av livet. Författarna drar därmed slutsatsen att det finns många olika sätt att betrakta studieavbrottsproblematiken på, beroende på om man utgår från utbildningssystemet, skolan eller individen själv.

Blaug (2008) gör en distinktion mellan dropout och pushout. Han menar att med beteckningen dropout förläggs problematiken hos individen medan med pushout förläggs problematiken i skolans struktur. Uppfattningen av problematiken och vilka insatser som erbjuds är beroende på vilket perspektiv som väljs. Komplexiteten ökar naturligtvis när både individen själv ställer sig utanför och systemet verkar utestängande. Sådana exkluderingsprocesser startar enligt Blaug oftast några år innan skolavbrottet blir ett faktum. I konsekvens härmed är det viktigt att tidigt uppmärksamma tendenser till ökad frånvaro från grundskolan.

I ljuset av det nationella målet, att alla unga människor förväntas fullfölja en treårig gymnasieskola, blir betydelsen av en väl genomförd grundskola än mer framträdande. Att inte fullfölja eller aldrig påbörja gymnasiestudier kan ha sin bakgrund i erfarenheter från grundskoletiden. Skolverket (2008) har genomfört den första nationella kartläggningen av långvarig frånvaro i grundskolan. Syftet var att få fördjupad kunskap om bakomliggande orsaker, kommunernas och friskolornas rutiner samt finna goda exempel för att få eleverna tillbaka till skolan. I slutet av läsåret 2006/2007 uppskattades att 1 600 elever var fullständigt frånvarande i grundskolan under minst en månad (Skolverket, 2008). Orsakerna till frånvaron är flera och innefattar elever som av egen kraft stannar hemma, föräldrar som vill att eleven stannar hemma och

att skolan utestänger elever på grund av beteendeproblematik. Flest pojkar är föremål för utestängning på grund av hot och våld. 100 elever hade varit frånvarande under hela läsåret. 5 000 elever var sporadiskt frånvarande under minst två månader. 500 elever hade under året avstängts från skolan för undervisning i hemmet av till exempel säkerhetsskäl, ungefär 100 elever under en månad eller längre (ibid. s. 106). Skolverkets slutsats är att många skolor saknar rutiner och kännedom om hur många elever som är långvarigt ogiltigt frånvarande. De vanligaste orsakerna till frånvaron var sociala eller psykosociala samt svagt stöd för skolgången i hemmet. Rapporten konstaterade också brister i skolans agerande, till exempel i arbetsmiljön, undervisningens utformning och relationen mellan lärare och elever. Samverkan och samarbete mellan skola, socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri genererade kraft att lösa komplicerade situationer. Skolverket påpekar att ett ihärdigt arbete med att involvera föräldrar, tydliga rutiner och ansvarfördelning mellan olika resurs- och elevhälsoteam samt ett kommunalt stöd till ansvarig rektor leder till att frånvaro motverkas.

Problemet med att unga människor avbryter sina studier är ingalunda nytt, inte heller diskussionen om individuella och skolrelaterade faktorer. Emanuelsson (1976) poängterade exempelvis redan för mer än 30 år sedan begränsningar med att betrakta studieavbrytare som en exklusiv grupp. Han skriver:

Det är mer fruktbart att betrakta studieavbrottsproblemen som extrema ytringar av ett större problemkomplex, som skulle kunna betecknas skolanpassning. Detta senare begrepp bör då i första hand tolkas som problem gällande utformningen av en skola, som kan passa alla individer (ibid. s. 6).

Trots tidsskillnaden visar så väl Blaug (2008) som Emanuelsson (1976) på dilemmat att identifiera den ”typiska studieavbrytaren”, även om vissa likheter bland eleverna finns när det gäller bakgrund och erfarenheter. Blaug pekar också på de svårigheter som finns med att utveckla trovärdiga kontrollinstrument för att upptäcka tidiga tendenser till skolavbrott som inte utmärker och stigmatiserar individen genom de resultat de ger. Författarna förespråkar att problemområdet måste ses i ett vidare perspektiv där den enskildes problematik sätts in i ett större sammanhang där hela utbildningssystemet fokuseras.

Murray (1994) argumenterar i sin avhandling för ett brett förståelseperspektiv inom området. I en longitudinell studie med fokus på bakgrundsfaktorer och effekter hos ungdomar utan gymnasieskola konstaterade hon att 97 procent av den undersökta årskursen från 1988 sökte till gymnasieskolan. Vid 21 års ålder saknade var femte elev i samma årskull examen från gymnasieskolan. Gemensamma mönster var socio-ekonomisk bakgrund och låga samt

minskande skolprestationer. Trots detta konstaterades att ungdomsgruppen inte var väl avgränsad eller homogen. Orsaker till studieavbrott ansågs vara elevernas erfarenheter från tiden såväl i grundskolan som i gymnasieskolan. En stor betydelse för att inte fortsätta till gymnasieskolan efter grundskolan ansågs skolans sorteringsfunktion ha genom bedömning och uppdelning av ungdomarna till gymnasieskolan. Andra skäl som ungdomarna uppgav var ”skoltrötthet” eller att de inte kommit in på ”rätt linje”. En av Murrays slutsatser var att många ungdomar utan svårigheter borde ha kunnat genomföra gymnasiestudier. Hennes tolkning var att majoriteten av ungdomarna ”... väljer inte arbetslivet framför skolan utan de väljer bort skolan” (ibid. s. 190).

Att ungdomar utanför gymnasieskola och arbetsmarknad som grupp har det svårare att etablera sig i vuxenlivet innebär inte att de på ett individuellt plan skulle vara förlorade. Det finns möjlighet att kompensera för tidigare svårigheter. Forskning som uppmärksammar individers och gruppers kraft att övervinna svårigheter har vunnit stort gehör de senaste decennierna och kan relateras till känslan av mening och sammanhang. Det handlar om *motståndskraft* och *skyddsfaktorer* där individens kompetens ska vara i fokus och kopplas till hur riskfaktorer som uppstår i omgivningen hanteras. Barnpsykiatrikern Michael Rutter har utvecklat begreppet resilience för att beteckna de processer som bidrar till en gynnsam utveckling, trots att individen har haft flera problematiska upplevelser. Fokus ska inte vara mot själva risken utan på vilken betydelse den får (Helmen Borge, 2005, s. 12). Ytterligare en faktor som minskar individens sårbarhet är närhet och tillgång till skyddsfaktorer. Exempel på skyddsfaktorer kan vara olika samhälliga stödkontakter, att ha goda kamratrelationer och en stödjande familj eller ett stödjande socialt nätverk (ibid.).

Skolverket (2007) finner exempelvis i sin studie *Varför hoppade du av?* att ungdomarna trots en bakgrund som inte alltid varit lätt att hantera med skilsmässor, frekventa flyttningar och sjukdomar, funnit strategier som möjliggjort att de kan hantera livet på ett sätt som gör dem rustade för det okända (fail-safe) (ibid. s. 65). Viktiga komponenter under uppväxtåren har varit engagemang i någon form av idrott, resursinsatser av släktingar, kamrater och studie- och yrkesvägledare. Uteblivet föräldrastöd var vanligt förekommande och ungdomarna lämnades för det mesta ensamma i negativa studieupplevelser. Övergången från grundskolan till gymnasieskolan var svår på grund av ovana vid den höga kravnivån. I gymnasieskolan uppmärksammades ungdomarnas skolsituation för sent – det vill säga i praktiken först när den unges avbrottsbeslut redan var en realitet. Kontakt med arbetslivet genererade positiva erfarenheter och ungdomarna gav en ljus bild av framtiden där drömmar om bostad, jobb och familj framträdde.

I projektet *Gymnasieskolans möte med Ungdomar som Riskerar social Utslagning (GURU)* visar Alin Åkerman (2001) på olika delstudiers resultat. Projektets övergripande syfte var att utveckla kunskap om samverkansformer inom specialpedagogik för att motverka social utslagning (s. 9). Bland annat har elever från nationella och individuella gymnasieprogram intervjuats. Ett framträdande drag i de olika delstudierna är att elever på det individuella programmet har upplevt leda, trötthet och mobbning under grundskoletiden. Många har känt sig skoltrötta och de bakomliggande orsakerna bedöms vara flera. Bland annat har många elever mött lite förståelse från omgivningen och varit i behov av vuxenkontakter. På det individuella programmet kände sig många elever sedda och bekräftade av lärarna. Den teoretiska undervisningen och praktisk erfarenhet hade stärkt deras självförtroende. Emellertid upplevde många att dagarna varit för korta, splittrade och de önskade att lärarna skulle ställa högre krav (Helenius & Johansson; Hultqvist refererade i Alin Åkerman, 2001). Eleverna på nationellt program kom in på sitt förstahandsval. De hade såväl kunskapsmässigt som betygsmässigt goda förutsättningar att klara av studierna. Elevernas gymnasieerfarenheter var att studierna var svåra med höga krav från skola och föräldrar. Stress och konkurrens från andra elever för att få bra betyg gjorde att många elever kände oro över att inte orka. Konkurrensen mellan eleverna försvårade kamratrelationerna. De flesta eleverna upplevde litet elevinflytande och stort auktoritärt lärarinflytande. Undervisningen beskrevs som konservativ med lärare som var ivriga att hinna med kursplanen. Eleverna saknade lärarnas stöd och ville att de aktivt skulle lyssna på eleverna och deras situation. Även SCB:s undersökning (2007), där drygt 1200 ungdomar besvarat en enkät, visar på att mer stöd av lärare eller annan skolpersonal kunde ha fått hälften av kvinnorna och var tredje man att fullfölja gymnasiestudierna. Sjukdom var en orsak till att var åttonde hoppade av. Över hälften av respondenterna ångrade att de inte fullföljde studierna. Mentorskapets funktion i en förändrad gymnasieskola lyfter Nordevall, Möllås och Ahlberg upp (2009). De betonar relationsskapandets betydelse mellan elev och lärare, vilket innebär att mentorskapet blir centralt. Författarna konstaterar att lärares uppdrag som mentor innehåller många olika inslag och uppgiften som mentor kräver förutsättningar och utrymme såväl inom skolans organisation som inom lärarprofessionen (ibid. s. 178).

I en finsk studie (Ahola & Kivel, 2007) där 174 unga individer av olika skäl inte påbörjade eller fullföljde grund- eller gymnasieskolan, framkom att skolan som utbildningsinstitution inte passar alla. Respondenternas erfarenheter av sociala svårigheter och främlingskap i skolan låg bakom avståndstagande till skolan. Hälften av gruppen ansåg att utbildning/arbete är relativt viktigt medan andra hälften värderade ledig tid, vänner och fritidssysselsättning hö-

gre. Trots skillnader i gruppen uttryckte 90 procent av respondenterna att de behövde utbildning för att realisera sina drömmar. Författarna konstaterar att istället för att vara en institution med stark styrning åt en specifik riktning där disciplinering och kontroll är framträdande ska skolan stimulera empowerment så att varje person ges möjlighet att utveckla sin egen styrka och sin egen personlighet.

Ungas syn på utbildning och arbete

Arbete är en viktig norm i vårt samhälle (Ungdomsstyrelsen, 2004). Men för att individen ska kunna svara mot denna norm behöver individen finna en mening med att arbeta. Det gäller i synnerhet för unga människor, där man kan konstatera vissa värderingsförskjutningar. I en studie från 2003 visar det sig att det viktigaste med arbetet för unga människor i åldern 16-29 år är att ha trevliga arbetskamrater och bra chef/ledning samt en god arbetsmiljö. Därefter följer intressanta och omväxlande arbetsuppgifter. Med hänvisning till sin studie från 2003 anger Ungdomsstyrelsen (2004) att kön, ålder och grupptillhörighet är de tydligaste faktorerna som påverkar de ungas attityder till arbete, men konstaterar att frågan är komplex och menar att faktorer som uppväxt och kontext ibland kan samverka och ibland motverka varandra. Samtidigt menar många att arbete inte är det som ger livet mest mening utan poängterar istället att familj och vänner är betydligt viktigare. Ungdomsstyrelsen refererar också till ett internationellt komparativt projekt (YOYO-projektet) om ungas etablering på arbetsmarknaden. Där framkommer det att unga som lever i miljöer där möjligheterna att etablera sig är mycket små kan utveckla vad man kallar en anti-arbete-orientering, vilket betyder att man som norm har att vända sig från arbete.

Franzén och Kassman (2007a, b) diskuterar hur en negativ framtoning av begreppet inaktivitet kan kopplas till synen på unga utanför. Hur kan inaktivitet problematiseras ur ett annat perspektiv? Om begreppet ses utifrån postmoderna tolkningar leder det till en mer optimistisk syn på ungas etableringsprocess på väg in i vuxenlivet. Författarna menar att unga idag har en helt annan syn på arbete och karriär än den äldre generationen. Dagens unga generation är mer rörlig än tidigare generationer. Unga människor ges fler möjligheter att finna andra intresseområden än inom den traditionella arbetsmarknaden och utbildningsområdet och man prövar sig fram under perioder genom resor och arbeten i en global värld. Om begreppet inaktivitet tolkas ur detta perspektiv kan tiden utan känd sysselsättning ses som en produktiv handling och som en mellanperiod på vägen från skola till arbete.

Samtidigt menar de att forskningen kring ungas värderingsförskjutning är begränsad och att i grunden har ungdomar inte ändrat uppfattning om vikten av arbete. Det är istället ett förändrat arbetsmarknadsbeteende hos den unga generationen som har sin grund i nutidens syn på större individuell frihet och högre professionella förväntningar (ibid).

I en artikel diskuterar Dyson m fl (2007) ungdomsgruppen mellan 16 och 18 år som står utan utbildning, anställning och projektanställningar utifrån begreppet NEET (Not in education, employment or training). Forskarna menar att unga människor rör sig in i och ut ur en NEET-situation i snabba perioder och att det finns viktiga skillnader mellan en stor grupp av ungdomar som är NEET under korta perioder och en mindre population som tillhör gruppen under längre perioder. Det är betydelsefullt att uppmärksamma att ungdomar med olika sociala och ekonomiska bakgrunder idag har svårt att navigera i samhället. Forskarna delar in ungdomarna i tre grupper. Skillnaderna mellan grupperna är viktiga att uppmärksamma eftersom behov av stöd och navigering skiljer dem åt. I den första gruppen finns ungdomar som har stort behov av stöd och navigering beroende på deras komplexa livssituation. Många olika insatser behövs från olika professioner och ungdomarna kan upplevas vara svåra att hjälpa. Den andra gruppen söker vägledning men motivationen varierar. Ungdomarna i denna grupp är emellertid i behov av begränsat stöd. I den sista gruppen är ungdomarna mer fokuserade på att ta ”time out” en period i livet och önskar tillfällig paus från arbete och studier innan de påbörjar vidare studier. Denna grupp har minst behov av stöd, råd och navigering.

Trots stor frihet och rörlighet visar Angelins (2007a) studie på att ungas vilja att kunna försörja sig själva är viktig. Att inte kunna försörja sig, och att till exempel vända sig till socialtjänsten, upplevs av många som en känsla av skam och förnedring. I betänkandet *Unga utanför* (2003:92) påvisas genom intervjuer med ungdomar och inskickade texter att många ungdomar skuldbelägger sig själva för att de hamnat utanför. En anledning till detta, som uttrycks i betänkandet, kan vara den rådande utbildningspolicyn som säger att valet av utbildning är personligt och att individen ansvarar för sitt val. I en rapport från Skolverket (2007) där ungdomar intervjuats, beskrivs att det rått stor osäkerhet och villrådighet inför gymnasievalet. När de väl börjat beskriver de hur omställningen till den nya utbildningen blir alltför omvälvande, vilket benämns ”gymnasiechocken” i rapporten. Svårigheterna att få skolans organisering och den egna inlärningsstilen att gå ihop framträder också hos flera av ungdomarna (Skolverket, 2007).

Riskfaktorer för marginalisering

Ahola och Kivel (2007) menar att unga människors livsval kopplat till bland annat skola och utbildning måste förstås och diskuteras ur ett brett perspektiv. Unga människor har utifrån ett historiskt perspektiv alltid problematiserats i jämförelse med vuxenvärlden (Ohlsson & Swärd, 1994; Parsons, 2005). Ahola och Kivel hänvisar till Dwyn och Wyn (2001, s. 202) som beskriver vuxnas tankemödor om ungdomar som något bekymmersamt: ”they are not adults, but instead the objectives of intensive adult scrutiny and concern”. Författarna anser dock att det är naivt att inte se eller förtydliga svårigheter och problem som finns, frågan är hur man närmar sig en förståelsehorisont som utvecklar och möjliggör den potential som unga människor besitter.

I utredningen om ungdomar, stress och psykisk ohälsa (SOU 2006:77) poängterades riskerna med att inte uppmärksamma unga människors psykiska ohälsa kopplat till samhällsekonomiska konsekvenser. Man betonar vikten av fortsatt forskning för att utveckla kunskapsområdet inom alla skolformer så att ungdomars behov av kompetens tillgodoses.

Te Riele (2006) diskuterar politikerns syn på unga i Australien som anses vara i risk att marginaliseras på grund av en alltför låg utbildningsnivå, det vill säga ingen gymnasieutbildning. Hon menar att ett alltför starkt fokus läggs på den enskilde individen som problembärare när benämningen ”unga i risk” används. Te Riele anser att unga ska identifieras istället med utgångspunkt från begreppet marginalisering, vilket medför att fokus lyfts från den enskilde individen till relationen mellan individen och skolan som institution. Utbildningsmarginalisering är ett accelererande gruppfenomen i Australien och ska ses som en produkt av skola och samhälle och därför behövs insatser inom båda dessa områden.

Att definiera och kategorisera riskfaktorer är ständigt av intresse för såväl praktiker som för forskare. Bredden och variationen av definitioner är stor och kan schematiskt delas in i fyra områden; individ, familj, skola och/eller samhälle (Te Riele, 2006). Individuella faktorer kan vara av psykologisk karaktär som till exempel lågt självförtroende och låg motivation, drogberoende, utåtagerande beteende och isolering på grund av dåliga kamratrelationer. Riskfaktorer kopplade till familjen är till exempel att vara ensamstående förälder, tidig graviditet, familjekonflikter, psykiska och fysiska övergrepp, föräldrars attityder till skolan, låga socioekonomiska förhållanden och låg utbildningsnivå. Samhälleliga riskfaktorer riktar sig mot arbetslöshet, begränsningar till samhällelig service för råd och stöd samt nationella politiska beslut som leder till fattigdom. Utbildningssystemets organisation för urvalsprocesser som selekterar människor i olika positioneringar kan utgöra en

riskfaktor. Den högst baserade riskfaktorn kopplad till skolområdet är om elever upplever en stark negativ relation till lärare. Ytterligare riskfaktorer är när elever uppmanas att vara passiva studieobjekt, när ingen valfrihet ges i vad eller hur studierna ska bedrivas samt om inte lärare lyssnar på dem (Hagquist & Starrin, 1994; Te Riele, 2006; SOU, 2003:92; Armstrong, 2006). Många ”school leavers” finner skolans ämnen och undervisning ointressanta. De blir inte inspirerade och skolan känns irrelevant i förhållande till deras samtid och framtida liv. Brist på flexibilitet och frånvaro av stöd och råd från olika personalkategorier inom och utanför skolan kan även ses som riskfaktorer (Te Riele, 2006). Inghe (refereras i Angelin, 2007b, s. 223) diskuterade redan på 1960-talet begreppet riskladdade konstellationer och multipel kausalitet i betydelsen av att en enskild faktor inte kan förklara varför vissa personer hamnar utanför utan att det är kombinationen av orsaker.

Att förstå riskfaktorer som operationella samverkande krafter mellan olika nivåer och individers ålder är att vidga perspektivet och har stor betydelse i förebyggande arbete med barn och ungdomar (Te Riele, 2006). Sammanfattningsvis kan sägas att det inte finns några enkla förklaringsmodeller som kan klargöra utfallet mellan riskfaktorer och utbildningsmöjligheter. Området ska ses utifrån komplexa sammanhang och kan förstås ur ett dilemmaperspektiv:

How do we take risk factors seriously without demonizing those affected, but also how do we avoid demonizing them without belittling the difficulties they are trying to face? (Dwyer & Wyn, 2001, s. 150).

Det handlar i arbetet med de aktuella ungdomarna samtidigt om att inte stirra sig blind på riskfaktorerna, utan också att uppmärksamma och bygga vidare på individens kapacitet till förändring – det vill säga att också uppmärksamma skyddsfaktorerna. Att behärska olika kompetenser ses som skyddande faktorer mot psykisk ohälsa och kan kopplas till Antonovsky (1997, s. 39) som myntade begreppet KASAM, Känslan av Sammanhang. Med utgångspunkt i ett salutogent synsätt ska människan förstås ur ett hälsoperspektiv där tre begrepp är betydande: *Begriplighet* – att kunna förutsäga händelseförlopp eller när överraskningar sker förmå systematisera och tydliggöra informationen och koppla detta till sig själv och den yttre världen. *Hanterlighet* – att finna lösningar på uppkomna situationer med hjälp av egna eller andra potentialer ökar möjligheten att hantera de krav som ställs. *Motivation och meningsfullhet* – att kunna anta utmaningar och finna dem värda att investera och engagera sig i och känna personlig tillfredsställelse. På den individuella nivån handlar det om tillit till sin egen förmåga och känslan av att kunna förstå och hantera oväntade situationer i tillvaron. Att till exempel bemästra vardagens krav och rutiner stärker självförtroendet och självbilden. I samverkan med andra är

det av vikt att ha kunskap om var man kan söka stöd och hjälp när de egna resurserna inte räcker till. På samhälls nivå krävs att förutsättningar skapas för ett meningsfullt och aktivt deltagande i olika aktiviteter (Antonovsky, 1997).

Livsval i en värld av konkurrens

I det som tidigare beskrivits framkommer att högre utbildningar det senaste decenniet blivit ett alltmer frekvent fenomen så väl i ett nationellt som internationellt perspektiv. Produktionssätt, teknik och ekonomi har de senaste decennierna förändrats inom arbetslivet. Människor med låg utbildning har idag svårare att etablera sig på arbetsmarknaden på grund av att efterfrågan på välutbildad arbetskraft ökat samt att tillgången till okvalificerade arbeten har minskat (Murray & Sundin, 2008; Nordin m fl, 2008). Möjligheterna att etablera sig i arbetslivet för unga människor försämras avsevärt för dem som står utan fullföljd gymnasieutbildning, jämfört med dem som fullföljt (prop. 2004/2005:2; SOU 2008:27a).

Lund (2002, s. 81) diskuterar de politiska intentionerna vid utformningen av gymnasieskolans nya läro- och kursplan, som visar på direktiv av den målstyrda skolan. Han hänvisar till propositionen *Gymnasieskola i utveckling, kvalitet och likvärdighet* (1997/1998:169, s. 16-17):

Till följd av internationalisering, hög förändringstakt inom produktionen med allt större inslag av kunskapsintensiv produktion och nya organisationsformer ökar näringslivets behov av relevant kompetens hos arbetskraften ... Det som produceras kommer i framtiden i allt större utsträckning att bygga på kunskap, effektivitet och kreativitet.

I ljuset av detta kan gymnasieskolan som frivillig skolform diskuteras. 98 procent av de grundskoleelever som lämnade grundskolan våren 2006 fanns på gymnasieskolan hösten 2006 och i betänkandet av gymnasieutredningen (SOU 2008:27a) skrivs:

... att en gymnasieutbildning idag uppfattas som nödvändig för att komma vidare på arbetsmarknaden eller för vidare studier (s. 226).

Forsberg (2008) ger en kritisk bild av gymnasieskolans uppdrag och de politiska argumenten som läggs till grund för en reformerad gymnasieskola. Hon menar att gymnasieskolan av idag ska ses som en massutbildning vars betydelse förändrats: från en positiv indikator som tillerkänner vissa individer en viss status, till en negativ symbol för ett personligt nederlag. Forsberg skriver:

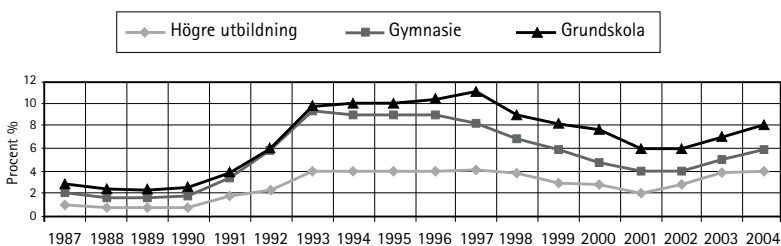
Att alltfler elever har slutbetyg från gymnasieskolan gör också att frånvaro

av en gymnasieutbildning idag fungerar i högre grad diskvalificerande. Betydelsen ligger i slutbetygets förmåga att diskriminera mot den minoritet som inte har det (s. 76).

Även Olofsson (2007) visar på framträdande motsägelsefulla inslag i relation till en frivillig gymnasieskola:

Å ena sidan har vi insatser inom arbetsmarknadspolitiken som bygger på förutsättningen att gymnasieskolan är en frivillig företeelse, å andra sidan har vi en hel rad försörjnings- och trygghetssystem som är formade efter förutsättningen att alla ungdomar mellan 16-19 år ska ägna sig åt gymnasiestudier (s. 145).

Även Dovemark (2004) lyfter upp styrningsmodellen i dagens utbildningssystem som bygger på valfrihet. För att kunna hantera valfrihetens hela spektrum ska eleven vara medveten om och ha insikt i de möjligheter om framtida vinster som kan nås i de val som görs. Att ha tillgång till konkret hjälp av föräldrar eller andra närstående är därför nödvändigt för att kunna orientera sig inom valfrihetens fält (s. 229). I hennes studie, som är inriktad på skolelever i år sex och sju, framkommer att lärare inte har tid att delta i vare sig elevers eller kollegors diskussioner om vilka val som kan göras eller deras konsekvenser. Elevernas sociala och kulturella bakgrund avgjorde hur de valde. ”Eleverna differentierades efter sina val, som därmed fick direkt betydelse för deras fortsatta skolkarriär” (s. 230). Den förväntade ”nya elevrollen”, som eleverna själva ger uttryck för, innebär att de ska kunna arbeta självständigt, ta egna initiativ, kunna arbeta hemma, planera, välja rätt och ta ansvar (s. 191).

Figur 1. Arbetslösa på arbetsmarknaden⁴

Figur 1 (Murray & Sundin, 2001, s. 122.) visar på att arbetslösheten var mycket låg i slutet av 1980-talet och steg dramatiskt i början av 1990-talet, särskilt för grupper utan högre utbildning. Inte förrän 1998 minskade arbetslösheten. Arbetslösheten sjönk kontinuerligt fram till början av 2000-talet och

⁴ Idag för SCB statistik för åldersspannet 15-64 år.

ökade igen efter 2002. En jämförelse mellan arbetslösheten från 1988-1990 och 2002-2003 visar att antalet arbetslösa är högre i det senare fallet. Dessutom är det större skillnad mellan olika utbildningsnivåer. Arbetslösheten är högst för dem med enbart grundskoleutbildning.

Ungdomstiden kan ses som en fas i livet mellan barndomen och vuxenlivet. Individens bidrag till sin försörjning och till deltagande i arbetslivet under den här tiden har, ur ett historiskt perspektiv, förskjutits mot stigande ålder (Soidre, 2002, s. 442 ff). Den generella etableringsåldern på arbetsmarknaden har blivit allt högre de senaste tjugo åren. 1987 var den 21 år och steg under första hälften av 1990-talet till mellan 27 och 28 år. Sedan 2001 ligger den tämligen stabilt vid 26 år för män och 28,5 år för kvinnor (SOU 2008:27a). Ett generellt drag i ungdomars etablering på arbetsmarknaden tycks, enligt propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (2004/2005:2), vara "... en tilltagande polarisering mellan de som kan dra fördel av en allt mer individualiserad ungdomstid och de som inte klarar att skapa sina egna möjligheter till ekonomisk självständighet" (s. 89).

Olofsson (2007) diskuterar de ekonomiska villkoren för ungdomar som avbryter gymnasiestudierna. Vid avbrutna studier avgränsas möjligheterna att få studiemedel och möjligheter till alternativa försörjningsstöd är begränsade. Föräldrar har försörjningsansvaret till den unge/unga fyller 18 år eller längst till avslutade gymnasiestudier vid 21 års ålder, men vid avhopp riskerar familjen att utsättas för större ekonomiska påfrestningar. Olofsson menar till exempel att de resurser som avsätts till arbetslösa ungdomar såväl från länsarbetsnämnderna som från socialtjänsten skulle på ett mer effektivt sätt kunna användas inom gymnasieskolan. Han tar exempel från Danmark som visar på att arbetsmarknadspolitiska medel kan användas till att finansiera reguljära yrkesutbildningar och samhällets ansvar att erbjuda gymnasie- och yrkesutbildningar för ungdomar som inte fullföljer sina gymnasiestudier borde sträcka sig till minst 25 år.

Studier om det kommunala uppföljningsansvaret

Vi har under året sökt aktuell forskning i Sverige om det kommunala uppföljningsansvaret som verksamhet, men funnit klara begränsningar inom området. Vi har sökt inom olika databaser som Gunda, Libris, Eric och Google men enbart funnit uppsatser på C- och D-nivå, det vill säga kandidat- och magisternivå samt några rapporter från Skolverket. Vi relaterar ändå till dem vi funnit. Naturligtvis kan området ha beforskats och benämnts på något

annat vis eller så kan området ses som en relativt ny tjänsteföreteelse, vilket inneburit att några större forskningsstudier ännu inte redovisats. I två av uppsatserna studeras det kommunala uppföljningsansvaret utifrån ett tjänstemannaperspektiv (Fastman & Solin, 2006; Rundberg & Svärdell, 2006). Fastman och Solin (2006) konstaterar att i Helsingborgs kommun saknades en tydlig handlingsplan för arbetets genomförande. Det fanns även önskemål om explicita politiska ramar. De sex tjänstemännen som deltog i studien efterlyste en reformerad gymnasieskola där den enskilde elevens behov och intresse skulle vara i fokus samt nya former för undervisning och utveckling av de yrkesinriktade programmen. Gymnasieskolan ansågs vara alltför likriktad och inrutad. Även Rundberg och Svärdell (2006) framhåller liknande slutsatser från Växjö kommun. De konstaterar att det fanns brister i fråga om personalresurser specifikt riktade mot ett direkt uppsökande ungdomsarbete. Vid undersökningstillfället fanns 87 aktuella ungdomar. Vid tidpunkten för deras undersökning fanns en ansvarig tjänsteman i kommunen. Svårigheten var att få kontakt med alla berörda ungdomar och man ifrågasatte tjänstemannens lokalisering till en gymnasieskola.

Fröjdhs och Svenssons (2004) uppsats bygger på intervjuer av tjänstemän från arbetsförmedlingen och gymnasieskolans individuella program i Kristianstads kommun. Av resultatet framkommer att det fanns ett väl fungerande och väl utbyggt system för att fånga upp de elever som inte blev antagna eller de som avbröt ett nationellt program. Dock fanns det svårigheter för ungdomar som inte antagits till gymnasieskolan att få tillgång till arbetsförmedlingens service och de hänvisade tillbaka till gymnasieskolan. Ungdomsgruppen som var i fokus var mellan 16 och 19 år. Av hela ungdomsgruppen, hade 2 procent inte antagits till något gymnasieprogram. Ofta dröjde det mer än tre månader innan en plats på kommunalt ungdomsprogram föreslogs. Författarnas slutsats blev att gymnasieskolan som frivillig skolform inte existerar eftersom få andra alternativ erbjöds ungdomarna.

Garis och Flyckt (2007) har studerat det kommunala uppföljningsansvaret i Göteborgs kommun. Fem tjänstemän i olika stadsdelar och tre tjänstemän på utbildningsförvaltningen och stadskansliet, intervjuades. En enkät skickades till 16 stadsdelar och besvarades av nio. Sammanlagt deltog 14 stadsdelar i Göteborg. Författarna påpekar att utbildningsförvaltningen tillsammans med ett fåtal stadsdelsförvaltningar genomfört en genomtänkt organisering, tydliggjort på vilken tjänst som ansvaret ligger och skapat tydliga mål och rutiner samt möjlighet till olika insatser för ungdomar. Utbildningsförvaltningen arbetade också medvetet med att förebygga avhopp från gymnasieskolan. Flera stadsdelar, oavsett målgruppens storlek, brast i ett eller flera av dessa avseenden. Otydligt tjänstemannaansvar och avsaknad av resurser var skäl som angavs.

Resultatet indikerade att det fanns bristande förankring hos ledningen, som inte prioriterade området. Även om samarbetet fungerade bra i förhållande till de förutsättningar som fanns, drog man slutsatsen att behov fanns av ytterligare samarbete och samordning rörande arbetsmarknadsinsatser. Flera av respondenterna ansåg att de två år efter lagens ikraftträdande befann sig i en utvecklingsprocess efter en sen start. Lagändringens betydelse gick inte att underskatta, vilket lett till att tjänstemännen blivit mer uppmärksammade på risken för unga människor att hamna i utanförskap. Slutsatsen som Garis och Flyckt drar, är att utvecklings- och förändringsbehov finns inom flera områden. De föreslår ett samlat kommunalt grepp kring samverkan över stadsdelsgränserna. Nya initiativ behövs för att utveckla aktiviteter, praktik och arbetsmarknadsinsatser specifikt för de ungdomar som inte vill studera eller inte får arbete eftersom dessa ungdomar riskerar att ”falla mellan stolarna”. En viktig aspekt är att utveckla samverkan vid individuellt anpassade insatser där skola/utbildning, arbete, praktik och sociala stödsatser kan vara alternativ (ibid. s. 59). Författarna ansåg att den då i december 2007 kommande lagförändringen om jobbgarantin skulle möjliggöra samverkan med arbetsförmedlingen och generera ett viktigt tillskott i arbetet med uppföljningsansvaret.

Skolverket (2006, 2009a) skriver slutligen att många kommuner brister i att följa upp unga under 20 år utan sysselsättning. De uppföljningsansvariga ansåg att det många gånger var svårt att få kontakt med de unga, specifikt dem med en social problembild, och att det fanns för få alternativ att erbjuda de unga som inte vill studera. Man fann att ett systematiskt uppföljningsarbete saknades i många kommuner och att mindre än hälften av kommunerna hade en handlingsplan. Otydlig ansvarfördelning mellan olika förvaltningar, verksamheter och personer var vanligt förekommande. Majoriteten av kommunerna organiserade uppföljningsansvaret inom utbildningsförvaltningen, vilket innebar ett starkt utbildningsfokus. I kommuner där samverkan utvecklats positivt mellan olika förvaltningar blev inte uppföljningsansvaret enbart en angelägenhet för utbildningsförvaltningen, utan bidrog till att okonventionella lösningar kunde genomföras. Otillräckliga kontakter mellan uppföljningsansvariga och gymnasieskolor uppmärksammades. Skolverket föreslår att gymnasieskolorna ska ha rapporteringsskyldighet vid studieavbrott till de ungas hemkommuner och att kommunerna ska få tillgång till Centrala Studiestödsnämndens register över studerande. Skolverket betonar betydelsen av att utveckla det förebyggande arbetet för att minska studieavbrott, förbättra de insatser som erbjuds och inte rutinmässigt förorda en plats på individuella programmet.

3. Studiens genomförande

Inriktning och avgränsningar

Den här studien behandlar Göteborgsregionens 13 kommuners uppföljningsansvar för unga människor som inte påbörjar eller avbryter programstudier på gymnasieskola före sin 20-års dag. Fokus har lagts på ett utförar- och brukarperspektiv samt hur IT-systemen GRUUS och GERDA hanteras. Vi har valt att inte genomföra datainsamling på ledningsnivå eftersom syftet är att få kunskap om hur uppföljningsansvaret utförs och uppfattas av verksamma befattningshavare, ungdomar och föräldrar.

Vi som arbetet med studien har vår yrkesbakgrund inom socialt arbete och utbildningsområdet. Jan har mångårig yrkeserfarenhet som socionom inom skola, socialtjänst och arbetsmarknad. Han har arbetat inom arbetsmarknadsområdet för unga vuxna under femton år och är idag anställd som uppföljningsansvarig i en av Göteborgs stadsdelar. Under studiens genomförande har han arbetat med andra uppgifter. Marianne arbetar som forskare och lärare vid Göteborgs universitet och har sina tidigare yrkeserfarenheter såväl inom socialt arbete som inom gymnasieskola.

Metodval

Olika datainsamlingsmetoder så som telefonintervjuer, fokuserade gruppintervjuer och enskilda intervjuer har använts för att få en så bred bild av området som möjligt. Vid intervjuerna använde vi oss av olika halvstrukturerade fråge-

formulär. Enligt Kvale (2006) är den kvalitativa forskningsintervjun inte för hårt styrd utan kan ses mer som ett öppet samtal som utgår från vissa teman som genomsyrar intervjun. Vid telefonintervjuerna var vi mer uppboundna vid en intervjuguide, än vid de övriga tillfällena, eftersom vi ville skanna av tre teman (*organisation, ungdomsgruppen* och *samverkan*) med följdfrågor. I samtalet ville vi få fram de uppföljningsansvarigas egna upplevelser av möjligheter och svårigheter i uppdraget, mötet med ungdomar och samverkan mellan olika verksamheter. Det betydde att vi följde frågeformuläret men stannade upp och ställde förklarande frågor vid behov. Vid de enskilda intervjuerna, med ungdomarna och föräldrarna, valde vi fyra områden som riktade sig mot upplevda erfarenheter från grund- och gymnasietiden, vägval, delaktighet, kontakt, stöd och eventuella insatser från uppföljningsansvaret samt framtidsplaner. Vid fokusgruppsintervjuerna valde vi att fokusera på tre öppna teman om deltagarnas relation till målgruppen för uppföljningsansvaret, uppfattningen om ungdomsgruppen och synen på insatser och samverkan. Vi ville bredda vårt datamaterial efter telefonintervjuerna med uppföljningsansvariga, genom att bjuda in verksamhetsrepresentanter som aktivt arbetade med ungdomsgruppen (Wibeck, 2008, s. 39). Wibeck (2008) menar att fokusgruppsmetoden är ”... en fördel om man vill minska intervjuarens styrande roll.” Vårt intresse var riktat mot de gemensamma, kulturella föreställningar och attityder gruppen kunde ge uttryck för (ibid. s. 42).

Urval och genomförande

Telefonintervjuer

I det första skedet, våren 2008, genomfördes intervjuer med 33 uppföljningsansvariga i Göteborgs 21 stadsdelar och 12 kranskommuner. Intervjufrågorna utgick från såväl slutna som öppna frågeställningar (bilaga 1).

Data från intervjuerna samlades in under april-juni månad 2008. Innan dess skickades ett informationsbrev från FoU i Väst/GR till berörda verksamhetschefer (bilaga 2). Vid två tillfällen informerades om studien vid utbildningsförvaltningens regelbundna möten med de uppföljningsansvariga i Göteborgs Stad. Samtalen var mellan 45 och 80 minuter långa och spelades in. Därefter transkriberades banden ordagrant. Frågeformuläret var indelat i tre huvudområden; organisation, ungdomsgruppen och samverkan. Inget bortfall förekom.

Fördjupad studie – Fokusgrupper

Analysen av intervjuerna låg till grund för urval av en fördjupning, i två stadsdelar och två kranskommuner under hösten 2008. Urvalets tre kriterier var:

- Stadsdelen/kranskommunen har ett förankrat syfte/målsättning med uppföljningsansvaret som leder till aktivt uppsökande arbete och individuella insatser.
- Stadsdelen/kranskommunen har en uttalad målsättning att genomföra intern och extern samverkan.
- Stadsdelarna/kranskommunerna ska ha demografiska skiljekomponenter så som socioekonomisk sammansättning och befolkningsmässiga olikheter.

I samråd med de uppföljningsansvariga valde vi ut verksamhetsföreträdare som samverkade kring ungdomar, i syfte att bjuda in till fokuserade gruppintervjuer under hösten.

Två kranskommuner samt en centrum- och en förortsstadsdel i Göteborg medverkade. Vid urvalsförfarandet till gruppintervjuerna träffade vi den uppföljningsansvariga i stadsdelarna ensam och i kranskommunerna tillsammans med någon/några kollegor. Vi utgick från att arbetsförmedlingen och barn- och ungdomspsykiatrin eller motsvarande verksamhet skulle bjudas in. Därefter kunde valet av deltagare variera beroende på hur det lokala arbetet organiserades. Vi överlämnade skriftlig information om studiens syfte och urval samt om fokusgrupp som metod (bilaga 3) till den uppföljningsansvariga, som vidarebefordrade informationen och bjöd in berörda personer. Första träffen var av allmän karaktär. Först informerade vi om bakgrunden till studien och studiens upplägg samt den planerade fortsättningen. Vi förklarade syftet med fokuserade gruppintervjuer och önskemålet var att alla i gruppen skulle diskutera (med utgångspunkt från respektive verksamhet) följande områden: relation till uppföljningsansvaret, ungdomsgruppen samt insatser och samverkan. Vid den andra träffen hade vi konstruerat tre fallbeskrivningar inklusive tre frågeställningar (bilaga 4). Beskrivningarna lämnades till deltagarna vid sittande bord. Därefter läste en av oss upp texten för att överlämna till en öppen diskussion mellan gruppmedlemmarna. En bandspelare användes vid varje träff och inspelningarna transkriberades därefter.

Intervjuer med ungdomar och föräldrar

Datainsamlingen med ungdomarna ägde rum i de utvalda stadsdelarna och kranskommunerna under hösten 2008. I samråd med respektive uppföljningsansvarig skedde urvalet av ungdomar som skulle intervjuas. Den uppföljningsansvariga skulle fråga två eller tre ungdomar var om de ville delta och

därefter meddela en av oss namn och telefonnummer. Vårt önskemål var en jämn könsfördelning och att ungdomarna skulle vara eller ha varit aktuella för insatser från det kommunala uppföljningsansvaret. Ett informationsbrev överlämnades (bilaga 5), vilket distribuerades med hjälp av de uppföljningsansvariga till den unge/unga. Under loppet av tre veckor fick vi namn på och telefonnummer till fyra kvinnor och fem män mellan 17 och 21 år som visade intresse att delta. Vi ringde upp honom/henne, informerade om studien och bokade tid och intervjuplats efter ungdomarnas önskemål. Vi delade upp genomförandet av intervjuerna mellan oss. Två av ungdomarna kom inte vid respektive intervjutillfälle. Frågan gick då till två andra som var positiva till att delta. Nio intervjuer genomfördes på fik, museum och på våra respektive arbetsplatser. Vi avslutade varje intervju med frågan om det fanns möjlighet att intervjua respektive föräldrar (bilaga 6). Fem av ungdomarna svarade ja. Vi ringde sedan upp föräldrarna för att boka tid och plats. Föräldrintervjuerna genomfördes på föräldrarnas arbetsplatser, bibliotek och våra arbetsplatser. Varje intervju spelades in på band och transkriberades därefter.

Övrigt

Intervjuer genomfördes även under året med en representant från Vägledningcentrum, en chef inom funktionshinderområdet, en representant på Skydds-nätet samt ett arbetslag vid en gymnasieskolas individuella program. Intervju, mejl och telefonkontakter har också genomförts med ansvariga handläggare för de administrativa IT-stöden GRUUS och GERDA vid GR. Intervjuer genomfördes med tjänstemän vid utbildningsförvaltningen i Göteborg. Vi medverkade vid fem tillfällen vid nätverksmöten med alla uppföljningsansvariga inom Göteborgs Stad. Under studiens gång har regelbundna träffar skett med representanter från FoU i Väst/GR och GR Utbildning. Även träffar med en referensgrupp med olika verksamhetsföreträdare har genomförts.

Etiska överväganden

Vi har eftersträvat att följa Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (2002). Ett informationsbrev skickades ut till alla berörda chefer inom Göteborgs Stad och i kranskommunerna. I början av varje intervjukontakt informerade vi om studiens bakgrund och syfte. Samtycke gavs muntligt vid intervjuerna med alla uppföljningsansvariga och vid intervjuerna med ungdomar och föräldrar gavs samtycke muntligt och skriftligt. Alla stadsdelar och kranskommuner som deltagit vid fokusgrupperna samt föräldrar och ungdomar som intervjuats, anges med påhittade namn och den insamlade empirin kommer enbart att användas i forskningssammanhang.

Analys

Insamlad data har analyserats med kvalitativa analysmetoder. Kvale (2006) menar att analysen inte är ett isolerat stadium utan genomsyrar en hel intervjuundersökning med flera steg. Det kan beskrivas som att analysen påbörjas vid första mötet vid såväl telefonintervjuerna som vid träffarna med enskilda personer och fokusgrupperna. Analysen avslutas när resultatet presenterats för intervjupersonerna och detta resulterat i nya upptäckter, bearbetning, insikter och eventuell förändring. Vid intervjutillfällena växte teman fram hos oss genom de intervjuades berättelser. Vi antecknade dessa för att jämföra våra ad hoc-tolkningar med intervjuutskriften. När intervjuerna var utskrivna läste vi igenom dem för att få en känsla för helheten. Vi fick fram dominerande teman och därefter fördjupade vi analysen. Det väsentliga eller oväsentliga i texten är enligt Kvale (2006) beroende på undersökningens syfte och han skriver: ”Under *själva analysarbetet* utvecklas innebörder i intervjun, klarläggs den intervjuades egna uppfattningar och ger forskaren nya perspektiv på fenomenen” (s. 171). Utsagorna kan på så sätt analyseras som såväl specifika som generella kring de frågeområden som var i fokus vid intervjutillfället.

Trovärdighet och generaliserbarhet

Enligt Merriam (1994) kan trovärdighet diskuteras utifrån hur noggrannhet präglat grundläggande begrepp och hur datainsamlingen skett, analyserats och tolkats. Under telefonintervjuerna utgick vi från intervjumallen och diskuterade efter intervjuerna hur samtalen genomförts. De intervjuade svarade på alla frågor och vi ansåg oss ha fått uttömmande svar. Även vid ungdoms- och föräldraintervjuerna blev svaren innehållsrika. Vid fokusgruppsträffarna deltog vi båda två. Vi hade en öppen kommunikation mellan oss samtidigt som vi uppmärksammade att alla gruppers medlemmar fick möjlighet att delta i samtalen. Våra yrkesbakgrunder såg vi som goda erfarenheter till förståelse av området. Vi har under studiens gång bearbetat datamaterialet var och en för sig och tillsammans för att resultatet ska stämma överens med den uppfattade verklighet vi anser vi mött (ibid).

Att generalisera materialet handlar om i vilken utsträckning resultatet är tillämpligt på andra liknade situationer. Studiens resultat är unikt för den situation som ungdomarna, föräldrarna och de verksamma har gett uttryck för. Vår uppfattning är att trots datamaterialets begränsningar inom ett geografiskt område och trots att antalet ungdomar och föräldrar inte är stort

samt att urvalet inte har skett slumpmässigt, så kan resultatet relateras till vad Merriam (1994) skriver: ”Det är läsaren som måste fråga sig vad det är i denna undersökning som är tillämpligt på hans och hennes situation och vad som definitivt inte passar in” (s. 187).

Kunskapsgenomgång

Vid kunskapsgenomgången har olika databaser genomsökts; Gunda, Libris, Eric, Google och internationella tidskrifter inom utbildningsområdet. Ledord har varit dropouts, early school leavers, avhopp, avbrott, gymnasiestudier, uppföljningsansvar, utanförskap, marginalisering, inkludering och exkludering.

Bortfall

Inget bortfall förekom vid intervjuerna med de uppföljningsansvariga inom Göteborgs Stad och kranskommunerna. Vår ambition var att intervjua sammanlagt åtta ungdomar, två från varje kommun och stadsdel. I en av kranskommunerna deltog tre ungdomar och i de övriga två ungdomar per kranskommun/stadsdel. Sammanlagt intervjuades nio ungdomar. I förortsstadsdelen var det två ungdomar som vid förfrågan från uppföljningsansvariga tackade ja till intervjun. Tid och plats bokades men båda två avbokade sin medverkan strax innan intervjutillfället. Frågan gick då vidare till två andra ungdomar som tackade ja. Fyra av de nio ungdomarna ville inte att deras föräldrar skulle intervjuas. I fokusgruppsträffarna varierade antalet deltagare beroende på antalet inbjudna. Svårigheten var att få en representant att delta från barn- och ungdomspsykiatri i centrumstadsdelen. Vi tog åtskilliga kontakter för att bjuda in och poängtera vikten av deras deltagande men de tackade nej med motivering att gruppen ungdomar utanför gymnasieskolan inte var deras upptagningsgrupp. Sammanlagt har 31 tjänstemän representerande olika verksamheter deltagit, vid första tillfället 30 personer och vid andra tillfället 26 personer (bilaga 7).

4. Arbetet med det kommunala uppföljningsansvaret inom GR

I detta kapitel beskrivs organisationen kring uppföljningsansvaret inom Göteborgs Stad och kranskommunerna och hur informationen hanteras i IT-systemen om ungdomarna som ej påbörjar eller avbryter gymnasiestudier. Inom Göteborgs Stad har man valt att använda IT-systemet GERDA och inom kranskommunerna IT-systemet GRUUS. Informationen om ungdomarna skickas via listor två till tre gånger per år⁵ till de uppföljningsansvariga i Göteborg. I kranskommunerna sker en tätare information om ungdomar utanför gymnasieskolan till de uppföljningsansvariga, genom att de har egen behörighet till IT-systemet. I kapitlet lyfts även upp en generell bild av ungdomsgruppen. Ungdomsgruppen beskrivs vara heterogen och stor rörlighet utmärker gruppen.

Organisation i Göteborgs Stad

I Göteborg finns en överenskommelse mellan utbildningsförvaltningen och de 21 stadsdelsförvaltningarna⁶ att utbildningsförvaltningen står för ansvaret att registrera vad ungdomarna gör, erbjuda utbildningsinsatser och vägledning. Bakgrunden var att Göteborgs Stad, i samband med det utökade uppföljningsansvaret i skollagen, gav förslag till stadsdelscheferna, skolchefen och utbildningsförvaltningen om hur arbetet skulle organiseras i enlighet med den lagstiftning som reglerar utbildningsområdet samt kommunens övergripande

---

⁵ Planering finns att listor ska skickas oftare.

⁶ Personlig kommunikation med tjänsteman, Göteborgs Stadskansli 090429.

ansvar för unga enligt socialtjänstlagen (Göteborgs Stadskansli 2005b). Från statligt håll ansågs det utökade uppföljningsansvaret inte vara ett nytt uppdrag för kommunerna, varför heller inga nya medel anvisades. Stadskansliet har inte till uppgift att besluta om hur arbetet med uppföljningsansvaret ska hanteras. Kommunfullmäktige ger uppdrag till utbildningsnämnden och till respektive stadsdelsnämnd. Enligt gällande delegationsordning har kommunfullmäktige delegerat uppgifter och ansvar enligt skollag och socialtjänstlag till stadsdelsnämnderna samt till utbildningsnämnden. Varje stadsdelsnämnd har i uppgift att organisera arbetet utifrån den reglering som lag och förordning anger och eftersom nämnderna är självständiga varierar formerna för hur de tar sig an det kommunala uppföljningsansvaret. Åliggandet bedömdes rymmas inom det befintliga uppdraget som regleras i respektive nämnds reglemente; stadsdelsnämnderna (utifrån det ansvar som regleras inom socialtjänstlagen) ska arbeta stödjande och förebyggande inom barn- och ungdomsområdet och för utbildningsnämnden är det en del i arbetet som skollagen anger, det vill säga att erbjuda aktiv vägledning och utbildning till unga.

En viktig utgångspunkt var även att skapa en tydlighet i olika organisationers ansvar och uppdrag för att undvika att skilda professioner och myndigheter åtar sig uppdrag och ansvar som egentligen inte ligger inom grunduppdraget (det vill säga utbildning och vägledning för skolans del och stödjande och förebyggande insatser för individ- och familjeomsorgens del).

Eftersom studie- och yrkesvägledning är en central funktion inom uppföljningsansvaret och studier alltid bör vara det första erbjudandet, ansågs det bästa vara att förlägga ansvaret för registerhållning och den första kontakten på utbildningsförvaltningen, som samordnar studie- och yrkesvägledning för såväl grundskola som gymnasieskola. Dessutom ansåg man att det möjliggjorde utveckling av arbetet inom vägledningsområdet. När de unga inte önskar delta i någon utbildning ska uppdraget hanteras i stadsdelarna, där ansvaret för ett förebyggande och aktivt arbete redan finns. Vikten av olika professioners kunskaper i ett samverkansarbete poängteras för att utveckla arbetet med det kommunala uppföljningsansvaret (personlig kommunikation, Göteborgs Stadskansli 090429; Göteborgs Stad Utbildning, 2007).

I Göteborg organiseras således stadsdelarnas uppföljningsarbete inom individ- och familjeomsorg. Endast en stadsdel organiserar arbetet inom barn- och utbildningsförvaltningen. Utbildningsförvaltningen saknar en enhetlig benämning av personerna som arbetar med uppföljningsarbetet, men den dominerande benämningen är kontaktperson/handläggare, och de flesta är socionomer.

Organisation i kranskommunerna

I kranskommunerna organiseras det kommunala uppföljningsansvaret inom varje kommuns utbildningssektor och hanteras inom individuella programmet. En av kommunerna arbetar i ett kommunalt team med ”unga-vuxna”, där flera verksamheter kommer i kontakt med gruppen 16-25 år. Majoriteten av de uppföljningsansvariga är studie- och yrkesvägledare (syv-are).

Krans-kommuner	Organisation
A	Utbildningsförvaltningen/skolsekreterare. Ingen avsatt tid. Arbetar med ua cirka två timmar i veckan.
B	Utbildning och kultur/informationssekreterare. Arbetar cirka 25 procent med ua.
C	Kultur- och utbildningsförvaltningen/SYV-are. Ingen specifik avsatt tid. Ua-arbete cirka två timmar per vecka.
D	Gymnasie- och vuxenutbildningen/samordnare individuella programmet. Tid till ua finns i arbetet.
E	Gymnasieskola/SYV-are. Ingår i tjänsten. Ua-arbete 2-3 timmar per vecka.
F	Gymnasieskola/SYV-are. 25 procent ua-arbete i tjänsten.
G	Bildningsförvaltningen/områdeschef. Inget aktivt arbete med ua.
H	Gymnasieförvaltningen/SYV-are. Avsatt ua-arbete med 25 procent.
I	Gymnasieförvaltningen/SYV-are. Ej avsatt ua-arbete, ingår i tjänsten + ungdomsnätverk.
J	Arbetsmarknad, individ- och familjeomsorgen, individuella programmet. Enhetschef. Arbetar i samverkansteam.
K	Gymnasieskola/SYV-are. Ingen avsatt ua-tid, ingår i tjänsten.
L	Barn- och utbildningsförvaltningen/SYV-are. Ingen avsatt ua-tid. Cirka 20 procent samverkansteam.

Not: ua = uppföljningsansvar

Bild 2a. Organisation i Göteborgs kranskommuner

Stadsdelar	Organisation
A	Individ- och familjeomsorg, barn och familj/socionom. Ingen specifik avsatt tid till ua.
B	Individ- och familjeomsorg, resursteam/socialsekreterare. Ojämn arbetstid fem timmar per vecka avsatt till ua.
C	Individ- och familjeomsorg, arbete och utbildning/socialsekreterare/coach. Avsatt 50 procent arbetstid faktisk arbetstid 30 procent.
D	Individ- och familjeomsorg, ungdomsarbete utförarenhet/socionom. Två personer på 50 procent arbetar med ua.
E	Individ- och familjeomsorg, utförarenheten, socialsekreterare. Ingen avsatt arbetstid till ua. Få timmar i veckan till ua.
F	Individ- och familjeomsorg, ungdomscoach. 25 procent avsatt tid + backup av socialsekreterare till ua.
G	Individ- och familjeomsorg, resursenhet barn och ungdom/socialsekreterare. Arbetet ingår i tjänsten ingen specifik avsatt tid till ua.
H	Individ- och familjeomsorg, behandlingsenheten/socialsekreterare. Ingen avsatt arbetstid. Arbetar cirka 2 timmar i veckan med ua.
I	Socialtjänsten förebyggande/projektsamordnare. Ingen avsatt tid till ua.
J	Individ- och familjeomsorg/coach. Cirka 20 procent i tjänsten till ua.

Stadsdelar	Organisation
K	Individ- och familjeomsorgs behandlings och utredningsgrupp/socialsekreterare. UA ingår i tjänsten.
L	Individ- och familjeomsorg/-ungdomsenheten/familjebehandlare. 20 procent avsatt tid till ua.
M	Individ- och familjeomsorg, barn och ungdom/socialsekreterare. Arbetar i projekt 100 procent med ua.
N	Individ- och familjeomsorg/ungdomsslussen/samordnare. Tre personer arbetar 100 procent med ua.
O	Individ- och familjeomsorg/förebyggande/ungdomsbehandlare/socionom. Ingen specifik avsatt tid till ua.
P	Barn- och utbildningsförvaltning/fritid- och ungdomsenhetschef. Oklart om avsatt tid till ua.
Q	Individ- och familjeomsorg socialsekreterare. Avsatt 20 procent uuarbete i tjänsten.
R	Individ- och familjeomsorg/socialsekreterare. Arbetar i tjänsten med ua.
S	Individ- och familjeomsorg/familjenheten/socialsekreterare. Avsatt 25 procent + 50 procent med en kollega till ua.
T	Individ- och familjeomsorg/socionom och enhetschef. Arbetar med ua i tjänsten tillsammans med en socialsekreterare.
U	Individ- och familjeomsorg/socialsekreterare. Arbetar mycket lite med ua i tjänsten. Ungdomar finns inom socialtjänsten.

Bild 2b. Organisation i Göteborgs Stad

Ungefär hälften av stadsdelarna har organiserat så att det finns avsatt tid för uppföljningsansvaret i tjänsterna inom individ- och familjeomsorgen. De övriga stadsdelarna har organiserat uppföljningsansvaret inom befintliga tjänster. Variationen är stor mellan de olika stadsdelarna i fråga om hur många procent som ägnas åt uppföljningsansvaret. Nästan ingen av de uppföljningsansvariga i kranskommunerna har specifik tid avsatt, utan arbetet bedrivs inom befintlig tjänst.

Uppföljningsansvarets organisation i de utvalda stadsdelarna och kranskommunerna – fokusgrupper

I den ena kranskommunen organiseras uppföljningsansvaret inom utbildningsförvaltningen. Titeln för uppdraget är kommunansvarig och professionen är studie- och yrkesvägledare. Arbetet med uppföljningsansvaret fördelas mellan kommunansvarig, en samordnare och en kurator vid individuella programmet. Handlingsplan och syfte finns, och är samma som lagstiftningen. Överenskommelse om uppföljningsansvaret finns mellan utbildningsförvaltningen och socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Överenskommelsen innebär att uppgifter om ungdomar, som man inte når eller som man känner oro för, överlämnas till individ- och familjeomsorgen. Inom uppföljningsansvaret arbetar man mycket med frågan om hur den uppsökande delen ska bedrivas och har ett noggrant system utformat så att ingen ska missas. Vid intervjutillfället hade 70 ungdomar kartlagts inom uppföljningsansvaret. Uppgift om omsättningen under ett år framkom inte. Kommunansvarig hade vid tidpunkten för studien, efter kartläggningen, aktiv kontakt med en tredjedel av ungdomarna som var registrerade inom uppföljningsansvaret.

I den andra kranskommunen organiseras arbetet med flera verksamheter. Den första kartläggningen görs av administrativ personal vid gymnasieskolan genom att man ringer eller skriver brev till ungdomarna. När ungdomar inte hör av sig eller ger besked om att de inte har någon sysselsättning kontaktas personal vid arbetsmarknadsenheten. Där görs ett nytt försök att kontakta ungdomarna och då görs en bedömning om ungdomen ska till uppföljningsansvarig/studie- och yrkesvägledaren vid individuella programmet eller till arbetsmarknadskonsulent. Vid det senare fallet kopplas även arbetsförmedlingen in. Man samverkar mellan individuella programmet/yrkespraktik, verksamhet för ungdomar i behov av särskilt stöd, ungdomsteamet inom individ- och familjeomsorgen, praktik inom arbetsmarknadsenheten och arbetsförmedlingen. Vid intervjutillfället fanns 14 personer tillhörande gruppen och 8 var kvar inom uppföljningens verksamhet i den här kranskommunen.

I den ena stadsdelen i Göteborg organiseras arbetet med uppföljningsansvaret inom individ- och familjeomsorgen och det är knutet till en verksamhet som riktar sig mot utbildning och arbetsliv för stadsdelens medborgare som är aktuella inom individ- och familjeomsorgen. Den uppföljningsansvarigas titel är socialsekreterare/coach och vederbörande har 50 procent av sin tjänst för arbetet med uppföljningsansvaret. Handlingsplan finns och har formulerats av den uppföljningsansvariga och dennes närmaste chef. Uppföljningsansvaret

är ett prioriterat uppdrag i stadsdelen. Ett kvantitativt mål för uppdraget är att 50 procent av ungdomarna ska vara i meningsfull sysselsättning. Namnen på listorna från utbildningsförvaltningen med ungdomar utanför gymnasieskolan kollas av mot socialkontorets ärenden. De som är aktuella inom individ- och familjeomsorgen stämmer den uppföljningsansvariga av med den aktuella handläggaren. Ibland förs personer över till uppföljningsansvaret för aktiva insatser, interna och externa, ibland fortsätter de kontakten med sin handläggare och vissa gånger hålls trepartsmöten. Övriga söks av den uppföljningsansvariga via brev och telefon för kartläggning av vad de gör och för att de ska kunna erbjudas insats. Föräldrar kontaktas om ungdomarna är under 18 år. Under 2007 kartlades 64 ungdomar och av dem arbetade den uppföljningsansvariga själv aktivt med 11.

I den andra stadsdelen i Göteborg har det skett en organisatorisk förändring på så sätt att uppföljningsansvaret numer bedrivs i projektform av en ny person. Det innebär att mer tid kan läggas på uppföljningsansvaret, det vill säga halvtid och rollfördelningen har förtydligats. Tidigare jobbade den uppföljningsansvarige även med familjebehandling. Denna person arbetar nu som utförare av insatser och samverkar kring listorna med namn från utbildningsförvaltningen med den uppföljningsansvariga. Cirka 15 till 20 ungdomar tillhör gruppen och av dessa arbetar man aktivt med 10 personer.

IT-systemen

För att hitta ett verktyg för att underlätta arbetet med uppföljningsansvaret har man inom GR utvecklat ett IT-baserat uppföljningssystem benämnt GRUUS⁷ (Göteborgs Regionens Ungdoms Uppföljnings System). En idé med systemet är att alla ansvariga för elevuppföljningen i GR:s medlemskommuner kan söka alla elever mellan 16 och upp till 20 år som omfattas av uppföljningsansvaret. GRUUS startade i maj 2007 efter beslut av utbildningscheferna i GR år 2006 och är det IT-system som används i arbetet inom kranskommunerna. I Göteborg har man valt att använda sitt befintliga elevregister GERDA för elever som finns i stadens grund- och gymnasieskolor (Göteborgs Stadskansli, 2005b). I elevregistret finns ett extra system inlagt för arbetet med uppföljningsansvaret⁸.

---

7 Genom samkörning med ytterligare datasystem (Indra – gemensam gymnasieintagning, befolkningsregister och Centrala studiestödsnämnden) kan kommunerna få information om ungdomarnas skoltillhörighet.

8 Personlig kommunikation med handläggare vid gymnasieintagningen, 080130, 090310, 090415 och tjänstemän vid utbildningsförvaltningen i Göteborg, 080206, 090415.

Med följande bild illustreras hur Göteborgs Stad respektive kranskommunerna har valt att organisera och hantera IT-systemen inom det kommunala uppföljningsansvaret.

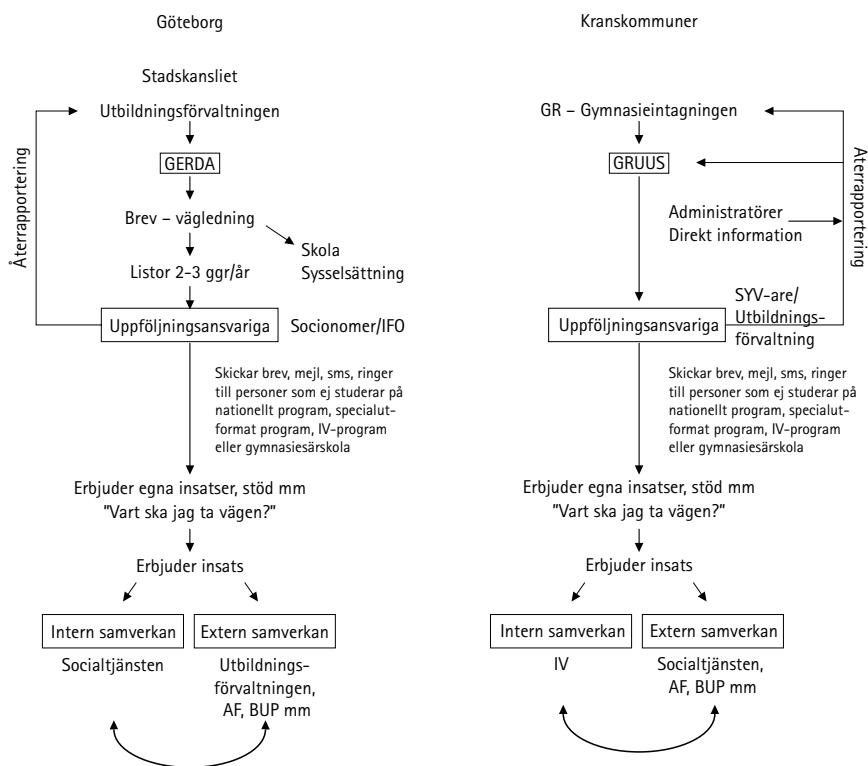

Bild 3a. (IT-systemen GERDA och GRUUS)

IT-systemet i Göteborgs Stad

IT-systemet GERDA uppdateras varje natt mot IT-systemet GRUUS. Administrativ personal på såväl kommunala som fristående skolor inom hela GR-regionen ska i GRUUS registrera de elever som avbryter eller byter skola. Så snart som möjligt ska då administratören på den nya skolan registrera att eleven är inskriven på den nya skolan. Så länge en elev inte är inskriven på en ny skola hör eleven administrativt sett inte hemma någonstans och är då föremål för det kommunala uppföljningsansvaret (personlig kommunikation se not sju).

Administrativ personal inom utbildningsförvaltningen i Göteborg skickar brev till de ungdomar som inte studerar och avvaktar svar som sedan förs in i GERDA. Till brevet biläggs en inbjudan till Vägledningscentrum vid utbildningsförvaltningen. Informationen om ungdomar som inte svarat på

brevet eller svarat att de inte studerar på nationellt program, specialutformat program, det individuella programmet, gymnasiesärskolan eller har annan känd sysselsättning skickas till de uppföljningsansvariga i stadsdelarna via listor två till tre gånger per år. De uppföljningsansvariga söker därefter upp ungdomarna genom brev, mejl, sms, telefon och i något undantagsfall görs hembesök för att få information om deras sysselsättning. Är ungdomen under 18 år skickas även brev till föräldrar. Vid behov erbjuds ungdomarna olika former av insatser. När de uppföljningsansvariga kartlagt sysselsättningen skickas informationen till utbildningsförvaltningen, som för in den nya informationen i GERDA.

I stadsrevisionens rapport (Göteborgs Stad Stadsrevisionen 2009) framkommer brister i Göteborg vid granskningen av gymnasieskolornas ifyllande av avbrottsblanketter. Bland annat har rutiner inte följts men efter uppmaning av utbildningsförvaltningen hösten 2008 ska en återkoppling från gymnasieskolorna till utbildningsförvaltningen ske. Informationen ska ges om en elevs studieavbrott och framtida sysselsättning. Rutinen har införts men för ett antal skolenheter fungerar den inte.

Stadsdelar	Metod för uppsök i stadsdelar
A	Kollar med IFO/ringer och brev
B	Brev till alla med svarsblankett - 3 alternativ. Ej svar till IFO
C	Kollar med IFO. Brev och telefon
D	Kollar med IFO. Brev. Ringde tidigare - ej i år
E	Enbart brev
F	Ringer
G	Kollar med IFO. Brev, hembesök
H	Kollar med IFO, ringer
I	Kollar med IFO, brev och ringer
J	Processchema, Ålderskoll/folkbokföring kollar med IFO, ringer, brev, rek. brev, hembesök
K	Brev med blankettsvar sedan ringer

Stadsdelar	Metod för uppsök i stadsdelar
L	Ringer, brev (max 3 brev), mejl, sms
M	Brev och ringer
N	Brev till alla för information om att de ska bli uppringda
O	Brev - ej svar - ringer. Träffar fler i arbetet som ej går i skolan
P	Ringer, söker upp samt träffar ungdomar i arbetet
Q	Brev och erbjuder samtalsstöd
R	Brev/söker kontakt IFO. Söker själv på Eniro
S	Brev/ringer efter två veckor. Informerar socialtjänsten
T	Ej aktivt arbete. Kopplas till andra händelser ihop med socialtjänsten
U	Ringer. Söker själv på Eniro

IFO = Individ- och familjeomsorg

Brev skickas av samtliga även till förälder när den unge/unga är under 18 år

Bild 3b, del 1. Hur kontakt tas i stadsdelar

Kranskommuner	Metod för uppsök i kranskommuner
A	Brev. Inget svar – ej fortsatt uppföljning
B	Ringer. Brev till dem som inte svarar. Söker fram till besked
C	Ringer. Ej svar – brev. Vid oro till socialtjänsten. UA samordnar med kurator individuella programmet och ringer genast
D	Ringer. Sällan brev. Ibland mejl. Kollar folkbokföringen
E	Kollar avbrott. Brev med enkätsvar
F	Brev och ringer
G	Inget idag
H	Brev, ringer, mejl, sms. Kollar på Eniro
I	Brev, ringer. Har mycket personlig kännedom
J	Ringer och brev, vid ej kontakt till arbetsmarknadsenheten
K	Ringer
L	Ringer och brev. Information i lokalpressen om uppföljningsansvaret

IFO = Individ- och familjeomsorg

Brev skickas av samtliga även till förälder när den unge/unga är under 18 år

Bild 3b, del 2. Hur kontakt tas i kranskommuner

En av de intervjuade uppföljningsansvariga i Göteborg beskriver hur han arbetar med att kartlägga ungdomarna:

Det kom två listor med totalt 43 ungdomar. Av dessa var nio utomlands, två gick på folkhögskola, en låg i lumpen och en var föräldraledig. Och de som var utanför, så att säga, var 25 stycken. Tre av dem bodde inte i stadsdelen. Sen var det åtta som var kända utav oss och som hade pågående insatser, alltifrån placerad på institution till stödkontakt – 11 bort från 25. Då blir det 14 kvar som jag ringde. Det visade sig att fyra av dem var utomlands, en jobbade, en var aktivt arbetssökande, två gjorde inget speciellt och ville inte ha någon hjälp. Tre gick på folkhögskola, en hade kontakt med lärcentrum, en hade fyllt 20 år och en var psykisk sjuk. Så de fick kontakt med socialbidrag. Där blev man lite upprörd av att det var en som satt hemma och mådde jättedåligt. Föräldrarna var jätteförtvillade. Så de var ju väldigt glada att jag ringde.

IT-systemet i kranskommunerna

För kranskommunernas del är det administrativ personal vid GR:s gemensamma gymnasieintagning i Göteborg som för in information om gymnasieval och händelser i GRUUS. GR har i varje medlemskommun/kranskommun en

eller två personer som benämns GRUUS-kommunansvarig. Dessa personer är knutna till kommunens utbildningssektor, i de flesta fall tillhörande en gymnasieskola. I kranskommunerna gör en administratör eller en uppföljningsansvarig den första kontrollen av ungdomarnas sysselsättning. En första förfrågan om sysselsättning skickas av administratören/uppföljningsansvarig via brev till ungdomarna. När administratörer och/eller uppföljningsansvariga i kranskommunerna kartlagt ungdomarna skickas informationen till GR:s gymnasieintagning. När breven inte blivit besvarade eller om ungdomen inte har någon känd sysselsättning, tar kommunens uppföljningsansvariga vid och aktiverar kartläggningen för eventuella erbjudan om insatser. Informationen uppdateras kontinuerligt under året via GRUUS, som de uppföljningsansvariga själva har tillgång till, vilket benämns "tittarbehörighet". Vid kontakt med ungdomar under 18 år får även föräldrar ett brev. Kontakt sker även genom telefonsamtal, mejl och sms.

Ungdomsgruppen

Vi kan genom intervjuer och rapporter som vi tidigare redovisat från Göteborgs Stad Utbildning (2007, 2008a) och Göteborgs Stadskansli (2005a,b) konstatera att gruppen unga som av olika skäl inte fullföljer gymnasiestudier är heterogen och stor rörlighet utmärker ungdomsgruppen. Följande bild illustrerar mångfalden av de olika grupperingar som ungdomar rör sig mellan i en ständig växelverkan. En del ungdomar kan finnas i flera grupper vid samma tillfälle.

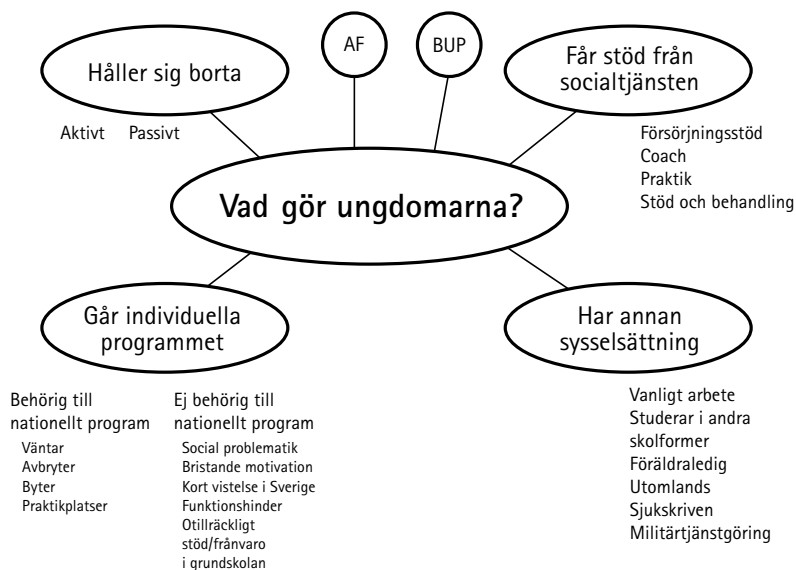

Bild 4. Ungdomsgruppen⁹

Det framkommer dessutom vid intervjuer att antalet ungdomar som de uppföljningsansvariga arbetar aktivt med, efter kartläggningen, är för några stadsdelar och kranskommuner relativt få. Anledningen till detta är att många av ungdomarna är aktuella inom den egna organisationen, till exempel som biståndsärenden inom individ- och familjeomsorgen, och att det då är vanligt att arbetet överläts till aktuell handläggare. Ibland sker det då en avstämning som kan innebära att ungdomen flyttas över till den uppföljningsansvariga. Cirka en tredjedel av ungdomarna har också sysselsättning såsom jobb, befinner sig utomlands, studerar i andra skolformer med mera. När de avslutat eller avbryter sin aktivitet kan de vara i behov av råd, stöd och navigering under kortare eller längre perioder. Gruppen som benämns ”Håller sig borta – aktivt” säger de uppföljningsansvariga är bekymmersam, eftersom det är svårt att få kontakt med dem och svårt att finna information om vad de gör. Inom gruppen ”funktionshinder” finns ungdomar som enligt de uppföljningsansvariga skulle ha fått bättre stöd i grundskolan eller i särskolan.

Ungdomarna är registrerade i uppföljningen till och med att de fyller 20 år. Om de fortfarande studerar vid 20 års ålder är de kvar i systemet tills gymnasiestudierna är avslutade. Det har varit svårt att finna exakta siffror som ger en tydlig bild av ungdomsgruppens storlek, eftersom antalet registrerade

⁹ I Göteborg finns idag det individuella programmet inom två organisationer: Yrkesförberedande centrum (YFC) och Studieförberedande centrum (SFC), se avsnittet om Centrala verksamheter/insatser inom utbildningsförvaltningen i Göteborg längre fram i detta kapitel.

ungdomar inom IT-systemen varierar under skolåret. Även antal kvinnor och män samt frekvensen avhopp under gymnasieskolans olika skolår har varit svåra att få fram.

Det är flest ungdomar registrerade inom systemen i juni och minst i augusti/ september. De siffror som vi funnit är följande: I juni 2008 konstaterade utbildningsförvaltningen i Göteborg att av de då 1 219 registrerade ungdomarna som ej gick i skolan var 44 procent kvinnor och 56 procent män (Göteborgs Stad Utbildning, 2008b). I mars 2009 var 1 804 ungdomar registrerade inom individuella programmet och 993¹⁰ ungdomar inom det kommunala uppföljningsansvaret. I kranskommunerna var 1 348 ungdomar registrerade inom individuella programmet respektive 786 inom uppföljningsansvaret. Gruppen som man arbetar aktivt med i Göteborg rör sig mellan 300 och 400 personer. Av dessa är 154 personer redan registrerade inom stadsdelarna i Göteborg och föremål för olika insatser. Många av ungdomarna bearbetar man för fortsatta studier (personlig kommunikation med tjänsteman på utbildningsförvaltningen 090415 och 090506; GR/Gymnasieintagningen, 2009).

---

10 Ytterligare 18 ungdomar (1011 sammanlagt) var registrerade men osäkerhet råder om stadsdelstillhörighet.

Stadsdel	Ungdomar aktuella inom uppföljningsansvaret mars 2009*	Andel ungdomar inom uppföljningsansvaret**	Kranskommuner	Ungdomar aktuella inom uppföljningsansvaret mars 2009***
A	34	3,0 %	A	40
B	42	4,3 %	B	73
C	66	8,9 %	C	28
D	79	8,2 %	D	80
E	52	4,9 %	E	61
F	29	7,2 %	F	54
G	98	8,0 %	G	252
H	33	4,7 %	H	89
I	43	9,0 %	I	36
J	61	6,6 %	J	43
K	15	2,9 %	K	11
L	46	5,1 %	L	18
M	75	6,6 %		
N	90	6,5 %		
O	47	5,4 %		
P	6	2,7 %		
Q	41	3,6 %		
R	18	3,4 %		
S	53	3,7 %		
T	22	2,4 %		
U	43	4,4 %		
Totalt	993		Totalt	785

* Enligt lista från utbildningsförvaltningen mars 2009, ungdomar kategoriserade i "Uppföljningen"

** Andelen beräknad utifrån stadsdelens totala ungdomsgrupp mellan 16 och 19 år

*** Enligt sammanställning över registreringar gjorda i GRUUS mars 2009 från gymnasieintagningen. Ungdomar kategoriserade i a) Aldrig påbörjat studierna b) Avbrott c) Ej intagen d) Ej sökt

Bild 5. Antal ungdomar

Sammanfattningsvis konstaterar vi att antalet ungdomar kan relateras till olika stadsdelar och kranskommuner. Några stadsdelar och kranskommuner har få och några ett större antal ungdomar som man arbetar aktivt med efter kartläggningen beroende på tid på året och ungdomars individuella behov av stöd, råd och navigering.

Centrala verksamheter/insatser inom utbildningsförvaltningen i Göteborg

På Göteborgs Stads webbplats (2009) beskrivs under rubriken *Uppföljningsansvar för ungdomar 16-19 år* att kommunen ska hjälpa den som är under 20 år och saknar gymnasieutbildning att ”få utbildning, skola och/eller praktik, det kallas uppföljningsansvar.” Det framhålls att gymnasieutbildningen behövs för att öka möjligheterna till arbete och egen försörjning. Samverkan mellan utbildningsförvaltningen och stadsdelsförvaltningarna när det gäller uppföljningsansvaret beskrivs:

Den kommunala gymnasieskolan och individ- och familjeomsorgen i din stadsdel ansvarar för att du får utbildning och eller/praktik.

En central funktion för ungdomarnas väg till studier har utbildningsförvaltningens verksamhet Vägledningscentrum¹¹. Där kan ungdomar få samtala med studie- och yrkesvägledare vid besök, utan att man bokar tid, och dit kan också stadsdelens uppföljningsansvariga vända sig för att boka tid för ungdomar som de möter i sitt arbete med uppföljningsansvaret. Här ryms också *Praktikenheten*, där ungdomar under en tid har möjlighet att praktisera på en arbetsplats, men där målsättningen är att de ska börja på en utbildning. Praktikplatsen ska ungdomen själv skaffa, med stöd ifrån coachen som finns inom enheten. Statistiskt visar det sig att ”...inom fyra månader har 74 procent börjat på skola, och tittar man på en längre period så är vi uppe i över 90 procent,” uttrycker en representant vid Vägledningscentrum.

Flera av de intervjuade uppföljningsansvariga i vår studie berättar att de använder sig av Vägledningscentrum i arbetet med ungdomarna och flera har erfarenhet av att detta leder framåt för ungdomarna. Enligt representanten på Vägledningscentrum har antalet bokade besök ökat kraftigt, även om att det fortfarande sker i blygsam omfattning. En förklaring är att information om Vägledningscentrum ges vid kommunens nätverksträffar, där representanter från utbildningsförvaltningen och de uppföljningsansvariga från stadsdelsförvaltningarna deltar, samt att arbetet med uppföljningsansvaret utvecklas efter hand alltmer.

På Vägledningscentrum märker man mycket tydligare än tidigare att stadsdelarna arbetar för att ungdomarna ska ”in inom en utbildning.” Anledningen verkar vara svårigheter för stadsdelarna och ungdomarna att på egen hand skaffa praktik eller jobb. Det krävs oftast en del förberedande arbete för att förändra ungdomens situation innan det kan bli aktuellt med utbildning eller praktik inom utbildningsförvaltningens försorg. ”Vi har inte

---

11 Personlig kommunikation 081208 med representant vid Vägledningscentrum i Göteborg.

någon kurativ roll... då får man se till att som studievägledare fråga; 'har du rätt kontaktpersoner?'" På Vägledningscentrum har man sett en skillnad mellan de ungdomar som kommer själva på spontanbesök och de som kommer med den uppföljningsansvariga, när det gäller hur långt man kommit i sina planer på att studera:

Via kontaktpersonen är det mer i sin linda, generellt sett, medan kommer man hit som spontanbesök så har man funderat, det är något som har mognat fram.

Det finns inte lösningar för alla, men för de flesta och för vissa kan det vara situationsbunden problematik som först måste lösas innan det är aktuellt med utbildningsinsatser, menar representanten från Vägledningscentrum. Idag förekommer inte något planerat parallellt arbete med ungdomen från Vägledningscentrum och stadsdelen, även om det vore önskvärt, men representanten från Vägledningscentrum tror att det kan ske framöver. Dels genom att kunskapen om vad verksamheten kan bidra med sprids genom nätverksmöten med de uppföljningsansvariga och dels genom att Vägledningscentrum blir direkt involverat i stadsdelarnas arbete med uppföljningsansvaret. Ett exempel på detta är Navigatorcentrum på Hisingen som drivs med de olika stadsdelarna och där Vägledningscentrum finns med.

Som framgår av representanten från Vägledningscentrum, och som flera av de uppföljningsansvariga i våra intervjuer gett uttryck för, finns ett utbud av insatser från utbildningsförvaltningen i Göteborg. En sammanfattning av dessa med kommentarer följer nedan (Göteborgs Stads webbplats, 2009).

Är man som ungdom behörig till studier vid *nationellt program* finns en rad kommunala skolor liksom fristående skolor. Man kan då även söka skola utanför Göteborg. Det finns även *specialutformade program*, som liksom nationellt program kan ge behörighet till eftergymnasiala studier.

I Göteborg erbjöds tidigare det individuella programmet på Vingagymnasiet. Numer finns det individuella programmet inom två organisationer: *Yrkesförberedande centrum* (YFC) och *Studieförberedande centrum* (SFC). Inom dessa organisationer finns profiler (inriktningar) som även de med behörighet till nationellt program kan gå. Inom SFC finns även *Individuella programmets introduktionskurser för invandrare* (IVIK), som ger utbildning för den som är nyanländ till Sverige. Studierna bedrivs under ett introduktionsår innan valet görs för vidare studier.

För elever med behörighet till nationellt program men som antingen har otillräckliga betyg för att komma in på en utbildning, eller som har behov av särskilda insatser, finns fem olika Lärcentra: Lärcentrum Burgården (LCB), Lärcentrum Vasa (LCV), Lärcentrum Angered (LCA), Lärcentrum Munkeback

(LCM) samt Lärcentrum Frölundagymnasiet (LCY). Representanten från Vägledningscentrum kommenterar detta:

Det är ofta inte så stor skillnad mellan behöriga och obehöriga elever, alltså behörig är godkänt i svenska, engelska och matematik. En obehörig elev kan ha mer poäng än en behörig elev, så därför är det väldigt bra att de samarbetar i Frölunda och på Molinsgatan¹².

Här finns också IV-Bas för elever som ej är behöriga till nationellt program.

Skydds nätet är en organisation inom Studieförberedande centrum och till för hela Göteborg och vänder sig i första hand till ungdomar i gymnasie-ålder 16-20. Ungdomsgruppen är mångfacetterad men det gemensamma är att de bär skolmisslyckanden med sig. Skydds nätet's representant¹³ beskriver ungdomar som kommer till verksamheten på följande sätt:

En elev som behöver lugn och ro, och det kan finnas orsaker till det. En elev som inte orkar misslyckas en gång till inför kamrater. En elev som helt förlorat motivationen.

Skydds nätet erbjuder enskild undervisning till elever i behov av denna studieform, tre timmar per vecka, och bygger sin verksamhet på att det finns ett samarbete med stadsdelens socialtjänst. Flertalet av de uppföljningsansvariga samverkar med Skydds nätet. I dag har 15 av de 21 stadsdelarna ett samarbete med Skydds nätet. Skydds nätet kan kombineras med praktik på en arbetsplats. Målet är att den unge/unga ska kunna söka ett nationellt gymnasieprogram, gå vidare till annan utbildning eller till arbetslivet. Ett mobilt team med Skydds nätet's lärare bedriver pedagogisk verksamhet i samarbete med stadsdelarna genom att de med egen buss åker hem till ungdomarna, där undervisningen kan ske i bussen. I april 2009 fanns 170 elever inskrivna vid Skydds nätet.

Från behöriga till behövande

Vi har under studiens gång konstaterat att en förändring skett när det gäller vilka insatser som erbjuds ungdomarna. Tidigare var det en tydligare skillnad mellan de som var behöriga till nationellt program och de som inte var det. Idag används i högre utsträckning utbildningsförvaltningens olika insatser med utgångspunkt från ungdomens individuella behov. Exempel på detta är Yrkesförberedande centrum (YFC) och Studieförberedande centrum (SFC), som har profiler som vänder sig till både behöriga och de som inte är

---

12 Lärcentrum Vasa låg tidigare på Molinsgatan, men har nu flyttat till Lindholmen.

13 Personlig kommunikation 090406 med representant vid Skydds nätet i Göteborg.

det. Skyddsnetet (del av SFC) som tidigare hade elever från det individuella programmet tar numer också emot elever som är behöriga till nationellt program men som är i behov av individuell undervisning. Vi uppfattar också att utvecklingen av fler lärcentra och inrättandet av praktikenheten är sätt för utbildningsförvaltningen att anpassa insatserna för eleverna efter deras behov och förutsättningar.

Insatser i stadsdelarna i Göteborg

Flera av de uppföljningsansvariga arbetar som coacher, vilket tycks få betydelse för deras arbete med uppföljningsansvaret. De motiverar och stödjer ungdomarna aktivt mot en sysselsättning. Några stadsdelar erbjuder praktik utan biståndsbeslut medan detta är en förutsättning i andra stadsdelar.

Som uppföljningsansvarig erbjuder man i allmänhet någon form av vägledande och stödjande samtal, oftast i begränsat antal. Vi uppfattar att man är beroende av att det finns andra aktörer att lotsa vidare till eller att samverka med utöver det utbildningsförvaltningen erbjuder, till exempel någon av, det vi kallar, verksamhet på regional nivå, såsom verksamheterna inom samordningsförbunden som omnämns ovan, arbetsförmedling, Navigatorcentrum med flera.

Insatser i kranskommunerna

I nästan alla kranskommuner är kopplingen mellan uppföljningsansvaret och det individuella programmet stark. Insatser erbjuds inom ramen för programmet som studier och/eller praktik. I ett par kommuner har man en bredare samverkan mellan olika verksamheter, näringsliv och/eller myndigheter för att kunna erbjuda insatser som till exempel arbetsmarknadsinsatser. De två kommuner som förekom i den fördjupade delen av vår studie finns beskrivna i rapporten, men även flera av de övriga anger att man har samverkan myndigheter emellan och det är flera som anger att de har organiserade nätverk för att utföra denna samverkan och för att kunna samarbeta i de enskilda ungdomsärendena.

Exempel på regionala verksamheter/insatser inom Göteborg och kranskommunerna

Sedan den 1 januari 2005 finns i Göteborg fyra geografiska områden, så kallade samordningsförbund¹⁴; Göteborg Hisingen – DELTA, Centrum, Nordost och Väster, där flera olika myndigheter samverkar. I våra intervjuer med de uppföljningsansvariga framkommer att de och deras organisation använde sig av verksamheter inom samordningsförbunden. Fyra exempel på detta är verksamheter i Göteborg som i olika grad vänder sig till ungdomar och unga vuxna med psykisk ohälsa, i ett varierande åldersspann mellan 18 och 30 år. Syftet är att få ungdomarna att må bättre och också förbereda dem för att kunna påbörja olika former av sysselsättning, som till exempel studier eller arbete: Ayande (Väster), ARENA (Nordost), Columbus (Centrum) och Navigatorcentrum (Hisingen). I kranskommunerna finns sedan 1 april 2008 Samordningsförbundet för kommunerna Ale, Kungälv, Stenungsund och Tjörn. Samordningsförbundet Mölndal, Partille, Härryda och Lerum startade sin verksamhet den 1 juli 2006 och Lilla Edet ingår sedan 1 januari 2009 i Samordningsförbundet Trollhättan och Grästorp.

Ungdomsmottagningar finns med upptagningsområde för flera stadsdelar och kranskommuner per mottagning. Här finns personal med olika kompetens inom sjuk- och hälsovård, psykologi, psykiatri och socialt arbete.

Ytterligare aktörer som berörs av arbetet med målgruppen är exempelvis barn- och ungdomspsykiatri, socialtjänst, skola och elevhälsa samt andra aktörer som habilitering. Inom Västra Götalandsregionen finns ett regelverk och rutiner som rör samverkan mellan barn- och ungdomspsykiatri, skolan och socialtjänsten som benämns Västbus.

Den statliga myndigheten Arbetsförmedlingen är en samarbetspartner specifikt inom jobbgarantin för ungdomar mellan 16 och 24 år.

I vårt resultat framkommer dessutom att behov av samarbete har resulterat i att olika aktörer i stadsdelar och kranskommuner träffas i nätverk för utbyte av idéer och gemensamma strategier. I Göteborg bildades 2006 ett nätverk där utbildningsförvaltningen, stadsdelsförvaltningarna och stadskansliet ingår. Nätverket träffas fyra gånger per år och utgör ett forum för dialog och utveckling av arbetet med det kommunala uppföljningsansvaret. Även GRUUS-ansvariga i kranskommunerna och vid utbildningsförvaltningen i Göteborg träffas regelbundet under året för dialog i syfte att utveckla arbetet.

---

14 Samordningsförbunden i Västra Götaland samverkar inom rehabiliteringsområdet. Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Västra Götalandsregionen och kommuner eller stadsdelar samverkar för att bidra till helhetssyn på individens behov och därmed förhindra att individen hamnar i rundgång mellan olika myndigheter (www.samverkanvg.se. 090506).

5. Vägval – unga vuxnas och föräldrars möte med utbildningssystemet

Vi möter nio ungdomar som alla kan lära oss något om svårigheter och tillkortakommanden som uppstår när ordinarie väg – den att fullfölja en gymnasieutbildning in i vuxenlivet – stängs. De har olika erfarenheter och visar upp olika skäl till varför de hamnat utanför det spår som uppfattas som förväntad normalitet. Genom deras samlade erfarenheter kan vi därför få en bredare förståelse för vad som sker när barns och ungdomars liv gör hastigt halt, men också när det kan ta ny fart. De vittnar om känslan av att hamna utanför och om hur de mött svårigheter i kontakt med utbildningssystemet som de successivt gjort till sina egna tillkortakommanden. Men de talar också om det outtröttliga engagemang som de mött från de uppföljningsansvariga och som skapade en bro för dem att träda in igen till samhället, men än viktigare till sitt eget liv. Att få drömma och tro på en framtid och förstå sin historia på ett sätt som ger lärdom och styrka och inte en redovisning av vägen till misslyckanden. Vi kommer först att presentera de nio ungdomarna i nedanstående schema, som sammanfattar deras familjesituation, erfarenheter från grundskolan, deras utbildningsnivå vid intervjutillfället, gymnasiehistoriken och nuvarande sysselsättning. Av sammanställningen framgår att fyra kvinnor och fem män i åldrarna 17 till 21 år ingår i gruppen.

Ungdom/ ålder	Familj/föräld- rars utbild- ning/boende	Erfarenheter från grund- skolan	Nuvarande utbild- ningsnivå	Gymnasiehistorik	Nuvarande sysselsätt- ning/kon- takter
Olof 20	Mamma avliiden/yrkes- utbildning efter grundskola. Bor med pappa.	Problematis- k skolgång. Lärar- och kamrat- konflikter. Stöd i olika ämnen. EHT-stöd.	80 betygs- poäng från grundskola	Snabbt avhopp 1. Kommunal skola-IV 2. Avhopp termin 1 3. Yrkespraktik 3 år samlad betygsdoku- ment	Fast anställ- ning
Simon 20	Föräldrar skilda/ eftergymnasial utbildning. Bor i egen lägenhet.	Många skolbyten. Stor frånvaro. Upplevt mobb- ning. Lärar- och kamratkon- flikter. Stöd i olika ämnen. EHT-stöd.	30 betygs- poäng från grundskola	Snabbt avhopp 1. Kommunal skola- IV/praktik 2. Avhopp termin 1 3. Komvux 4. Avhopp termin 5	Provanställ- ning
Linus 19	Föräldrar gifta/akademisk utbildning. Bor med föräldrar.	Tidig skolstart. Krav på svå- rare uppgifter. Lärarkonflikter i högstadiet. Goda kamrat- relationer.	Godkänd grundskola	Snabbt avhopp 1. Kommunal skola- nationellt program 2. Avhopp termin 1	Studerar Lärcentrum. UA-kontakt
Martin 18	Föräldrar skilda/ akademisk utbildning. Bor med mamma.	Skolbyten. Positiv skolgång i mellanår. Konflikter i högstadiet.	Godkänd grundskola	Avvaktar avhopp 1. Fristående skola nationellt program avhopp termin 1 2. Ny skola – avhopp termin 2 3. IV/Praktik 4. Nationellt program termin 1 avhopp 5. IV/Yrkesutbildning 6. Avhopp 7. Arbete	Folkhögskola genom UA
Emma 17	Föräldrar gifta/akademisk utbildning. Bor med föräldrar.	Positiv start. Problema- tiska kamrat- relationer i högstadiet. EHT-stöd.	Godkänd grundskola	Avvaktar avhopp 1. Kommunal skola – nationellt program 2. Fristående gymna- sieskola 3. Avhopp termin 3	Studerar Skydds- nätet plus praktikplats. Soc- och UA- kontakt
Yusuf 20	Föräldrar skilda/ annat land/ yrkesutbildning efter grund- skola. Bor i egen lägenhet.	Många skolbyten. Positiv skolgång i Sverige. Stöd i olika ämnen. EHT-stöd.	140 betygs- poäng från grundskola	Avvaktar avhopp 1. IVIK 2. PRIV. 3. Avhopp termin 2 4. Praktik. UA- pro- vanställning 6 mån.	Arbetslös. Viss UA- kontakt. Soc- och AF- kontakt

Ungdom/ ålder	Familj/föräld- rars utbild- ning/boende	Erfarenheter från grund- skolan	Nuvarande utbild- ningsnivå	Gymnasiehistorik	Nuvarande sysselsätt- ning/kon- takter
Stina 21	Föräldrar skilda/ yrkesutbildning efter grund- skola. Bor i egen lägenhet.	Positiv skolstart. Lärarkonflik- ter. Läs- och skrivstöd första åren. EHT-stöd.	Godkänd grundskola	Avvaktar avhopp 1. Kommunal skola -nationellt program 2. Avhopp termin 4	Folkhögskola
Fanny 19	Föräldrar skilda/ akademisk utbildning. Bor med mamma.	Positiv skolstart. Många skol- byten. Matema- tikstöd första åren.	Godkänd grundskola	Sent avhopp 1. Kommunal skola - nationellt program 2. Avhopp år 3HT- samlat betygs- dokument	Köpt yrkes- utbildning. Planerad Komvux. AF- och UA- kontakt
Klara 18	Föräldrar skilda/ akademisk utbildning. Bor i egen lägenhet.	Många skol- byten mellan friskolor och kommunala skolor. Positiv skoltid. EHT- stöd.	Godkänd grundskola	Sent avhopp 1. Kommunal skola- nationellt program 3 år. Samlat betygs- dokument 2. Individuella pro- grammet 3. Avhopp 2 mån	Praktik. UA- kontakt

Bild 6. Unga vuxnas biografi

Vi kommer även att möta fem föräldrar, två pappor och tre mammor, och deras erfarenheter av förvirring och frustration över att inte kunna hjälpa, stödja och navigera sina barn som de önskar. Men vi kommer också att få ta del av föräldrarnas känslor av lättnad och glädje när barnens liv tar en ny vändning och när de ges möjligheter att finna nya samband i livet. Föräldrarnas utbildnings- och yrkesbakgrund skiljer sig åt: tre har akademiska yrkesutbildningar, en förälder har eftergymnasial yrkesutbildning och en förälder har yrkesutbildning efter grundskolan. Sju av ungdomarna kommer från splittrade familjeförhållanden genom skilsmässor och dödsfall. Ungdomarna ger en brokig bild av grundskoletiden. Flera av dem har fått stöd från elevhälsoteam (EHT) och många skolbyten har präglat grundskoletiden. Sex av ungdomarna har behörighet till gymnasiet. Gymnasietiden utmärks av många programbyten innan avbrottet blir definitivt.

Ungdomarnas berättelse kan förstås med utgångspunkt i varje individs unika bakgrund och livssituation, men förenas av att de av olika skäl avbrutit sina gymnasiestudier. Det är också här en del av syftet med studien ligger; att finna det unika, det speciella, som bidrar till större förståelse för mer allmängiltiga problem.

I det följande återger vi ungdomarnas och föräldrarnas bilder av grundskole- och gymnasietiden samt hur ett nutids- och framtidsperspektiv lyfts

upp. Vi kommer att lägga särskild tonvikt vid formen för ungdomarnas avhopp, deras upplevelse av att vara utanför gymnasieskolan och erfarenheter av uppföljningsarbetet.

I analysarbetet har nedanstående tre kategorier vuxit fram som beskrivning av hur ungdomarnas och föräldrarnas upplevelser om grundskoletiden i allmänhet varit, relaterat till Lander och Giotas studie (2006, s. 57). Tolkningen av ungdomarnas berättelse inom varje kategori har utgångspunkt i Antonovskys (1997) KASAM-begrepp, där begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet är framträdande variabler när individen tolkar och förstår världen i sitt sammanhang. Att ha en hög KASAM innebär att man har förutsättningar att kontrollera stress och psykiska påfrestningar och minskar därmed risken för ohälsa.

Lander och Giota (2006) har definierat olika grader av anpassning till skolan som de menar bland annat har betydelse för elevers planer inför gymnasiestudierna. Om eleverna associerar sig positivt eller negativt till skolan och hur de lyckas i ämnena säger en hel del om vilket programval som görs. De talar om en skala från negativ, svag eller måttlig till klart positiv skolanpassning.

Negativ skolanpassning: Skolgången har utvecklats negativt både när det handlar om lärande och sociala relationer. Det negativa hotet mot elevernas lärande och personliga utveckling har funnits under hela skoltiden men inte kunnat brytas.

Svag eller måttlig skolanpassning: Ungdomar i denna grupp har i huvudsak klarat skolan, men med högst måttliga betyg och de positiva erfarenheterna överväger inte i någon högre grad de negativa. I perioder har de uppfattat skolans arbets sätt som tråkigt med ett innehåll som sällan väcker deras intresse. De ämnen eleverna ser som intressanta ges inte tillräckligt mycket tid för att stimulera deras lust till lärande i stort. Skolan accepteras som nödvändig men ofta ifrågasätts mångfalden av olika ämnen och områden undervisningen består av. Den sociala miljön upplevs angenämare och under sista året i grundskolan finns dock stoltheten av att ha klarat av skolans krav.

Klart positiv skolutveckling: Dessa ungdomar lämnar grundskolans sista år med mer än godkända betyg i genomsnitt. Skolan har i stort sett varit trevlig och belönande. Trots att det varit ansträngande och kravfullt är de stärkta av att ha klarat av skolan och ser med tillförsikt på att skolan gett en meningsfull start på väg in i vuxenlivet (ibid s. 57).

Grundskoletiden

Negativ skolanpassning

Olofs och Simons berättelser om tiden i grundskolan liknar varandra på så sätt att skolgången under alla år var problematisk och svårhanterlig. De hade svårt att finna sammanhang och meningsfullhet under hela skoltiden. De uppfattade själva att de hade stora koncentrationssvårigheter och de hade det båda oroligt såväl i skolan som hemma. Olof hade svårt att behärska sig, sitta still och koncentrera sig på skolarbetet och menar att ”... jag kan inte kontrollera mig när det blir för mycket.” Även Simon uppfattade sig som stökig och vittnar om att han många gånger blivit utkastad, men också om att han kände sig utsatt av andra elever i skolan. För båda ungdomarna präglades skolåren av hög frånvaro. Simon beskriver hur det var: ”... det är roligare att springa runt och leka med folk än att sitta stilla, och så kände jag såhär, att jag inte hade hittat min plats i skolan, då är det lättare att inte gå dit.”

När Simon och Olof beskriver sig själva i skolsammanhang, får man bilden av att de upplevde sig vara utsatta på flera olika sätt. Skolsituationen var svår att överblicka och det var inte lätt att planera arbetet i de olika ämnena, och den hjälp de skulle ha behövt var svårtillgänglig. Föräldrarna hade olika syn på skolan och det blev komplicerat att hantera skolgången. För Simon var det svårt att få vuxna att förstå hur han hade det men också svårt att själv förstå: ”...och när man är liten och man är jätteosäker och ... då kan man ju inte ge en bra bild till någon om hur man har det.” Simon säger att han blev skoltrött i femte klass och han fortsätter reflektera över vad det innebär:

*... det är väl mer ett tecken på att någonting inte stämmer i skolan.
... att man vantrivs väldigt mycket med vad man gör. Och när man går i skolan har man inte något val, då måste du gå i skolan. Det är så att du inte får just dina behov mättade liksom. Så vill man ju inte gå dit, eller man blir deprimerad eller vad som helst. Så det är väl ... det är det som är skoltrötthet för mig.*

Simon fick stöd i olika ämnen med anledning av att han flyttade mellan olika skolor och inte hann med kunskapsmässigt. Han beskriver att han hade lätt för vissa ämnen medan andra var svåra och tunga att hänga med i. Trots olika stödinsatser ger han bilden av att inte kunna hantera de krav som ställdes och vara delaktig i vad som hände runt honom:

... jag hade behövt någon som hade suttit med mig hela tiden, men det finns det ju varken resurser eller tid till... Jag hittade ingen balans i det, utan vissa saker var jättebra och vissa saker var jättedåliga.

En period var Olof i specialklass. Han ville tidigt sluta skolan och börja arbeta. Han ger också exempel på bristen på meningsfullhet i skolarbetet och beskriver skoltröttheten som att dagarna var evighetslånga och ingen tid fanns över till fritid. I skolan gillade han tekniska ämnen och tycker själv att han behärskade olika ämnen, men fick svårt att få lärare att tro på honom och känna att han lyckades:

... jag räknade ut mattetalen i huvudet och så när jag hade matte, men det tyckte de inte om att jag gjorde, för du ska visa hur du räknar ut det, men jag räknade ut det i huvudet istället. Men det gjorde ju att jag blev skoltrött.

Temporära förbättringar under skolåren var betydelsefulla. Vissa personer som Simon och Olof berättar om kunde för en tid bli till ett viktigt stöd som gav dem en åtminstone tillfällig struktur i skoltillvaron. Olofs berättelse härrör från tiden i specialklassen: ”... jag hamnade i en specialklass, och han som var där... han var trevlig och allihop, de har hjälpt mig lite och så.” Under grundskolans senare år fick Olof specialanpassad skolgång med kombination av studier och praktik. Simon beskriver en lärare som under skolår sex och sju tog sig tid att lyssna och bidrog till att skapa ordning i en annars rörig tillvaro:

Han tog tag i, tog sig tid med alla elever. Satte sig och pratade med dem. Det är bra för han lyssnade verkligen på riktigt, och inte bara såhär 'amen jag ska lyssna på dig', och så sätter han sig ner och så har han glömt det sen.

I skolår nio var Simon tre dagar i skolan och två dagar i en sportaffär, vilket bidrog till att han tillfälligt kände engagemang och motivation. Den nya skola som han började i, i nian, var en ”... väldigt bra skola, väldigt bra lärare.” Han uppskattade också studie- och yrkesvägledaren, som senare blev hans uppföljningsansvariga. Det viktiga var hennes sätt att vara, engagemanget och att hon visade omsorg om honom. Struktur och meningsfullhet återkommer när han berättar om kontakten. Han säger:

... så hade jag en morgonrutin, att jag gick in till henne varje morgon i en timme och bara pratade skit, och det är bra. För hon var också jävligt engagerad.

Simon och Olof har beskrivit grundskoletiden som svårhanterlig och stökig, med brist på delaktighet i kombination med komplicerade kamratrelationer och även tilltrasslade familjeförhållanden. Trots olika stödinsatser har det varit svårt att bryta en negativ inställning till skolan, och en av föräldrarna skildrar grundskoletiden som att det var svårt att få grepp om skolgången.

Sammanfattningsvis kan deras bild av tiden i skolan tolkas som en okontrollerbar period där det var svårt att finna en bestående känsla av sammanhang. Ungdomarna avslutar grundskolan med få betygspoäng.

Svag eller måttlig skolanpassning

I gruppen finns Stina, Emma, Linus och Yusuf. Ungdomarna och föräldrarna ger en mångfacetterad bild av grundskolan. För Yusuf dessutom, uppbrott från ett annat land. Han berättar att han gick fyra år i skolan i sitt hemland. Skillnaden mot det han sen mötte i skolan i Sverige var stor. I hemlandet var det stora klasser och hård disciplin som kunde innehålla såväl fysisk som psykisk bestraffning. Under drygt ett år när han bodde i ett grannland, gick han inte i skolan. När Yusuf kom till Sverige mådde han riktigt dåligt och hade svårt att hantera livet: "... jag hade inte anpassat mig riktigt." I skolår sex började han i en förberedelseklass med barn från olika länder. Upplevelsen av att börja skolan blev positiv. Han kunde anta utmaningen och blev engagerad: "Det var bra för ingen kunde svenska särskilt bra ... så jag behövde inte skämmas... jag behövde inte känna mig utanför." Det var trevliga skolkamrater, bra lärare och de fick göra olika praktiska saker.

För Emma och Linus förekom inga skolbyten. De var mycket ivriga att lära sig läsa och skriva innan skolstarten och en av dem påbörjade skolan vid sex års ålder. De uppmuntrades av sina föräldrar att läsa och skriva. En förälder berättar: "... det var nog kanske roligt på lågstadiet då är det ju spännande att börja skolan." Barnen var roade av skolarbetet men opponerade sig på olika sätt för att få svårare arbetsuppgifter. En förälder beskriver första skolåret på följande sätt:

Han ville ha svårare uppgifter, och jag tyckte nog inte att hans fröken som han hade då på den tiden riktigt förstod det utan hon tyckte att alla skulle skriva "O" och sådär. Men det hade han kunnat i två år, så att första tiden i skolan var jättebesvärlig.

Förändringar skedde till det bättre och i stort sett var tiden fram till mellanstadiet positiv. Generellt berättar föräldrarna att under de första skolåren mötte de och barnen "kanonbra" lärare och rektorer som var engagerade och stöttande på olika sätt. En förälder ger sin beskrivning:

Jag tycker de har fått från lågstadiet och till mellanstadiet väldigt mycket stöd av lärarna. Sen om det har varit någonting i skolan, det var i lågstadiet, var det mer inriktat att föräldrarna ska vara med.

Linus och Emma trivdes väl i skolans första sex år.

Men föräldrarna och ungdomarna ger även beskrivningar om hur de mött

lärare och rektorer som varit oengagerade och hur mobbning förekom från lärare. Stina tog eget initiativ till att få extra stöd i ett ämne, eftersom hon på grund av en stökig klassrumssituation och konflikt med en lärare inte ville vara kvar i klassrummet. Relationen till läraren var mycket ansträngd och genom "min egen envishet" gick hon till rektorn och bad om att få enskild undervisning. Hon berättar:

För min lärare, hon var inte snäll mot mig och en av mina tjejkompisar i skolan, för att vi hade svårare för engelska. Då bestämde jag mig för att jag skulle ge igen på henne, så var det egentligen inte för min egen skull utan det var mest bara för att, nu ska jag visa dig att jag kan. Så det fick mig att gå till rektorn och tala om att jag vill ha extra engelska, och så fixade han det för mig.

Hon fick specialpedagogiskt stöd, upplevde starkt engagemang och stärkte sitt självförtroende. I jämförelse med hur det var i den "vanliga" klassen säger hon:

Jag fick tänka och jag kunde fråga saker högt utan att skämmas över det, för det är oftast så man tänker.

För Yusuf och Stina var det befriande att slippa många vuxenkontakter genom att mentorer tog ansvar för att informera övrig personal angående deras skol- och livssituation. Detta stöd beskrivs vara under längre stabila perioder. Stina återger sina erfarenheter:

För att du hade en person som visste allt om dig och som du kunde prata med och hon förstod din situation..., och hon var förmedlare utåt då.

Ett annat exempel är två kvinnliga lärare som betydde mycket för Yusuf. En av dem hade stor erfarenhet av att arbeta med elever som kommit till Sverige, hon var kunnig och rolig. Den andra läraren beskriver han som ärlig. Hon visade när det var allvar och när det var på skoj och hon var prestigelös: "... hon ville inte visa att hon var bäst, hon ville vårt bästa." Även skolkuratoren var en betydelsefull person. Hon hade erfarenhet och kunskap och var lätt att prata med. Stödet som getts kan ses som att ungdomarna haft närhet och tillgång till skyddsfaktorer när livet i skolan och utanför skolan varit problematiskt.

I varierande grad, från mellanstadietiden fram till högstadietidens slut, beskriver föräldrarna och ungdomarna hur en slags skoltrötthet sakta smög sig på. Det kan sägas vara en process där känslan av meningsfullhet och olika händelseförlopp blir svåra att hantera. En mångtydig bild framträder av vad som kan definieras som skoltrötthet. För en del sker ett brott vid övergången till skolar sex. Faktorer som nämns är sjukdom, stökiga klassrumsmiljöer, konflikter med lärare och med kamrater. Men även oro i familjen och fa-

miljekonflikter finns med i bilden. Emma beskriver de första två åren på högstadiet som:

Jobbiga... det var en jobbig klass och det var grupperingar och liksom mycket mobbing och sånt. Mycket bråk.

Förbättring skedde i skolor nio. Med mindre bråk och större ”mognad” tog hon sig an skoluppgifter. Hon var frånvarande i perioder och avslutade grundskolan med ”rätt bra betyg.”

En förälder berättar att under högstadietiden kom dottern hem med daglig huvudvärk, bland annat beroende på att klasstorleken hade ökat med mycket stök som följd. Dottern hann inte med sina uppgifter i skolan på grund av att hon hade svårt att koncentrera sig:

... det var ingen som sträckte upp handen längre. Det var liksom spring och språng kors och tvärs. Där började det värsta problemet, om man säger så.

Beskrivningarna av skoltröttheten kan också kopplas till graden av självständighet kontra följsamhet och känslan av att kunna bemästra skolans krav och finna meningsfullhet i skolarbetet. Föräldrarna beskriver sina barn som aktiva och många gånger beslutskraftiga i att välja väg för ökat kunnande. De har varit vetgiriga och samtidigt oppositionella till skolsystemets inrutade skolliv, vilket på olika sätt skapat konflikter. De flesta av ungdomarna beskriver högstadietiden som en kraftig upprorstid där känslan av meningslöshet infann sig hos några av dem och de började ifrågasätta skolans och lärares sätt att vara. Linus berättar att han ställde återkommande frågor om arbetssätt och innehåll samt meningen i själva skolarbetet: ”Varför gör jag det här? Kan man inte göra något annat i stället?” Han opponerade sig mot lärare, vilket ledde till konflikter och frånvaro. Han diskuterade ofta med sina föräldrar som han fick stöd från. De uppmuntrade honom att fortsätta skolan trots att de ”... kände en slags hjälplöshet” på grund av att skolsystemet är oföränderligt och de sade till honom att acceptera skolan som den är: ”Det finns inte så mycket plats för individen och det är liksom bara att ta sig igenom det här.” Trots konflikter med lärare i högstadiet betydde den sociala miljön tillsammans med klasskamraterna mycket för Linus. De hade en rolig tid tillsammans. ”Nästan hela vår klass hängde ihop”, säger han.

Gemensamt för gruppen är att ungdomarnas och föräldrarnas beskrivningar av skoltiden är en blandning av positiva och negativa upplevelser. Deras erfarenheter visar på möjligheter att kunna hantera och balansera individuella behov och skolans krav, vilka ibland stämmer överens men också tidvis inte alltid passar ihop. Man hanterar uppkomna tråkigheter som konflikter och

uteblivet stöd genom att finna olika lösningar inom systemet, vilket tolkas som en strävan att stanna kvar och acceptera skolan som den är. Yusuf avslutar grundskolan med nästan fullständigt grundskolebetyg, de övriga pendlade mellan medel till relativt höga slutbetyg.

Klart positiv skolutveckling

Ett framträdande drag för gruppen är att grundskoletiden präglades av många skolbyten för Fanny, Klara och Martin. De bakomliggande orsakerna handlade såväl om familj som om skolans pedagogiska och organisatoriska beskaffenhet. Föräldrarnas val av skolor med alternativ pedagogik lockade dem till att byta skola men även stora och stökiga klasser låg bakom skolbyten.

Skolan med alternativ pedagogik passade inte Martin. Vid byte till en ny skola i skolår fem kände han lust och engagemang i skolarbetet. Han säger att "... skolan började inte på allvar förrän då". Martin beskriver hur han efter en period av hög frånvaro i högstadiet, fick stark motivation till att få höga betyg under grundskolans senare år. Han fann meningsfullhet i skolarbetet och han belönades i sina kraftansträngningar:

... för vartenda år som gick la jag bara ännu mer krut på skolan och till slut gick det ju skitbra som sagt.

Fanny och Klara uppfattade i stort sett hela grundskoletiden som meningsfull och åren präglades av stort engagemang i skolarbetet. De hade lätt för sig i skolan. Klara ser tillbaka på grundskolan på ett positivt sätt: "För det mesta har det varit skoj", säger hon och fortsätter:

Jag har alltid haft ganska lätt för engelska och naturkunskap och sådana ämnen, och ja, det är väl det jag har tyckt bäst om och arbetat mest med. De flesta ämnena har jag haft ganska lätt för.

Fannys första tid i skolan var lugn fram till skolan organiserades om och hon kom till en stökig klass. Hon bytte till olika skolor och kom till slut till en skola som hon trivdes på. Lärarna var under högstadietiden väldigt bra och hon hade en klassmentor som var viktig för henne:

... för mentorn var alltid den man gick till när man ville något och sedan var det väldigt bra lärare, de var väldigt pedagogiska och de brydde sig om eleverna.

Hon säger:

Jag hade aldrig haft problem så att jag behövt extrahjälp inom matte eller svenska eller så, det vara bara i början från kanske 1:an till 3:an, sedan dess har det aldrig varit några problem.

Även om det i gruppen framkommer en klart positiv skolutveckling beskriver en av föräldrarna att dottern hade svårt att anpassa sig under en period i skolan och att hon ville ha stöd från övriga vuxna men inte fick medhåll. Dottern var av egen kraft inte alltid följsam, vilket resulterade i att grundskoletidens senare del var "lite knölig" i fråga om sociala relationer. Mamman ser tillbaka på skoltiden:

Det här med att man ska uppfostra barn till att vara individer och tänka själva och vilja och kunna. När det väl ställs på sin spets så fungerar inte det, för då anser man ju att ens ungar ska vara exakt likadana och göra likadant. De ska falla in i en mall.

Gemensamt för gruppen är att de ser tillbaka på grundskoletiden i mer positiva termer än övriga grupper. Trots att skoltiden inte alltid varit problemfri har man i stort sett uppfattat tiden som trevlig, utvecklande och belönande. Ungdomarna har funnit meningsfullhet i studierna och de har kunnat hantera de förväntningar som skolan haft, vilket också drivit på deras motivation att klara av skolarbetet. De avslutade grundskolan med i genomsnitt höga betyg.

Sammanfattning av grundskoletiden

För Simon och Olof framträder svårigheter att finna sig till rätta i skolans värld, skapa mening och sammanhang, vilket gjorde att de mer eller mindre gav upp sina ansträngningar. Grundskolan blev en tid med många negativa erfarenheter och i ett retrospektiv en *negativ skolanpassning*. Ungdomarna med *svag eller måttlig skolanpassning* hade blandade känslor till skolan som fenomen. Bland annat tog konflikter av olika slag och frånvaro kraft i anspråk, speciellt i högstadiet, förenat med måttligt acceptans till skolan. Fanny, Klara och Martin erfor framsteg i kunskaper och i sin personliga utveckling i stort sett under hela grundskolan, vilket tolkas som att de hade en *klart positiv skolutveckling*. Sammanfattningsvis kan ungdomarnas och föräldrarnas berättelse om grundskolan visa på graden av skolanpassning, vilket vi relaterar till KASAM-begreppet och inställningen inför gymnasievalet, där meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet finns med, i större eller mindre omfattning och präglar ungdomarnas fortsatta skolliv (Lander & Giota, 2006). Lander och Giota menar att omfattningen av skolanpassning har samband med elevernas attityder, planer och intresse, något som speglar programvalet inför gymnasiet. Att ha en klart positiv skolutveckling under grundskoletiden är ett tecken på större säkerhet i att komma in på det program man väljer.

Förberedelser inför gymnasiet

Föräldrarnas och ungdomarnas berättelser ger en överensstämmande bild av förväntningar men också svårigheter inför gymnasievalet. Beskrivningarna sammanfaller med en komplexitet av betygs- och informationsstress kring gymnasiet och hos några av dem en önskan om en annorlunda skolgång än grundskolan. Fanny var aktiv i att söka efter information och följande citat illustrerar hennes upplevelse inför gymnasiestudierna:

... det var jättemycket hets över betygen, det är det alltid i 8:an och 9:an... För alla vill komma in på det programmet de vill in på. Jag tror också att det beror väldigt mycket på att alla förväntar sig att man ska få så höga betyg. Folk inser att du behöver ha ett högt betyg, för att komma någonvärt.

Alla föräldrar ger en samstämmig bild av påtryckningar från allehanda håll vid gymnasievalet. En pappa skildrar dotterns beslutsångest med stor förvirring kring valet:

... det är sådan valfrihet ... att välja då, och gymnasiet, det är jättestort för dem och som det är, de bara bombarderas med information. Ni ska gå på mäska och här får ni reklam hem i brevlådan. Det är ju nästan klappjakt på dem att värva ungdomar. ... och var ska jag ta vägen nu?

En mamma saknade valmöjlighet:

... så förstod jag rätt så lite av vad alternativen var. Och det är viktigt att visa på andra alternativ än individuella programmet.

En pappa ångrar nu att föräldrarna inte hade informerat sig ytterligare om gymnasievalet. Han säger att det är av stor betydelse att informationen om gymnasieskolan är mer flexibel och även han önskade fler alternativ:

... alla de här niondeklassarna och deras föräldrar, att om man inte väljer den här spikraka vägen, finns det andra vägar man kan gå? Och hur hittar man i så fall dem?

Föräldrarnas bilder kan förstås som en låg känsla av sammanhang. Gymnasievalet blev för alla en period av massivt informationsflöde som var svårt att begripa och kontrollera. Vilka val skulle de stödja sitt barn att göra? Antonovsky (1997) skriver ”... att hög hanterbarhet är starkt beroende av hög begriplighet” (s. 43) och menar att kraven ska överensstämma med upplevelsen av att ha resurser för att klara av dem. ”Det blir svårt att tro att man klarar sig bra om man lever i en värld som upplevs kaotisk och oförutsägbar” (ibid). Det var svårt för föräldrarna att finna en stabil plattform och kunna hantera

situationen, vilket förväntades av dem från skolan. Således liknar föräldrarnas och ungdomarnas upplevelse av en period präglad av oro varandra.

Trots upplevd stress och viss osäkerhet inför gymnasievalet gjorde Martin, Klara och Emma de mest målinriktade programvalen av ungdomarna. Yusuf var också positiv till en plats på IVIK. Stina sökte som kompisarna och kom in på sitt förstahandsval. Fanny och Klara hade kontakt med studie- och yrkesvägledare och sökte information på olika sätt. De var fokuserade på att välja program som gav breda möjligheter inför framtiden. Fanny blev inför valet påverkad av studie- och yrkesvägledaren och trots att hon kom in på sitt förstahandsval, gjorde hon ett annat program- och skolval. Hon berättar om hur det var:

... jag hade väl upp emot sju stycken eller nåt. Och det är väldigt omständligt, alltså, själva poängsystemet är omständligt. Att, man kanske står först i kö på en om man har det som förstaval, och så håller det på så, så man får mindre och mindre chans ju längre ner det går. Men... till att börja med så hade jag valt den linje jag kom in på.

Klara säger: ”Jag var lite nervös inför det, det var därför jag valde samhäll för då får man en bred grund och sen kan man välja vad man vill göra.” Linus kvalificerar sig till sitt förstahandsval på ett nationellt program och Simon och Olof till individuella programmet, då de saknade behörighet till ett nationellt program.

Gymnasietiden och processen till avhoppbeslut

Gemensamt för ungdomarna är att de alla påbörjade gymnasiestudierna efter grundskolan. De byter program och skolor innan avbrottet blir slutgiltigt. Sammanlagt gör de 9 ungdomarna 20 olika val från gymnasiestudiernas början till nuvarande sysselsättning.

I det följande har vi grupperat ungdomarna i *snabbt avhopp*, *avvaktar avhopp* och *sent avhopp*. I olika grad och tidsrymder reagerar ungdomarna mot gymnasieskolornas arbetsformer och arbetssätt men även felval, brist på relevant information, kompisval, byte av skola, långa resvägar och sjukdom anges som skäl. Föräldrar och ungdomar ger även exempel på svårigheter i kamratrelationer som också påverkade deras avhoppbeslut, bland annat genom studieformen med alltför frekventa grupparbeten. Tidigare grundskoleerfarenheter har också betydelse.

Snabbt avhopp

Här finns de ungdomar som av olika skäl avbryter sina gymnasiestudier inom loppet av några veckor till några månader efter start, det vill säga under första terminen. De upplever relativt omgående gymnasiets arbetssätt som negativt och finner ingen mening med att investera eller engagera sig i studierna eller i kamratrelationerna.

Simons och Olofs grundskoletid har vi tidigare beskrivit i termer av negativ skolanpassning. Bilden av skolan bär de med sig in i gymnasiet. De finner inget sammanhang i de påbörjade studierna vid individuella programmet. De beskriver en period av förvirring och obegriplighet som de fick svårt att hantera. Olofs ”struliga” livssituation fortsatte och han avbryter studierna efter några månader och säger:

Det fortsatte lite in på gymnasiet, men jag gick bara tre månader, till slut så körde det ihop sig, det körde ihop sig totalt.

Simon påbörjar en speciallinje med blandad praktik och studier. Han avbryter studierna i stort sett genast på grund av att han inte orkar ta sig an studierna. Även för Linus del blev tiden på gymnasiet en kort period på några veckor. Han fanns tidigare med i grundskolegruppen som karakteriserades av svag eller måttlig skolanpassning. Han såg gymnasiet som en exakt kopia av grundskolan, men med högre kravnivå och han fick svårt att hantera situationen. Han trivdes inte med ämnesuppdelningarna i korta lektionspass och kunde inte mobilisera kraft och motivation när andra skulle bestämma över vad han skulle göra. Han kände sig inte delaktig och säger:

Det handlar inte så mycket om att vara skoltrött utan det handlar mer om dom två systemen som jag använder, det som jag vill göra och det som skolan vill att jag ska göra, de passar inte ihop så bra.

Vid avhoppet erbjuder skolan Linus en studieplats till nästkommande år.

Avvaktar avhopp

Kriteriet för gruppen är att tidsperioden sträcker sig från andra terminen till och med fjärde terminen. Skolstarten präglas av meningsfullhet och en positiv inställning till såväl studier som skolans sociala miljö. Efter en tid skapas trassliga kamratrelationer men även studierna upplevs meningslösa och engagemanget minskar.

I gruppen finns fyra av ungdomarna: Yusuf, Emma och Stina som vi finner i grundskolegruppen *svag eller måttlig skolanpassning* och även Martin, som finns i gruppen klart *positiv skolutveckling*.

Tiden på IVIK beskriver Yusuf som: ”... skoj... lärde känna nya vän-

ner... det var en bra skola med bra lärare...” Han fick en PRIV-plats inom fordonsprogrammet, då han varit skötsam och duktig. Här gick det till en början mycket bra men efterhand så mådde han sämre beroende på sin livshistoria och konflikter i hemmet. Han hade svårt att hantera och kontrollera vad som hände runt honom, så han vände sig till kuratorn för att hon skulle hjälpa honom: ”... jag ville må bättre...”. Efter samtal med kuratorn och lärare slutade han under andra terminen:

Det blev för mycket, jag orkade inte mer... jag ville hoppa av, jag ville jobba.

Han hade också vänt sig till en lärare som han uppskattade och hon hade sett att han inte mådde bra och de talades vid. ”Hon tyckte det var synd att jag hoppade av.” Valet var hans eget. Någon hänvisning om vad han skulle göra eller vart han kunde vända sig fick han inte. Han gick hem.

Emma bytte naturvetenskapligt program vid en kommunal gymnasieskola till samma program vid en fristående skola under det första året. Hon trivdes till en början med klassen och kamraterna. Efter en tid skapades grupperingar och intriger uppstod. Hon kom efter i studierna av flera skäl och beskriver en period där varken ork eller motivation infann sig. Emma har inte svårt att lära sig och beskriver sig mer som lat, gymnasieskolan låg för långt från hemmet och hon hade svårt att komma i tid. Hennes bästa kompis ”sackade” också efter med studierna och de började skolka tillsammans. Det blev bråk med föräldrarna. Hon låg och sov på dagarna och säger: ”... att man blev ännu mer uttröttad utav att bråka, för det tar ju på krafterna. Så då fick jag ännu mindre ork till skolan.” Från andra terminen var hon konstant borta från skolan. I början av höstterminen på andra året samlades rektorn, läraren, föräldrarna och Emma för att diskutera skolgången. Förslaget var att hon kunde börja om ettan, men hon ville inte gå om när kompisarna började tvåan. Hon berättar:

Sedan så blev det så att jag tappade lusten helt med skolan och då sackade jag bara efter... Jag hade godkänt i ett par ämnen bara, så det fungerade inte...

Stina insåg efter drygt ett år på gymnasiet att hotell- och restaurangbranschen inte passade henne och motivationen till att fortsätta studierna avtog. Hon hade gjort kompisval och säger att valet var ”... på måfå utan eftertanke egentligen vad det var.” I ett retrospektiv saknade hon tillräcklig information om vad de olika gymnasievalen innebar och nu kände hon att det var meningslöst att fortsätta. Hon flyttade till en kompis och stannade hemma.

Martin påbörjade ett IT-program vid en fristående gymnasieskola men

avbröt studierna under första året för att återuppta dem året därefter vid en kommunal gymnasieskola. Programvalet var mycket medvetet och han var fokuserad på skolan. Han var starkt motiverad men hans förväntningar var höga i jämförelse med hur det blev:

Jag var inriktad på att du skapar din riktning och sen följer du den. Men jag upptäckte att det är 20 procent som är din egen inriktning och resten lär du som alla andra.

Långa resvägar var ett annat skäl till att han avbröt. I efterhand ångrade Martin att han slutade och när han fick möjlighet att börja om året efter i en ny skola gjorde han ett nytt försök: ”Då var intresset för skolan mycket lägre än vad jag trott. Det tappade rätt snabbt.” Han fann inte heller något sammanhang tillsammans med kamrater. Avhoppet under höstterminen föregicks av frånvaro.

Sent avhopp

Gruppen kännetecknas av att studierna bedrivs fram till sista året på gymnasiet. Under en längre tid på gymnasiet är en högre grad av meningsfullhet utmärkande, jämfört med de andra ungdomarnas situation. Ungdomarna finner skolans arbetssätt, sociala miljö och studiernas innehåll hanterbara och ytterst finns målet att klara av studierna inför fortsatta livsval. I slutet av utbildningen är det svårt att uppfylla kravnivån vad det gäller studier och kamratrelationer. Processen påbörjades innan dess med bland annat frånvaro.

Klara och Fanny finns i gruppen och vi har under grundskoletiden grupperat dem bland ungdomar med *klart positiv skolutveckling*. Klara trivdes med studierna och beskriver gymnasietiden som ”omväxlande.” Hon hade vänner och ”satte studierna främst.” Några veckor före vårterminens slut i årskurs tre fick hon genom studie- och yrkesvägledaren information om att det saknades vissa poäng för att hon skulle få slutbetyg. Hon reagerade över att informationen kom så sent:

... jag var lite irriterad... hade jag fått veta det tidigare så hade jag kunnat ta de poängen under gymnasietiden.

Studie- och yrkesvägledaren ordnade en plats på individuella programmet under nästkommande höst för att läsa in resterande poäng. Planeringen och övergången var okej, men hon var under hösten omotiverad och kände olust inför att behöva fortsätta studera. Beslutet växte då fram att avbryta studierna. Hon hade kontakt med en studie- och yrkesvägledare och diskuterade saken och formellt beslut om avbrott togs.

Fanny berättar att hon studerade in på första terminen i årskurs tre. Till en början trivdes hon med studierna men det var framförallt i tvåan som hennes vantrivsel tilltog och därmed hennes frånvaro. En anledning till avhoppet var att hon kommit fram till att utbildningen inte var rätt för henne och att hon inte fann mening med att fortsätta: ”... det var inte så inspirerande och roligt för mig... det var inte tillräckligt för att falla mig i smaken.” En annan anledning var missnöje med arbetsättet. Ytterligare ett skäl var att hon inte trivdes i klassen:

... men främst också att jag inte passade i den klassen. Det var väldigt fel socialt helt enkelt... och det gjorde mig inte motiverad att fortsätta.

Hon hänvisades till skolkuratoren men den kontakten ledde inte till någon förbättring av skolsituationen, eftersom kuratorns förslag inte alls stämde överens med hur hon upplevde orsakerna till frånvaron. I trean bestämde hon sig för att avbryta: ”Jag fick nog. Jag stannade hemma”. Fannys mentor ringde henne för att få henne att återuppta sina studier men hon hade redan bestämt sig.

Under tiden på gymnasiet beskriver även föräldrarna hur ungdomarna relaterade till sociala sammanhang. Ett exempel är följande citat:

Sedan var det väldigt mycket grupparbete och hon är lite för individualistisk för att jobba ... eller när hon upplevde att personer rider på hennes arbete.

Ett annat exempel är:

... att hon inte kände sig hemma där, det var lite societetsskola... och så några andra då från förorterna och hon tyckte att hon inte hörde hemma någonstans där.

Sammanfattning av gymnasietiden

Graden av skolanpassning som präglade grundskolan och attityden till gymnasieskolan kan relateras till studietidens längd på gymnasiet och till upplevelsen av KASAM-begreppen begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Simon och Olof har den kortaste tiden på gymnasiet och *hoppar av gymnasiet snabbt*. En negativ inställningen till skolan fanns sedan grundskolan och de finner varken motivation eller mening med att stanna kvar på gymnasiet. Även Linus hoppade av skolan relativt snabbt eftersom han hade svårt att hantera skolans likformiga arbetssätt, som påminde alltför mycket om grundskolan. Klara och Fanny var de som studerade längst och de *hoppar av gymnasiet sent*

i utbildningen. De hade en klart positiv skolutveckling i grundskolan och en positiv attityd till gymnasiestudierna men båda tappade till slut motivationen och såg av olika skäl ingen mening med att fullfölja studierna. Övriga ungdomar, som *avvaktar avhopp*, avbryter studierna efter olika lång tid. Deras berättelser kan förstås mot bakgrund av erfarenheter från grundskolan och attityden till gymnasieskolan men också av de villkor som de senare möter på gymnasieskolorna.

6. Slutgiltigt avhopp – nya vägval

När avhoppet blir en realitet

Föräldrarna till en av ungdomarna återger en tid av förvirring när det uppdragas för dem att gymnasiestudierna inte föll väl ut. Lärarna vid det individuella programmet beskrivs som engagerade och de gav regelbunden information om sonens studier och avhopp. Men även andra exempel ges på positiva möten och försök till andra arrangemang. En son var glad att börja på en ny gymnasieskola och första terminen gick över förväntan. Klassläraren var engagerad och sonen fick mycket beröm och uppmuntran, men så hände något:

Sedan vet jag inte vad som hände, efter jul i ettan var det som, nå då gick luften ur honom.

En mamma beskriver att det var svårt att se, trots sonens stora förmåga att klara av studier, att han inte mår bra av att det inte blev som de alla hade hoppats på. Förväntningarna var att gymnasiestudierna skulle vara annorlunda mot studierna i grundskolan med högre grad av självstudier och ansvarstagande. Upplevelsen blev chockartad:

Så allt det vi hade hoppats på, att mycket av den här tröttheten och tråkigheten och så, att det skulle gå över, det gjorde det inte.

Det var omöjligt för sonen att mobilisera motivationskraft.

Svårigheten för tre av föräldrarna var att få kontakt med lärare vid respektive skola. Det var krångligt att förstå vad som hände och inte lätt att bli delaktig. Vid upprepade tillfällen tog de kontakt med skolorna för att få information och dialog med lärarna om deras barn, men känslan av att de var besvärliga infann sig, vilket följande citat illustrerar:

Vi var utestängda helt enkelt, nu är de stora, nu behöver vi inte föräldrar här mer, fick jag svar faktiskt när jag ringde till gymnasiet.

Föräldrarna fick svårt att hantera barnens frustration. En mamma berättar:

Jag menar ju att de är fortfarande tonåringar och de kan vara fruktansvärt små. De är fortfarande i puberteten och utvecklingen. Det är så mycket som rasar runt i huvudet på dem så att de kan röra till det ganska ordentligt på kort tid. Det verkade de inte intresserade av att höra... De har valt själva och då ska de hantera detta. Jag kan inte hantera det hemifrån när jag inte får någon feedback ifrån skolan. Utan att det går för långt.

Möten arrangerades mellan föräldrar, rektorer, övrig personal och elever men det var svårt att finna godtagbara lösningar. En av föräldrarna skildrar dotterns avhopp. Hon fick ett brev hemskickat från skolan om att de meddelat Centrala studiestödsnämnden att studiebidraget skulle dras in. Dottern hade inte berättat något: "Hon skämdes ju något kopiöst inför mig för att hon inte kunde hantera detta." Dottern vägrade att gå tillbaka till skolan efter ett möte. De möttes av inställningen att dottern nu var vuxen och att det var frivilligt att studera på gymnasiet. Hon fortsätter:

Att någon kände sig utfrysst eller hon har ju valt att gå här själv och hon ska ju ta ansvar för detta för nu är hon så stor och hon ska kunna ta ansvar och sköta sina kontakter och relationer. Det är väldigt mycket upp till eleven.

Önskemål finns att skolan skulle ha haft en snabbare återkoppling i informationen om ungdomarnas frånvaro. Till exempel säger en mamma:

De försöker hela tiden få det att se ut som hennes fel, att hon inte är med i diskussionen eller tar aktiv del i det här. Jag tycker att det är en konstig inställning att man hela tiden lägger över det på någon annan.

Föräldrarnas gemensamma bild är att de slutgiltiga gymnasieavbrotten skedde i förvirring. De finner inga adekvata lösningar, de upplever begränsade möjligheter att stödja sina barn och de har svårt att hantera processen före avhoppet. Några av föräldrarna beskriver processen som långdragen och någon annan förälder berättar att det gick snabbt. Det gemensamma är att när sönerns och döttrarnas beslut är slutgiltigt finns ingen återvändo

till gymnasieskolans traditionella form, trots att några av ungdomarna blev erbjudna platser nästkommande termin.

Förvirring inför fortsatta livsval

När ungdomarna av olika skäl avbryter gymnasiestudierna infaller passivitet samt förvirring inför fortsatta livsval. En period av total ensamhet tog vid för sju av ungdomarna. Linus upplevde första tiden som ett långt lov. Kamraterna fortsatte studera. Han var tillsammans med sin mamma på Vägledningscentrum, men av olika skäl – tillfällig sjukdom och att besökstider inte passade – rann kontakten ut i sanden. Att finna ett sammanhang var svårt och önskan om tillhörighet var stor. Ett exempel:

... jag kunde ta ut hunden... Men annars hade jag inga ansvar, inga plikter att vara någonstans, utan liksom bara driva runt och göra det man gjorde.

Olof återger vad som skedde på följande sätt:

... sedan var jag bara hemma i tre veckor för då var jag som skoltröttast, det fanns ingen framtid, jag orkade inte och sådana grejer.

Ungdomarna hamnade i ett vakuum där de vuxna runt omkring dem själva också famlade och hade svårt att stödja och hjälpa barnen. De hade svårt att hantera de omständigheter de befann sig i och för många blev det svårt att förstå vad som hade skett. Ungdomarnas vardag fylldes av att sova och spela dator. Fanny berättar hur hon hemlighöll för sin närmaste omgivning att hon inte alls gick i skolan: ”Jag ljög... och det mådde jag inte bra utav.”

Föräldrar skildrar återkommande konflikter mellan dem och ungdomarna om att de skulle finna en annan sysselsättning och för några av föräldrarna infann sig känslan av uppgivenhet:

På något sätt så ... man kommer till den här punkten där man nästan inte orkar tjata längre. Du har försökt med allt möjligt, motivera och man vet att han begriper detta men han gör det inte ändå.

Efter ett av sina studieavbrott fick Martin möjlighet till en yrkesutbildning genom den uppföljningsansvarigas försorg, men han var inte redo för det:

Jag var yngst av alla på arbetsplatsen och jag passade inte in... det var nästintill omöjligt att skaffa kompisar där... Så jag hoppade av. Sen satt jag mest hemma och spelade dataspel, i ett halvår.

Hans mamma blev trött på att han satt hemma och då började han förstå att han måste göra något:

Man kan ju inte låta livet segla förbi. Man får ta tag i det, och det enda rätta var att ringa till uppföljningsansvariga på individuella programmet en gång till för att få hjälp att göra något.

Yusuf beskriver att efter att han avbröt sina gymnasiestudier tog det över ett år innan han kom i kontakt med någon myndighet. Det var inte någon från skolan eller socialtjänsten som sökte upp honom. Efter ett drygt år sökte han försörjningsstöd hos socialtjänsten:

Jag ville jobba då, jag ville ha försörjningsstöd i början... syftet var inte pengar, jag ville få hjälp så jag kunde komma ut i livet igen.

Men han upplevde att han inte fick så mycket hjälp, utan tiden bara gick. Han försökte leva upp till de krav som ställdes på honom och prestera vad som begärdes av honom. Han skämdes över att han upplevde sig behöva titta om pengar.

Även de övriga ungdomarna berör risker med att hamna i utanförskap och det upptar deras tankeverksamhet när vi träffar dem:

Men alltså det var nästan som man hade den här idén om att nu hamnar man på socialen. Då har man fått nån offerstämpel liksom...

Trots detta befinner de sig i en slags passivitet som de har svårt att hantera och ta sig ur. De har svårt att förklara vad denna passivitet är – den bara finns där. Utanförskapets horisont skymtar. I utanförskapets innanförskap finns det icke önskvärda, det omöjliga, det slutgiltiga och dit vill ingen: ”... jag skulle hamna utanför då...” Förändringen kom i kontakten med uppföljningsansvariga då de släpps in i ett sammanhang och därmed blir delaktiga i sina egna liv igen.

Vändpunkter

Tiden fram till kontakt med de uppföljningsansvariga.

Ungdom	Tid mellan avhopp och uppföljningskontakt	Hur kontakt etablerades med uppföljningsansvariga
Olof	Tre veckor	Uppföljningsansvarig ringde
Simon	Sex månader	Uppföljningsansvarig ringde
Linus	Fyra månader	Uppföljningsansvarig ringde
Martin	Först två månader/ sedan sex månader	Uppföljningsansvarig ringde/ tog själv kontakt
Emma	Några månader	Uppföljningsansvarig tog kontakt via mejl
Yusuf	Drygt ett år	Kontakt via socialtjänsten
Stina	Några månader	Uppföljningsansvarig ringde
Fanny	En vecka	Kännedom genom IV-programmet
Klara	Två veckor	Stöd från släkting att söka upp uppföljningsansvarig

Bild 7. Tid mellan avhopp och kontakt med uppföljningsansvariga

Samtliga föräldrar berättar att när ungdomarna fick kontakt med den uppföljningsansvariga förändrades tillvaron. I kontakt med uppföljningsansvariga beskriver ungdomarna hur nya betydelsefulla relationer skapats, vilka varit avgörande för fortsatta livsval. Alla menar att detta har varit viktiga faktorer för deras fortsatta liv. Men de uppföljningsansvariga ska också sammankopplas med andra professioner som i samverkan skapar möjliga riktningar för ungdomarna. Föräldrarna ger även en samstämmig bild av att information om alternativa vägar, att möta kunnig personal och att få vara delaktig har varit betydelsefulla aspekter.

Klara och Fanny fick snabbast kontakt med uppföljningsansvariga. För de övriga varierade tiden mellan ett antal veckor upp till över ett år. Klara fick stöd av en släkting att kontakta uppföljningsansvarig. De resonerade om hennes intresseområden och hon fick förslag på en plats i en affär. Hon gick dit, pratade med dem och hon kunde snart börja. Hon har fortfarande regelbunden kontakt med uppföljningsansvarig. Hennes bekymmer är idag att hon inte tillåts vara inskriven vid arbetsförmedlingens insats för unga, det vill säga jobbgarantin för unga, samtidigt som hon praktiserar:

Jag tycker ju det är jätteskoj på min praktikplats nu och det känns ju lite onödigt att behöva sluta något som man håller på med bara för att sitta hemma, sysslolös mer eller mindre och komma på ett möte en gång i veckan eller så.

Efter Fannys avhopp blev det flera möten med förälder, uppföljningsansvarig och lärare på individuella programmet. Hon var nöjd med den snabba kontakten och resonerade om sina intressen och vilka alternativ som fanns. Hon fick möjlighet att påbörjade en yrkesutbildning:

De engagerade sig verkligen i eleverna så att de hittar någonstans att vara, att de får en utbildning som de kan trivas med.

Simon fick kontakt med uppföljningsansvarig efter några månader och fick stöd och råd att söka till komvux. Olof berättar att efter en händelse på fritiden fick han: "... en tankeställare, att det här går ju inte längre." Han började ifrågasätta sin livsföring där vänner och fritid försvann: "... jag satt bara mest hemma, ingen hörde av sig eller någonting." Efter tre veckor fick han kontakt med uppföljningsansvarig och hjälp med att påbörja yrkespraktik. Som stöd tillsattes en kontaktman. Kontaktpersonen bidrog till en lugnare tillvaro genom gemensamma förtroliga samtal: "Han förstod vad jag sade. Han underlättade för mig." Martin hade kontakt med uppföljningsansvariga och lärare på individuella programmet i olika omgångar. Han tycker att han fått mycket stöd och navigering.

Uppföljningsansvariga har varit ihärdiga och visat på att de tror på ungdomarna. Ungdomarna har inte blivit lämnade ensamma. Trots att några av dem gör flera olika val har de fått fortsatt hjälp att finna nya alternativa vägar. Kontakten kan sägas vara livsviktig i en mångfald av utbud och en svårbegriplig omgivning. Ett exempel är Linus berättelse: "... det var tur att Tobias¹⁵ ringde upp ..." De träffades en gång per vecka, fikade och pratade om hans situation. Han blev lyssnad på och delaktig i vad som skulle hända honom:

De förstod ju ganska fort, att de anpassar ju efter personen och jag var inte en sån person som behöver överdrivet mycket hjälp eller överdrivet mycket uppmärksamhet. Jag kom i kontakt med lärcentrum. Och hade jag inte gjort det så hade jag suttit i samma situation nu, jag hade fortfarande inte haft någonting att göra och jag hade fortfarande inte velat göra ingenting och inte velat gå i skolan.

En termin efter avhoppet fick en förälder och dottern kontakt med uppföljningsansvarig. Föräldern beskriver att "...det förändrade allt." Dottern fick yrkespraktik och trivdes: "... ett lite vilolår om man säger så." Kontrasten mellan mötet med tidigare gymnasielärare och lärarna på Skydds nätet samt uppföljningsansvarig beskriver hon som stor:

Jag var vettskrämd, vad är det för ställe? Först är det nej, vi vill inte ha er och sen blev man hur välkommen som helst. De ville att vi ska veta hur det går, de ringde gärna hem själva och berättade, det var väldigt positivt.

---

15 Uppföljningsansvarig

En känsla av trygghet infann sig och uppföljningsansvarig uppfattades ha en viss övermänsklighet i sig, som föräldern uttrycker det. Uppföljningsansvarig var positiv och snabbt engagerad i ett framtidsperspektiv. Hon visade på att dottern var speciell och att hon trodde på henne.

Ungdomarna upplever att de har blivit lyssnade på, olika valmöjligheter har visats och ingen av de uppföljningsansvariga har avbrutit kontakten. Det kan förstås som att de har mötts av yrkesmänniskor som agerat på ett sådant sätt som Antonovsky (1997) anser har stor betydelse: "... där behandlaren under en längre tidsperiod har en inte obetydlig kontroll över klientens livssituation" (s. 158). Stina har haft kontakt med uppföljningsansvarig under två års tid. Olika förslag har getts och Stina fick tid på sig att reflektera över dem. Hon fick råd och stöd i vad som inte passade henne och hon möttes alltid av respekt. Relationen beskrivs på följande sätt:

Han har hjälpt mig jättemycket med val av skola, att ta fram information om det jag vill ha, om linjen som jag var intresserad av. Bokade in möten, allt alltså. Jag behövde inte göra någonting själv... för jag var inte sån då, att jag tog tag i saker... jag var så himla slapp med skolan... det var nog struligt för dem att försöka fixa till det för mig. Det tror jag.

Emma fick information om en verksamhet som riktar sig till ungdomar, men var skeptisk till att gå dit och säger: "... det är väl bara problembarn som går där. ... men så tänkte jag att jag får väl göra det, för situationen hemma och så, den blev liksom ohållbar till slut." Hon skickade tillbaka ett svarsmejl till uppföljningsansvarig och fick snabbt ett telefonsamtal. De bokade en tid för träff ett par dagar senare. Hon beskriver den snabba reaktionen från den uppföljningsansvariga i positiva ordalag och mötet som inspirerande:

... hon var entusiastisk och verkligen, man kände att hon ville verkligen hjälpa till ... Vi pratade och det lät väldigt bra och hon verkade väldigt trevlig så jag kände med en gång att det var en trevlig människa. Vi funkade bra ihop och hon är så lätt att prata med.

Vid träffen informerade uppföljningsansvarig om olika alternativa lösningar om praktik och studier. Emma ville ha ett socialt jobb tillsammans med andra människor. Hon var på Skydds nät en period och genomförde praktik på ett lokalt bibliotek. Tiden på Skydds nät beskriver hon som mycket viktig, på så sätt att hon fick struktur i livet. Det var viktigt att gå upp på morgonen och hon kände sig behövd:

Att du måste vara här då, och det är en ganska skön känsla för då kan man ställa om lite. Så att man inte står helt utanför samhället och inte behöver göra någonting nånsin.

Därefter ordnades en praktikplats i en musikaffär. Att komma igång med en sysselsättning som känns meningsfull har varit viktigt och att relationen blivit bättre mellan henne och föräldrarna betyder mycket, vilket följande citat är ett exempel på:

Så, jag tycker att det var skönt att nu kommer vi igång och då kan jag berätta det för mamma och så blir hon lite gladare i alla fall.

Våra reflektioner är att ungdomarnas föräldrar ger stöd, bryr sig om dem genom att tjata och ger förslag på skolor och sysselsättning. I dessa samtal – dialoger – uppstår konflikter och att välja alternativa vägar är svårt. Genomgående framkommer att det finns en omsorg om föräldrarna och ungdomarna vill visa att de kan och vill, för de förstår att föräldrar är oroliga och bekymrade. En mamma är oerhörd glad över att se sin dotter så entusiastisk och engagerad i de arbetsuppgifter hon får: ”... det är nog det bästa hon har gjort i hela sitt liv.” Konflikterna hemma har minskat.

För flera av ungdomarna har den snabba reaktionen från uppföljningsansvariga betytt mycket. Att uppföljningsansvariga visat engagemang, intresse och att de lyssnat på ungdomarna är avgörande för att det har blivit ett bra möte. Att insatserna passar ungdomarna är också avgörande för en vändning. Att det finns möjligheter till alternativa studievägar är en central faktor för hur ungdomarna ska klara av studierna. Stina skildrar hur svårt det varit för henne att veta vilken studieväg hon ska gå. Genom den uppföljningsansvarigas försorg kunde hon börja studera på folkhögskola trots att hon inte uppnått adekvat ålder. Kontakten med uppföljningsansvarig beskriver hon på följande sätt:

... det var aldrig någonting nedlåtande eller sådär jobbigt med att jag strulade så mycket utan han gjorde allt verkligen, han har verkligen räddat min skoltid om man säger så.

Stina beskriver att hon hade svårt att förstå vilka möjligheter som erbjöds, vilka kunskaper varje yrkeskategori besitter och vad de kunde bidra med under gymnasietiden. Det är en svårförståelig vuxenvärld, och vad en viss yrkesposition förfogar över är otydligt. Men även en mamma beskriver hur svårt det är att navigera i samhällets informationsflöde. När hon ser tillbaka på det senaste året säger hon:

... det var inte det att han inte ville lära sig någonting, han är väldigt medveten om att man måste det och ska man komma någon vart sedan så måste man ha utbildning med sig ... Vill man inte gå i vanlig skola, då fanns det på något sätt ingenting. Det var lite konstigt när man upptäckte att det fanns det då, att ingen talat om det tidigare.

Mamman poängterar att information måste ges om andra möjligheter än de traditionella eftersom ungdomar inte ska behövas misslyckas förrän möjligheterna dyker upp.

Föräldrars delaktighet

Återkommande föräldrareflekationer är en önskan om att vara delaktig i hela barnens liv, men samtidigt balansera det mot att visa respekt inför söners och döttrars egna val. Denna balans ställs på sin spets i och med att den unge fyller 18 år och uppnår myndighetsåldern. Att bjudas in och få delta i gymnasieskolan, även när barnet är myndigt, anser föräldrarna är betydelsefullt. Även flera av ungdomarna vittnar om detta. Samtidigt kan gymnasieskolan av rutiner, traditioner eller helt enkelt för att det är enklare, hamna i en situation där de bortser från föräldrarna i diskussionen om ungdomens skolgång, trots att föräldrar i de allra flesta fall är de viktigaste vuxna personerna i ungdomarnas liv. Här kan 18-årsgränsen bli till en konstlad övergång och ställa till med åtskilliga problem i den mån man helt plötsligt börjar behandla ungdomen som en isolerad atom. I synnerhet gäller detta naturligtvis ungdomar i utsatta situationer, som i många fall inte alls förmår att axla ett vuxenansvar eller förutse konsekvenserna av olika val. Låt vara att vissa av dessa ungdomar lever i sådana familjesituationer som ställer extra krav på hur kontakten kan etableras på ett bra sätt. Brottet mellan grundskolans inbjudande sätt och gymnasieskolans avståndstagande är för stort. Det är angeläget att man uppfattas av de professionella som en viktig del i sitt barns liv även om de blivit myndiga. I intervjuerna framkommer att föräldrarna vill att frågan om deras medverkan i samtal och dialoger i skolan ändå ska ställas till den unge/unga. En mamma beskriver att några månader efter avhoppet tog uppföljningsansvarig kontakt med sonen och det blev en "otrolig" respons. Det blev en vändpunkt för sonen och då blev uppföljningsansvarig: "... en viktig person för oss också." Mamman hade ingen kunskap om att det kommunala uppföljningsansvaret fanns och arrangemangen med träffar, några timmars undervisning och praktik var mycket uppskattade. Att föra en dialog och bli lyssnad på är återkommande reflektioner omkring vad som är viktigt för att man som förälder ska få förtroende för verksamheten. Särskilt när detta sker upplevs personal som "högt kvalificerade människor." När detta inte sker infinner sig känslan av total uteslutning och de har svårt att hantera och stödja sina barn. En pappa ger sin bild:

Man har en sårbarhet som förälder när man ser att ens barn inte mår bra.

En mamma berättar att det är tryggt att veta att andra människor som hon litat på finns för hennes barn. Hennes upplevelse är att inom yrkespraktiken är det så och menar att:

När jag lämnar mina barn utanför hemmet då vill jag att det ska finnas människor som jag kan lita på i skolan.

En annan förälder anser att det finns en avslappnad attityd på lärcentrum och hon känner sig alltid välkommen dit.

En förälder har fått omdömet att hon är besvärlig och hon får vara vaksam på hur hon reagerar, för dotterns skull, när hon anser att dottern inte behandlas väl: ”... så jag tvivlar ju lite på mig själv också i min roll.” I kontakten med uppföljningsansvarig har mamman känt sig till viss del delaktig men hon skulle gärna vilja veta mer, därför har de skickat sms till varandra för att det har varit viktigt att mamman godkänt beslut som föreslagits. Mamman säger om uppföljningsansvarig:

Hon är väldigt positiv och väldigt öppen och glad och det är kanske hennes personlighet också. Hon verkar tycka om henne och berömmar henne...

En pappa beskriver att möjligheter att bli delaktig var självklart i mötet med uppföljningsansvarig. Pappan uppskattade det sätt på vilket några möten genomfördes. Uppföljningsansvarig var drivande i att visa på möjligheter och invänta dotterns egna förslag:

Det var inte frågan om att hon själv i det steget måste ta initiativet, utan det var han som tog över det. 'Jag fixar detta'.

Genom upplevelsen av att uppföljningsansvarig hade ”full kontroll” och informerade pappan regelbundet kunde han ta ett steg tillbaka, han litade på att dottern fick stöd och hjälp. Att bli informerad trots att dottern är myndig, anser pappan inte är några problem. Han säger: ”Lite lagom, att man håller in dem och ser hur mycket de klarar själva och så släpper man efter hand.”

Ungdomarnas syn på sig själva, omvärlden och framtiden

Ungdomarna ger i varierande grad en bild av tilltro till sig själva och sin förmåga att växa som vuxen. Flera av dem har funnit en hög grad av känsla av sammanhang efter de insatser som gjorts. Från att se sig som självständig och göra egna val och klara sig bra själv till att finna kreativa intressen som att måla och skriva mycket.

Stina beskriver att hon har utvecklats och mognat: ”Jag vet att jag kan prata, jag vet att jag kan måla, jag vet om mina möjligheter helt enkelt. Det gjorde jag inte då.” Hon anser att hon funnit struktur i tillvaron och att hon förstår omgivningen på ett bättre sätt:

Jag vet vad en studie- och yrkesvägledare är. Jag vet vad jag kan använda den personen till och jag vet vad en rektor kan... det visste jag inte innan, då var allting så flummigt för mig. Bara massa människor som satt på sina kontor, men nu ser jag vad de är till för.

Stina fortsätter:

Man har kommit ur den där omogna fasen lite mer nu. Man börjar se att man har ett ansvar över saker och ting... Jag har höjt mina betyg nu när jag har kommit in på folkhögskolan. Nu har jag VG – MVG i allt. Så att det var grejen för mig.

Men i de berättelser som getts oss finns också oro och osäkerhet inför framtiden. Yusuf högsta önskan är att få ett arbete, bli självförsörjande och ta körkort. Simon beskriver svårigheter att finna sig själv och betonar vikten av att fortsätta samhällliga stödjande funktioner finns kvar, trots att man som ung uppnått en viss åldersgräns. På 20-årsdagen blev det ett: ”... stenhårt uppvaknade till verkligheten. Jag tror att detta hade behövts lite lugnare, att ha någon med sig som håller en i handen sista biten.” Han önskar att det fanns någon han kunde ringa och prata med och be om råd:

... med saker man inte förstår när man är ny i vuxenlivet, och vägledning inför arbete och lägenhet och sådant där. ... det tar ju ett tag innan man formar sig själv...

Simon tycker att han analyserar sig själv – kanske för ofta – men han söker sig själv och vill ha lugnt omkring sig: ”... kunna andas och hitta sina grejer.”

Ungdomarna planerar framtiden på kort och lång sikt och på olika sätt genom de studier, arbete och fortsatt praktik. Till exempel planerar Emma att gå en fördjupningskurs i matematik. Läraren ansåg att hon har möjlighet att fortsätta på Skyddsnätet eftersom hon har tillräckliga kunskaper från grundskolan och dessutom trivs och vill stanna kvar. Hon tycker att kombinationen med studier och praktik passar henne just nu i livet. Linus planerar att läsa 400 gymnasiepoäng under tre år vid ett lärcentrum. Han tänker på framtiden med tillförsikt, tror på sig själv och tycker att han lärt sig mycket det senaste året. Hans bild var annorlunda när han gick i grundskolan:

... alla var så överdrivet att om du inte går ut gymnasiet så kommer du att dö i förtid, arbetslös, oälskad och ensam. Men sen lärde man sig att

stödet från mamma och pappa finns och de delar med sig av sina egna erfarenheter från studier och yrke... dom vet att det är lite svängigt.

Några andra ser med tillförsikt på framtiden och ska ta körkort, skaffa lägenhet och utvecklar sig på jobbet tillsammans med trevliga arbetskamrater. Ungdomarna reflekterar över sitt eget sätt att vara och ger uttryck för hopp och tro inför framtiden i olika omfattning. Olof trivs med sitt arbete och säger: "... jag lever bara i nuet."

Föräldrarna ger en samstämmig bild av att framtiden ser ljus ut med fortsatta studier och yrkespraktik. En förälder tror dock att sonen behöver hjälp med att finna sin väg i utbildningssammanhang. Hon nämner såväl komvuxutbildning och andra utbildningsmöjligheter som vägledning och handledning och betonar att det kan behövas en: "retrospektiv blick i hur hennes utbildningsväg sett ut." En mamma ser med tillförsikt på sonens kommande tre år. Han går in för studierna, tycker att det är roligt och hon hoppas att trivseln fortsätter även om alla ämnen inte står högst i popularitet:

Det är en mognadssak... Utan man har de här lite tråkiga momenten också... så läser han de här, plockar ihop så att han får sin gymnasiekompetens så småningom.

En förälder är glad över att dottern har fått stark lust till studier igen, vilket är en positiv överraskning och hon uppmuntrar henne mycket. Hon säger med ett skratt: "Hon har liksom blivit klokare än mamma." Dotterns praktikplats och studier är det bästa som har hänt på länge. Hon vill att dottern ska få fortsätta med insatserna även under vårterminen. Det finns en risk att motivationen tryter om dottern påbörjar gymnasiestudierna på heltid igen. Att studera på ett traditionellt vis tror hon inte passar dottern. En annan förälder ser med hoppfullhet på dotterns framtid. Ett antal poäng saknas för att få ett fullständigt gymnasiebetyg och dotterns planer är att läsa de två ämnen som fattas på komvux. När hon ser tillbaka på dotterns gymnasietid säger hon:

Jag tycker rent allmänt, så är det en frustration hos föräldrar vars barn inte tickar igenom.... Då upplever man att skolan har väldigt många brister egentligen. Då beror det på väldigt mycket på vad man själv har, tror jag... bara för att jag är en universitetsutbildad förälder så har jag möjligheter. Plus att jag inte har dåligt självförtroende själv. Jag kan röja igång och bli arg på skolan och börja ifrågasätta. Vad händer med alla de barn som inte har det? De faller ju rakt igenom. Det är väl det som jag tycker är hemskt trist summeringsmässigt, att det är många som åker emellan där.

Sammanfattande diskussion

Föräldrarna beskriver att de har varit positiva till skolan som verksamhet och velat att söner och döttrar skulle trivas, möta engagerade lärare och finna sig tillrätta i sociala sammanhang. Nästan ingen av ungdomarna tycks ha haft tillgång till båda sina föräldrar som stöd under skoltiden. Skälen är skilsmässor och dödsfall. Stöd från närvarande förälder har ändå funnits i varierande grad. Våra återkommande reflektioner om betydelsefulla faktorer, för föräldrarna och ungdomarna, är att det funnits skolpersonal som visat genuint intresse och engagemang för ungdomarna. Att finna motivation och meningsfullhet i skolans vardag är en förutsättning för att kunna hantera de utmaningar och oväntade situationer som uppstår. En komplexitet som ungdomarna har bemästrat i olika grad. Några föräldrar och ungdomar skildrar hur de kunnat hantera skolans krav men andra ger återkommande beskrivningar av svårigheter att manövrera och förstå olika händelser samt finna balansen mellan familjeupplevelser samt skolans anspråk på ordning och visat intresse.

Simon och Olof ger båda exempel på hur grundskolan på olika sätt ”push-outat” dem på grund av att de agerat på inte godtagbara sätt, men också att de själva ”dropoutat”, det vill säga att de har lämnat skolan i perioder beroende på olust. Det kan förstås som en kombination av skolans svårigheter att hantera individuella behov och skolans krav (Jónasson & Blöndal, 2008; Blaug, 2008). Under tiden i grundskolan erhöll Simon och Olof stöd av olika slag. Deras grundskoletid har vi tolkat i kategorin av negativ skolanpassning, vilket vi anser är bärande erfarenhet vid gymnasiestarten och bland annat en avgörande faktor till varför gymnasievistelsen blir tillfällig. Även om Linus grundskoletid var av mer måttlig skolanpassning än de övriga två, avbryter han sina gymnasiestudier snabbt. De är de ungdomar som hoppar av gymnasiet först av alla i ungdomsgruppen. De varken tar eller får möjlighet till att uppfatta gymnasiestudierna som meningsfulla. Genom olika stöd och aktivt ingripande efter gymnasieavhoppet, från uppföljningsansvariga och i samverkan med andra, kunde en ogynnsam riktning brytas.

Under grundskoleåren fick även några av de andra ungdomarna extra stöd i skolarbetet, under varierad tid och i olika omfattning. Bakgrunden till stödet var individuella, organisatoriska och familjeförhållanden som på skilda sätt samverkade med varandra. Ungdomarna beskriver hur stöd och intresse från vuxenvärlden varit betydelsefulla för dem. Trots upplevd stress och viss osäkerhet inför gymnasievalet gjorde flera av ungdomarna målinriktade programval inför gymnasiet. Efter varierande tidsperioder hoppar de av sina studier. Det gemensamma är att deras vistelse på gymnasiet blev kortvarig.

Ett framträdande drag är att arbetssätt och trassliga sociala relationer blir svårhanterliga. Inga möjliga lösningar gick att finna. Klara och Fanny fanns i grundskolekategorin *klart positiv skolanpassning* och de upplevde i huvudsak en trevlig grundskoletid. De var också de ungdomar som stannade kvar längst på gymnasiet, men en kombination av organisatoriska skäl, den sociala miljön, frånvaro och programinnehåll som inte överensstämde med ungdomarnas önskemål, gjorde att de inte fann någon mening i att slutföra studierna.

I föräldrarnas berättelser framkommer att de varit mycket bekymrade över sina barn. Deras uttalanden visar på omsorg, oro och en önskan om att det ska gå bra för deras barn i livet. De balanserar mellan hur aktivt de ska bry sig och hur frånvarande de ska vara. Det finns en förståelse för att livet inte alltid har en bestämd riktning, utan att det finns olika vägar att gå som inte alltid är förutsägbara. Detta visar på att ungdomarnas val inte alltid är tydliga och klara, liksom föräldrarnas egna svårigheter att veta hur och när de ska finna de rätta råden och ge det rätta stödet. I en komplicerad värld där valfriheten är stor, infinner sig svårigheten att finna just vad som passar det egna barnet bäst. Föräldrarna visar samstämmigt att de vill så väl och de önskar att de människor som barnen möter också vill deras barn väl. Man litar på och känner en förtröstan om att de professionella gör det bästa för barnen. När föräldrarna märker att det inte blir eller är på det sättet, opponerar man sig men får inte alltid gehör. Kamp om riktning och val uppstår mellan dem, ungdomarna och de professionella. Föräldrarna vill vara delaktiga, de vill bli lyssnade på, de vill att barnet ska få uppmärksamhet. De lever med sitt barn och ser sitt barn i de positioner som de professionella inte ser. Föräldrarna vet när deras barn inte gör det som förväntas av dem och de uppmanar och försöker på olika sätt balansera detta mellan det förväntade och det uppkomna.

Föräldrarna beskriver begynnande relationssvårigheter under gymnasietiden, vilket påverkat ungdomarnas val att inte fortsätta studierna. Det handlar alltså inte enbart om felval, programval, val inför framtiden, skolans arbetsformer och arbetssätt utan även om relationer mellan klass- och gruppkamrater. På olika sätt återger föräldrarna sin oro över sina barn i skolan och några av dem beskriver att barnen och även de själva ibland uppfattats som jobbiga och besvärliga. Föräldrarna ger bilder av att det förväntas från deras barn att vara självständiga och ta eget ansvar, men någonstans på vägen sker en kollision mellan förväntningar från skolans sida och elevernas egna initiativ. Det är svårt att finna balans mellan krav, ansvar och frihet.

Föräldrarna skildrar bra och mindre bra möten med lärare och annan personal. De ger en bild av att deras barn på olika sätt fått omdömen om sig och att bristande skolsituation i huvudsak förläggs på dem som elever. Istället önskade man mer av reflektioner och diskussioner för att barn, föräldrar och

skola tillsammans ska kunna hantera de svårigheter som finns med hjälp av olika perspektiv att se på saken.

Sammanfattningsvis konstaterar vi att de intervjuade ger uttryck för svårigheter att navigera i informationsflödet. Det kan beskrivas som att det är svårt att veta det man inte vet. Utmaningen i uppföljningsansvaret är att möta unga människor som själva inte har lätt att veta vad de inte vet och inte själva kan förklara varför vissa reaktioner infinner sig. Känslor och reaktioner är ibland oförklarlig. Detta kan relateras till graden av känslan av sammanhang, där den egna förmågan och känslan av att kunna förstå och hantera situationen just då inte är hög. Omsorg med stort engagemang och integritet från uppföljningsansvariga, har varit absolut nödvändigt för att ungdomarna ska ”släppa in dem” i deras liv. Vi ser det som ett outtröttligt bekräftande arbete.

Trots att det är få ungdomar och föräldrar som intervjuats kan vi ändå finna att deras berättelser sammanfaller med den forskning som vi redovisat om ungdomars behov av stöd, råd och navigering när man hoppar av gymnasiet. Kontakten med uppföljningsansvariga och övriga samverkande aktörer har skapat en förändring och utveckling för ungdomarna, vilket inneburit att konkreta alternativ tagits fram och att ett reellt hopp väckts. Väsentliga faktorer har varit tillgång till olika valmöjligheter, engagemang från de professionella, att föräldrarna fått information och inbjudits till delaktighet och att de ser att deras barn mår väl av de insatser som erbjuds. De uppföljningsansvariga beskrivs som betydelsefulla för de positiva förändringar som skett för ungdomarna. Att de uppföljningsansvariga finner lämpliga individuella insatser visar på kunnighet och insikt i ungdomars situation.

Två av ungdomarna, Simon och Yusuf, har dock svårigheter att finna sig tillrätta och de ger uttryck för att de önskar fortsatt stöd för att navigera sig fram till ett självständigt liv. Båda har fyllt 20 år men önskar möta vuxna som kan stödja dem och ge handfasta råd. Simons arbetssituation är osäker och han vet inte riktigt hur han ska komma vidare. Yusuf är arbetslös och har svårt att finna ett arbete. Vi ser att behov av insatser kan kvarstå för unga vuxna även efter att de fyllt 20 år på liknande sätt som för Simon och Yusuf.

7. De professionellas fält inom det kommunala uppföljningsansvaret

Följande kapitel inleds med hur deltagarna i de fyra mixade fokusgrupperna (bilaga 7) resonerar generellt och specifikt kring arbetet med ungdomar som utgör målgruppen för uppföljningsansvaret. Men vi lyfter även in telefonintervjuerna med de uppföljningsansvariga för att visa på likheter och olikheter i uppfattningar. Därefter får vi ta del av såväl fokusgruppernas fortsatta diskussioner som hur de enskilda uppföljningsansvariga vid telefonintervjuerna uppfattar arbetet vad gäller ungdomsgruppen och skillnader i de professionellas synsätt. Det läsaren ska ha i åtanke är att deltagarna såväl i de enskilda fokusgrupperna som i de enskilda telefonintervjuerna har olika professioner och organisationstillhörigheter beroende på om de arbetar i Göteborg eller i en kranskommun.

Ett citat från en gruppdeltagare speglar väl synen som deltagarna beskrev vid fokusgruppsträffarna om ungdomsarbetet:

Jag skulle bara vilja säga: mer fokus på individen, att personen själv ska vilja göra en planering för sig själv. Att inte vi ska vara så mycket 'att nu har vi gjort en planering för dig', utan att det ska utgå från dem och att det behöver vara mer flexibelt i våra system. Det tycker jag är väldigt viktigt för att det ska fungera just med ungdomar. Det gäller för att det ska fungera med alla, men det är viktigt med ungdomar (arbetsförmedlare i Göteborg).

En av kranskommunerna

En av deltagarna som har yrkestiteln samordnare, beskriver att man under en lång rad av år sökt olika organisatoriska vägar och olika former för samarbete kring ungdomsgruppen, för att ungdomar inte ska ”ramla mellan stolarna.” Det kommunala uppföljningsansvaret är inte någon tung fråga, eller problem i kommunen. Anledningen är att ungdomsarbetet fungerar bra med en god samverkan där man tar ett gemensamt ansvar för ungdomarna för att hitta lösningar. Det finns ett sätt att arbeta med ungdomarna som avbryter sina studier. En administratör på skolan tar reda på uppgiften om avbrottet och förmedlar den vidare till antingen studie- och yrkesvägledaren eller samordnaren. Om det inte är aktuellt med studier finns det en kommunal verksamhet för dem som behöver stöd och motivation att komma vidare med bland annat praktik. Hos en enhet inom kommunen inriktad mot hälsofrågor, kan man få råd och stöd samt hjälp med hur man ska komma i kontakt med olika myndigheter, till exempel med arbetsförmedlingen. Arbetsförmedlingen arbetar med jobbgarantin för unga och menar att den åtgärden pekar ut ett tydligare statligt delansvar. Innebörden är att efter tre månaders inskrivning vid arbetsförmedlingen ska myndigheten arbeta mer aktivt med ungdomarna:

Så det är väl en tydlig politisk markering i alla fall till ökat delat ansvar, eller kanske inte det, men ett ökat gemensamt ansvar för de yngre.

Barn- och ungdomspsykiatrin uttrycker att det är viktigt att barn och ungdomar klarar sin utbildning så det är betydelsefullt att samverka med skolan.

Vi har inte så mycket ansvar i sig, men ser det som en viktig del att barn och ungdomar ska klara skolan.

Den andra kranskommunen

I denna fokusgrupp deltar fem personer från skolan, som alla har olika funktioner i relation till målgruppen för uppföljningsansvaret. Skoladministratören följer upp inflyttade i kommunen och elever som gör avbrott och meddelar den kommunansvariga studie- och yrkesvägledaren detta. Ibland kontaktar denne själv ungdomen och ibland överlämnas uppgiften till samordnaren för individuella programmet om denna verksamhet uppfattas lämplig. Rektorn kan vara med i beslutsprocessen när det är aktuellt med ett avbrott för en elev och denne förs över till individuellt program. Rektorn är även med i beslut som rör insatser för eleven inom uppföljningsansvaret. Kuratorn möter ungdomar som är i behov av olika sorters stöd och initiativet kan komma

från samordnaren. I denna kommun kan man säga att uppföljningsansvaret ligger inom individuella programmets ram.

I diskussionerna framkom flera konkreta exempel på hur insatser och samverkan sker. Det finns en överenskommelse mellan uppföljningsansvaret och individ- och familjeomsorgen inom kommunens socialtjänst. Den innebär att uppgifter om ungdomar som man inte når eller som man känner oro för, överlämnas till socialtjänsten.

På individuella programmet skapas en lugn skolmiljö. Här anser man att det är viktigt med ett gott och värdigt bemötande och att visa att man får vara den man är:

De blir accepterade tror jag, alltså att de känner så. För vi är väl särskilt medvetna vi som jobbar här. Vi har sökt de jobben som finns på den här arbetsplatsen och vi vet att de här eleverna behöver bli sedda och bekräftade och bemötta på ett värdigt sätt.

Man arbetar intensivt med att förhindra stagnation, i känslan av misslyckanden som man ser att ungdomen bär med sig. En gruppdeltagare som representerar en annan myndighet bekräftar hur individuella programmet arbetar på ett konstruktivt sätt, vilket kan ses genom möten med föräldrar och ungdomar. De berättar att mötet med individuella programmet/uppföljningsansvaret är det bästa som hänt dem: ”Det är en viktig bit och just det här som du är bra på tycker jag, att hitta andra utbildningar, hitta andra vägar.”

På individuella programmet, inom uppföljningsansvaret, har man resurser och möjligheter att hitta alternativa utbildningsinsatser när de vanliga inte är framkomliga:

Vi har en regel här för elever som ... varit här i ett år, om vi tillsammans med eleven och föräldrar ser att det här kommer nog inte att gå den normala vägen in på gymnasieutbildning. Om vi då är överens så kan vi hitta andra lösningar. Vi kan ibland hitta ett företag som är villigt att ta hand om en elev. Vi validerar och stöttar företaget kanske när man tar hand om en ungdom. Vi hittar kanske andra utbildningar som är kortare som inte kräver att man måste vara behörig i svenska, matte och engelska för att sedan komma till arbetsförmedlingen och träffa honom och kanske kudas som funktionshinder. Sen ut i arbetslivet ... för de vägarna, de här kortare yrkesutbildningarna, de fungerar ju, de slutför och de är jättenöjda och de får jobb.

Rektorn kommenterar samordnarens och studie- och yrkesvägledarens resonemang här ovan:

Man tar ut svängarna, så samhällsekonomiskt och även psykiskt lidande, så är det ju en vinn/vinn situation, alltså kan vi tycka på skolan att det

blir bättre. Men framför allt för individerna, även för samhället som lägger ut alla kostnader, så det är ändå fördelar om vi har den friheten att kunna jobba så.

En annan insats som finns och används i kommunen är nätverk som består av en rad olika myndigheter som samverkar kring enskilda ungdomar och som ungdomarna får ansöka om att vara med i. I samband med det bryts sekretessen:

Då bryter man sekretessen och så pratar man fritt och så har vi olika professioner så vi kan göra insatser. Det kallar jag för insatser, och då är det rätt människor som ingår i nätverket.

En av Göteborgs stadsdelar

Här beskriver man att det finns ett paket av insatser som till exempel undervisning genom Skydds nätet med tre timmar per vecka, praktik i mindre omfattning och coaching men även föräldrastöd samt relationsskapande aktiviteter. Man ser behov av att utveckla insatserna och att kunna erbjuda fler typer av specialutformade aktivitetsskapande insatser, som sedan kan leda vidare inom utbildning eller arbetslivet. Men det är kostsamt och stadsdelens ungdomar är få till antalet. Man anser att det vore bättre om man kunde samverka med flera stadsdelar: ”Man kan inte skapa en kurs för *en* ungdom...”

Praktik för denna grupp liknar inte traditionellt lönearbete, utan används i första hand för att ungdomen ska komma ut i sociala sammanhang och få träffa andra. Praktiken är i mindre omfattning, kanske några timmar i veckan, och ses utifrån ett behandlande perspektiv. Att finna praktikplatser är ett ansträngande och tidskrävande arbete. Två uppföljningsansvariga säger:

Jag skulle vilja säga att de här ungdomarna ju är diskriminerade när det gäller arbetsplatserna också utifrån praktikperspektiv. För att det är så många grupper som går före.

Det är en massa hinder på vägen mot en praktikplats. Jag menar, så sitter man där och ringer och ringer och ringer, då är det ju rena rama turen om man råkar träffa på en person som faktiskt värnar om det sociala, som är medmänniska. För det är ju detta det handlar om, det handlar ju inte om att de tänker att 'ja vad bra, här kommer det en driftig person själv som klarar av, vi ger uppgifter, behöver ingen stöttning och allt ska flyta på'. Som de allra flesta, jag menar alla är stressade på sitt arbete idag. Då får inte de här ungdomarna plats.

Insatserna är i mycket ett sätt att förbereda ungdomarna för studier eller arbetsmarknaden. Det kan handla om att få dem att lämna hemmet, att gå till enskild undervisning eller att vara på en social praktik. Det gäller att möta den enskilde ungdomens behov för att steg för steg ta sig framåt. Inställning till skola och praktik kan variera hos ungdomarna liksom deras förmåga att klara båda delarna eller skola eller praktik. ”Det handlar om den inre motivationen många gånger... skolan är ingen arena där de trivs...” Det gäller att finna något annat som ungdomen är motiverad till. Vissa klarar av att praktisera och inte gå i skolan eller omvänt. Men ibland finns det saker som hindrar från båda dessa delar och då måste man arbeta med det först. Eftersom socialtjänst och skola kan vara belastade med känslor av tillkortakommanden för ungdomen behöver uppföljningsansvaret kunna erbjuda något mindre hotfullt, någon annan slags benämning på det man gör, anser en coach. Arbetsförmedlaren menar att det kanske inte behövs en annan benämning utan ett annat sammanhang: ”Det låter attraktivt det här... konstruerade praktikplatser som ändå tillför något riktigt värde.”

Den andra stadsdelen

Ett konkret exempel på god samverkan som gavs av deltagarna i fokusgruppen var när tre personer inom stadsdelen samverkade internt. Var och en bidrog med sin del i arbetet med den enskilde och detta ledde fram till en kontakt med arbetsförmedlingen som med underlag och stöd från stadsdelen kunde bevilja en arbetsgivare ekonomiskt anställningsstöd. Den uppföljningsansvariga diskuterade fram med ungdomen om det var studier eller arbetsliv som var inriktningen. När ungdomen uttryckte viljan att komma in på arbetsmarknaden tog den uppföljningsansvariga hjälp av en person inom den egna organisationen som har kontakt med olika arbetsgivare och ungdomens önskemål och kompetens matchades med en lämplig arbetsgivare som ordnade en praktikplats. En handläggare på socialkontoret såg till att det fanns ett underlag för arbetsförmedlingen som innebar att den myndigheten sedan kunde bevilja praktikplatsen ett lönebidrag när ungdomen anställdes. Ytterligare en framgångsfaktor som man lyfte fram var att man arbetade lösningsfokuserat och fokuserade på vad ungdomen var bra på.

En deltagare ger exempel på en satsning med traineeprogram i samarbete med företaget som sedan anställt dessa personer. Hög kvalitet och en rekrytering där man kvalificeras för en plats är framgångsfaktorer.

Behandla ungdomarna inom uppföljningsansvaret på samma sätt som med andra. Man jobbar precis med samma sätt, inga anpassade metoder

för dem, det tror jag inte på... De har inte fått välja själva tidigare, utan det måste de få känna, att de är med och väljer någonting som är jäkligt bra. För då blir det bra.

I fokusgruppen var skolan representerad av en lärare inom Skydds nätet, som är en enhet inom studieförberedande centrum, individuella programmet och en specialpedagog från individuella programmet. Mellan stadsdelen och Skydds nätet finns ett upparbetat samarbete för ungdomar som inte går på det ordinarie individuella programmet. I den enskilda intervjun med den uppföljningsansvariga framkom också att denne vänder sig till utbildningsförvaltningens Vägledningscentrum och följer med ungdomarna dit när behov finns av studie- och yrkesvägledning.

Arbetsförmedlingens roll

De två kranskommunerna tycks på ett tydligare sätt ha involverat arbetsförmedlingen i sitt arbete med målgruppen än vad de två stadsdelarna i Göteborg har. I en av kranskommunerna har arbetsförmedlingen till uppgift att vara en länk i arbetet med de ungdomar som har någon form av funktionshinder. I det organiserade nätverk som finns i kommunerna, och där arbetsförmedlingen ingår, ges underlag från olika aktörer till arbetsförmedlaren som sedan kan arbeta vidare med praktik och lönebidrag. Ibland kan överlämningen ske direkt från samordnaren på individuella programmet:

Vi har ju ett bra samarbete, därför blir det inte de där glappen som förr fanns. Man gick på individuella programmet och sen kom man till oss och skrev in sig och så var man en ungdom, sa inte så mycket... Sen kom det fram efter ett halvår eller ett år att det är strul, det är något annat. Då började vi nysta i det. Den där tiden är ju borta nu. Nu kommer man direkt. Då blir jag ju påkopplad när de gör praktik och så ser jag till med att besöka företaget. Ringer och skickar information om vad vi kan hjälpa till med. Sen händer det ju att de slutar och börjar på anställning istället.

I den andra kranskommunen har man sedan tidigare ett nära samarbete med arbetsförmedlingen även om det för närvarande är besvärligare än tidigare, men det är orsakat av regelverket kring jobbgarantin för unga. Det handlar om att få ihop den statliga och kommunala delen, vilket kan vara svårt. ”Det var enklare tidigare och förmodligen blir det enklare längre fram... vi gör så gott vi kan.” Från kommunen har man sett till att ha sina lokaler i anslutning till arbetsförmedlingen för att kunna ha ett tätt samarbete. Man har mellan

kommunens och arbetsförmedlingens tjänstemän försökt att hitta lösningar. En av fokusgruppsdeltagarna säger:

Alltså man försöker trixa och greja... utifrån ett brukarperspektiv. Att ungdomarna ska må väl utav det, det är detta det handlar om.

Ungdomsgruppen

Komplexiteten

Det finns en komplexitet och stor variation i ungdomarnas situation och förutsättningar, men vid telefonintervjuer och i samtliga fokusgrupper framträder den psykiska ohälsan som en mycket viktig faktor. Beskrivningarna skiljer sig något åt men ett gemensamt drag är att ett stort antal ungdomar, som man arbetar aktivt med, mår dåligt eller mycket dåligt och många isolerar sig. Särskilt framträdande är detta i de båda stadsdelarna i Göteborg. En kurator i Göteborg beskriver det så här: ”De har så mycket skuld känslor för det här och känner sig så dåliga, och mycket skam över detta att inte orka, att inte ha någon lust till livet.” En socialsekreterare fortsätter:

Vi har mycket kontakt med de här ungdomarna som inte mår bra, som haft det väldigt jobbigt... De har ju haft väldigt många problem som har gjort att de inte har kunnat fortsätta och det är bland annat mycket missbruk i familjen. De har inte blivit sedda, inga föräldrar som har lik-som brytt sig om dem. Personalen på skolan har inte märkt det. Väldigt dåligt med nätverken, sådana orsaker som har gjort att de vill absolut inte börja eller fortsätta gå i skolan, det vill de inte.

Den uppföljningsansvariga i samma stadsdel säger att när uppgifterna från utbildningsförvaltningen kommer med namn på ungdomar som är föremål för stadsdelens uppföljningsansvar så är det många ungdomar som inte är aktuella för någon sysselsättning alls med tanke på deras psykiska tillstånd: ”Det är lång väg till det skulle bli aktuellt med studier eller praktik... det handlar om hur de mår.”

I den andra stadsdelen beskriver en tidigare uppföljningsansvarig hur vanligt det är med hemmasittande ungdomar som är passiva och isolerade och som vänder sig från samhället. Denna grupp uppskattas utgöra mellan 70 och 80 procent av målgruppen för uppföljningsansvaret i stadsdelen:

Utifrån min synvinkel så ser man att det är en psykiatrisk problematik... Dessa ungdomar, som oftast är killar, har brister i sin förmåga att fungera

socialt och saknar socialt nätverk. De har ofta haft insatser från barn- och ungdomspsykiatri, skola och socialtjänst tidigare men sitter nu på sitt rum och talar om ett arbete. Ofta säger ungdomarna: 'Den dagen jag får ett riktigt arbete då ska jag gå ut'.

Men även motsatsen finns såväl i stadsdelar som kranskommuner. En uppföljningsansvarig beskriver ungdomsgruppen i sin stadsdel:

De kommer från goda familjeförhållanden, de har ett bra nätverk, och det finns en auktoritet, de allra flesta gånger att man är angelägen om att man är igång på något sätt. I utbildning eller arbete, praktik. Det finns väl en och annan som har någon form av svårigheter, men då är det nästa likställt med att man är sjukskriven... så att här klarar man sig väldigt bra, man har det rätt bra, men ett flertal föräldrar har kanske inte så himla hög utbildningsbakgrund, utan de är ofta egna företagare, entreprenörer och de har tagit sig fram på något sätt i alla fall.

En annan uppföljningsansvarig reflekterar över vikten av att i tid uppmärksamma ungdomar i gymnasieskolan för att på så sätt arbeta mer fokuserat med de ungdomar som har mer behov av stöd:

Att uppmärksamma tidigt för att undvika avhoppet så småningom. För då tror jag att då har vi ju dom här svåraste fallen kanske kvar och dom behöver väldigt mycket mera insatser ändå. Och då kan man fokusera på individnivå.

Funktionshinder

En annan grupp som särskilt lyfts fram i telefonintervjuerna och i fokusgruppsdiskussionerna i en av kranskommunerna är ungdomar med funktionshinder. Här finns också en deltagare som har stor tidigare erfarenhet av arbete med personer med neuropsykiatrisk problematik. Denne beräknar att i kommunen är det mellan 10 och 15 procent av ungdomsgruppen: "... som faller ur ramen av en eller annan anledning." Anledningarna som anges är intellektuella funktionshinder, neuropsykiatriska svårigheter och psykosociala problem kombinerat med psykisk ohälsa. Detta framkommer även i flera av telefonintervjuerna. En grupp av ungdomar som man anser har ökat i en av fokusgruppskommunerna är de som definieras befinna sig i gränslandet till särskolan. De är väl omhändertagna upp till de högre skolåren. En gymnasiektör säger:

Det funkar upp till fyran, femman, sexan men sen släpper vi dem vind för våg. Då blir det för mycket intryck, så därför hamnar de i särskolan. När de kommer till oss... Det blir väldigt abrupt... över en sommar så

kommer skolan att se helt annorlunda ut för eleverna. Först helt omhändertagna och sen själva.

När psykologer utreder elever på individuella programmet uppger en deltagare att många:

... av eleverna borde ha tillhört särskolan, men att det är väl sent för att börja inom gymnasiesärskolan då... på något sätt har de missat hela sin skolgång, alltså de har fått fel undervisning. [De har] levt med överkrav. ...Oerhörda överkrav. Dessa ungdomar är ofta identifierade tidigare men då kan det vara föräldrarna som motsatt sig en plats inom särskolan för sitt barn.

Samtidigt kan deltagarna i fokusgrupperna se att särskolan inte passar för alla utan att det kanske skulle ha fungerat bättre om eleverna fick bättre stöd under sina senare skolår.

En psykolog från barn- och ungdomspsykiatri i den andra kranskommunen beskriver:

... att det finns något som vi valt som normalitet och att förr eller senare hamnar man där efter att utvecklas i olika grad och takt, men så finns det individer som trots insatser döljer en komplexitet av faktorer som samhället inte når eller rår på... Vi har ett sånt strukturerat system så de kanske inte passar alla... det kanske finns en mindre tolerans i vårt samhälle... vi måste hitta en väg för alla.

I fokusgrupperna framkommer vikten av att uppmärksamma barnen och ungdomarna som har svårigheter så tidigt som möjligt i skolan. Flera vittnar om att svårigheterna för dessa ungdomar kommit i de tidiga skolåren. En studie- och yrkesvägledare beskriver att många ungdomar haft en lång period av trassel under sin skolgång och att det kulminerar i tonåren och oftast att svårigheterna startar i tidig ålder: ”Ja, det börjar i trean, fyran sådär.” En lärare beskriver att i: ”... ettan och tvåan kan gå bra men sedan händer något.” Kritiken mot grundskolans brister och oförmåga att hjälpa elever med svårigheter är bitvis stark. En rektor uttrycker att skolan har resurser i form av olika professionella kompetenser. Han säger:

Jag vill hävda det att om ungdomarna får rätt stöd ifrån skolan så bör man klara nioårig grundskola, om man generaliserar. Sedan finns det undantag naturligtvis där det fallerar, men jag tycker att gruppen som vi jobbar med idag, vi som sitter kring bordet, är alldeles för stor för att skolan skulle ha misslyckats med det.

Konsekvenserna av dessa brister innebär att många ungdomar upplever sin

skolgång som misslyckad. De har skolkat och inte skaffat sig betyg, så deras självkänsla och självförtroende är mycket lågt. En lärare beskriver det:

För då har skolan stött bort dem, av någon anledning har de inte fått den hjälp de kanske hade behövt för att klara de här ämnena på en viss tid. Då är deras självkänsla och självförtroende mycket lågt. Vi anpassar kanske inte undervisningen till den typen utav elever som vi har nu.

Elevidentitet

En viktig uppgift för det individuella programmet, som lyfts fram av lärarna från Skyddsnetet i Göteborg, är att återskapa en elevidentitet. En lärare säger:

Jag får säga lite grann om det här med elevens identitet, som har varit i skolan och skolkat bort de sista åren där och inte fått betyg. Då plötsligt: 'ja, jag vill ha ett jobb'. För oss är det viktiga att eleverna återskapar en elevidentitet.

Det individuella programmets huvudmål är att förbereda för ett nationellt program. För en del av eleverna har det blivit en sekundär uppgift, enligt personalen, beroende på elevernas förutsättningar, främst avseende den psykiska hälsan. Det som uppfattas som det primära är att stödja ungdomen i att de ska må bättre. En specialpedagog säger:

Det är viktigt med kunskapen, men det är mycket viktigare att man mår hyfsat bra för att kunna ta sig vidare och kanske börja på folkhögskolan till exempel eller kunna gå på komvux sen. Det är ju ett mycket mer komplext arbete att jobba med dem här än att bara ge dem svenska, matte och engelska.

Arbetsförmedlaren i samma grupp ser också hur viktigt det är att ungdomar inte bär på en identitet som misslyckad:

Det blir väldigt mycket fokus på att man redan har misslyckats och kommer då antagligen att fortsätta så. Så det är jätteviktigt att det aldrig skapas någon sådan identitet för vårt jobb blir mycket att bygga upp någon ny roll eller visa på att det är ju inte misslyckat för evigt bara för att man inte gjort gymnasiet.

En stadsdel lyfter upp ungdomar som utgör en mindre del av målgruppen för uppföljningsansvaret. De upplevs vara utåtriktade, sociala och beskrivs som driftiga men är svårare att nå:

Det finns oftast ett batteri av insatser för dem men utav en annan karaktär, än för de som isolerar sig i hemmet eller finns i kriminalitet och grupprelaterade stökigheter.

På liknande sätt lyfter en kranskommuns ”kommunansvarig” vid telefonintervjun fram gruppen av ungdomar som har haft höga krav både från föräldrar och sig själva. De har jobbat hårt under högstadietiden och fått goda betyg, men:

Sedan går luften ur, när man börjar på gymnasiet. Man bara inte orkar mer. Man behöver praktik ett år eller göra ett omval. Så är det ofta. Väldig tragedi hemma, man gör sina föräldrar besvikna... det behövs mycket för att lappa ihop på något vis.

I den andra kranskommunen nämner samordnaren, under diskussion i fokusgruppen, att man ska uppmärksamma ”... tjejer på gymnasiet som börjar bli utbrända för att de är så ambitiösa...”.

En fokusgruppsdeltagare som vi här benämner som ”rekryteraren”, arbetar mot arbetsgivare och arbetsmarknaden och utbildning, för medborgare som har kontakt med individ- och familjeomsorgen. Rekryteraren ser ingen skillnad med att jobba eller nå resultat med unga inom uppföljningsansvaret jämfört med andra ungdomar:

Det jag har drivit rätt så hårt är att det inte finns någon sådan skillnad. Det gör inte det. Jag har inte sett den och jag märker den inte. Det är väldigt intressant, det gör ju att jag har kunnat ge några utav de här ungarna de allra bästa kontakterna, högsta kvalitet och de motsvarar förväntningarna till hundra procent. Det har nästan lett till bevis att det inte finns någon sådan skillnad.

Flickor och pojkar

En handläggare av försörjningsstöd i Göteborg uppger att bland de som söker bistånd är det flickor som studerar på gymnasiet, pojkarna vill inte gå där:

Av de ungdomarna jag har som går på gymnasiet så är alla tjejer. Det som jag ser hos de ungdomarna är att tjejerna är mer motiverade än killarna. Har killarna slutat vill de inte börja igen, det är så jag har sett det.

En kurator menar att cirka 75 procent som kommer till ungdomsmottagningarna är flickor. Pojkarna söker av medicinska skäl och är inte lika benägna att komma för samtal som flickor. På arbetsförmedlingen möter man fler pojkar som blivit utredda inom skolan och enligt arbetsförmedlaren kan det bero på att de är mer utåtagerande, men att det tycks vara flera flickor som mår sämre än pojkar.

Vid byte från flicka till pojke och vice versa på de fiktiva fallen (bilaga 4) som diskuterades vid andra fokusgruppsstillfället, framkommer några reflektioner:

- Kanske vi är låsta i våra manliga och kvinnliga yrkesutbildningar? (samordnare)
- Det är lättare att närma sig en flicka än en pojke. Vi är förprogrammerade på olika sätt. (kurator)

En arbetsförmedlare berättar att han ibland föreslår ett traditionellt manligt yrke för en flicka respektive ett traditionellt kvinnligt yrke för en pojke för att finna fler valmöjligheter.

- Tjejer kommer ofta själva till individ- och familjeomsorgen för att hemsituationen är för ansträngd. Flickor är mer utsatta. (handläggare, individ och familjeomsorg)
- Det psykologiseras mer med flickor. Man ser mer till deras omständigheter, för pojkar gäller deras beteende. (kurator hälso- och sjukvård)
- Man oroar sig mer för tjejer, en del utnyttjas. (arbetsförmedlare)
- Om ”Anton” var tjej hade tankar gått till övergrepp. (kurator)
- Utbudet av arbetsmarknadsutbildningar inom arbetsförmedlingen är inriktat mot traditionellt manliga jobb. (arbetsförmedlare)

Inom en verksamhet består de professionella bara av kvinnor. Fokusgruppsdeltagaren som representerar denna verksamhet reflekterar över vad detta kan innebära:

Hur matchar vi då pojkars psykiska hälsa? Det är ju ett genusperspektiv som man kan fundera på.

Vid telefonintervjuerna svarade majoriteten av de uppföljningsansvariga att de inte reflekterade i termer av ett könsperspektiv, utan ansåg att de mötte ungdomarna efter varje individs behov och önskemål. Andelen flickor och pojkar som man arbetar med uppfattades vara lika stor. Skillnaden kan variera från år till år men i svaren finns det tendenser till att fler pojkar än flickor kommer i kontakt med de uppföljningsansvariga i Göteborg och i kranskommunerna är tendensen att det är mer jämt fördelat.

De professionellas olika synsätt i fokusgrupperna

I fokusgruppernas diskussioner beskriver deltagarna ungdomsgruppen utifrån sin specifika profession och verksamhet. Det finns en bredd i deras beskrivningar som sträcker sig även utanför den egna specialistfunktionen, men det är ändå framträdande hur den egna funktionen präglar bilden av

ungdomsgruppen. Pedagogisk personal från skolan poängterar bland annat hur misslyckanden i skolan har format en elevidentitet som behöver återupprättas. Studie- och yrkesvägledare kan se att programvalet kan ha haft betydelse. Uppföljningsansvariga, coachande och behandlande inom individ- och familjeomsorgen lyfter fram den psykiska ohälsan och den sociala situationen i form av isolering och gängproblematik. Deltagarna som representerar olika verksamheter inom hälso- och sjukvården poängterar mer de psykiatriska och neuropsykiatriska tillstånden samt den psykiska ohälsan överhuvudtaget.

Arbetsförmedlingens representanter skiljer sig till viss del åt sinsemellan. De båda representanterna från kranskommunerna ser vikten av att ungdomarna står till arbetsmarknadens förfogande men att detta kan ske, även för dem med funktionshinder, genom ett förarbete från kommunens sida där ”överlämningen” till arbetsförmedlingen sker under organiserade former. Bland de två representanterna från arbetsförmedlingen i Göteborg har den ena ett perspektiv av att såväl den egna myndigheten som samarbetspartnerna bör hitta andra sätt att möta ungdomarna på för att lättare hjälpa dem. Men även en negativ identitet som ungdomarna bär på och som skapas genom tidigare skolmisslyckanden, har stor betydelse. Den andra representanten menar att arbetsförmedlingen idag har ett snävt uppdrag som troligen kommer att bli ännu snävare, som innebär att man arbetar med dem som kan gå ut i arbetslivet. Man ska vara ”job ready”. För detta krävs att man har utbildning. Det finns inga andra alternativ:

Man hamnar utanför om man tror att man klarar sig utan studier.

Hos den fokusgruppsdeltagare vi benämnt rekryteraren finns en inställning om ungdomarna inom målgruppen för uppföljningsansvaret som skiljer sig från övriga deltagares. För rekryteraren handlar det mer om vilka förutsättningar som skapas för målgruppen och att bemöta dem med ”normalitet.”

Sammanfattning

Våra huvudintryck i mötet med de professionella i fokusgrupperna är deras stora engagemang för ungdomarna. Det är något som förenar de fyra grupperna, liksom att de representeras av olika professioner. När den egna professionen kombineras med andras kompetenser och befogenheter uppstår ett intressant diskussionsklimat som tycks grunda sig på en vilja att möta ungdomarna ”där de är” och att anpassa insatserna och metoderna för arbetet med dem. Insatser som kan utgå från den enskilda professionella, som ibland sker i intern samverkan och ibland sker i extern samverkan. Samtliga

fyra geografiska områden som ingår i den fördjupade studien har i sitt arbete med målgruppen en organisation som bygger på olika grad av samverkan. De båda kranskommunerna har en tydlig strävan mot en genomgripande samverkan med olika aktörer.

Sammanfattningsvis konstaterar vi vidare att ungdomsgruppen beskrivs som mångfacetterad. De professionella har att hantera mångfalden av ungdomars olikheter och förutsättningar. Ett framträdande drag är grundskolans betydelse för att ”fånga upp” elever som har svårt att nå kunskapsmålen. Men framträder gör också bilder av ungdomar som på grund av alltför höga krav hemifrån har svårt att mobilisera kraft och meningsfullhet när de kommer till gymnasiet. Den psykiska ohälsan är framträdande med bland annat passivitet och isolering som följd och flera ungdomar är i behov av många insatser. Men även motvikten kommer till uttryck, som till exempel att ungdomarna som får kontakt med de uppföljningsansvariga inte har behov av stora individuella insatser och att det är av stor vikt att uppmärksamma dessa olikheter. Vi kan inte dra några djupare slutsatser vad det gäller uppfattningen om skillnader mellan pojkar och flickor. Det finns dock tendenser till att de professionella möter fler pojkar än flickor vad detta innebär och om det har betydelse, anser vi bör vara föremål för vidare studier.

8. Uppföljningsansvaret i Göteborgs Stad och i kranskommunerna

I denna del lyfter vi upp hur fokusgrupperna och hur de uppföljningsansvariga vid telefonintervjuerna såväl i stadsdelarna som i kranskommunerna uppfattar de strukturella förändringar som skett och vad detta har för betydelse för ungdomsgruppen. Vi visar även på de uppföljningsansvarigas syn på kombinationen av regelverk och dess tolkningar, uppfattningen om IT-systemen, tidsaspekten mellan avhopp och information till de uppföljningsansvariga, kartläggningen samt samverkan mellan olika verksamheter.

Strukturella förändringar

Flera av deltagarna i fokusgrupperna och de uppföljningsansvariga poängterar förändringar inom skolan och på arbetsmarknaden som två anledningar till att en stor andel ungdomar idag inte fullföljer gymnasieskolan och har svårt att få fäste på arbetsmarknaden. Gymnasieskolan, som är en frivillig skolform, har blivit en informell obligatorisk utbildningsdel, som samordnaren i fokusgruppen uttrycker det. Grundskolan har inte lyckats rusta ungdomarna för gymnasiet, som har blivit alltför teoretiskt. De gamla yrkesskolorna gav dem med en mer praktisk inriktning en möjlighet att lyckas utifrån sina egna förutsättningar, jämfört med dagens skola. En av de uppföljningsansvariga i en kranskommun säger:

Att dessutom, som man nu vill, skrota det individuella programmet och lägga dessa resurser inom grundskolan och införa ett tionde grund-

skoleår, har säkert en god tanke i botten men har små möjligheter att fungera. Skulle eleverna som har misslyckats i högstadiet eller kanske hela grundskolan fungera bättre i denna samma skola jämfört med att få en individuellt upplagd studieplan i ett individuellt program som ändå är en del av gymnasieskolan? Däremot så är förslaget på att ha en högskoleinriktning, yrkesinriktning samt en lärlingsmodell bra för en kommande gymnasieskola. Frågan är ändå om vi inte då går mot en uppsamling utanför gymnasieskolan, inom kommunen, som påminner om det gamla ungdomscentrum från 80-talet?

Även i en annan kranskommun beskrivs de strukturella förutsättningarna som svårhanterliga för vissa ungdomar. En av de uppföljningsansvariga berättar vid telefonintervjun:

... en pojke som det har varit struligt runt, inte brottsligt men han har svårt, ...han har hoppat av en fyra gånger om. Han är snart tjugo år idag och vill bli målare. Branschen är jättehard, man måste ha ett gymnasieprogram för att bli målare. Hur ska han kunna bli målare? Han är inte tillräcklig gammal för att börja på komvux, det passar inte med folkhögskola och han är inte jätteengagerad i praktiken heller så, det är klart att det är stora problem med pojken. Han tappar motivation, det finns inget att gå till. Vad ska han jobba för? Det är en stängd värld.

En annan av de uppföljningsansvariga säger:

Du måste göra din gymnasieutbildning mellan du är 16 och 20 år inom vissa yrkesutbildningar. Annars är det i stort sett kört och så kan det ju inte få lov att vara!

Att möta ungdomarnas önskemål och navigera mot ett önskvärt mål kan vara komplicerat när de samhälleliga strukturerna sätter gränser:

De vill ha jobb, de vill ha pengar och ett liv. Det är ofta det som står på önskelistan. Det är också det som är väldigt svårt att få när man bränt sina utbildningsmöjligheter.

”Rekryteraren” i en av fokusgrupperna som arbetar mot arbetsmarknaden konstaterar att gymnasiet har gjorts till en norm. Tidigare var det möjligt att välja en yrkeskarriär i stället:

Ska det inte vara positivt att inte välja gymnasiet utan att välja en karriär istället inom yrkeslivet? Med det tycker jag att vi samhällsmässigt har misslyckats kapitalt.

I en av Göteborgs stadsdelar beskriver en uppföljningsansvarig komplexiteten mellan inkludering, utbildning, tillhörighet och arbete på följande sätt:

Ja, den komplexiteten är ju jättestor, det är allt från att känna sig välkommen och ha en tillit till det samhälle som har kommit till. Att föräldrarna får jobb. Att man inte är arbetslös på grund av att man har fel efternamn. Att det finns tillräckligt med resurser i skolan. Att man kan ha mindre undervisningsgrupper. Att man tar hänsyn till de behov som finns i förörterna. Men ska man börja dra i några frågor, då får man nog börja uppifrån. Då är det nog på regeringsnivå alltså.

Arbetsmarknaden har förändrats och en arbetsförmedlare från en av kranskommunerna konstaterar att den är extremt slimmad. Kraven på enklare jobb har ökat, vilket innebär att det blir en grupp som inte tar sig fram. En samordnare konstaterar att innan 1990-talet fanns väldigt många ungdomar som fyllt 16 år som hade arbete: ”För de arbetena fanns ju, men sen försvann de efterhand och idag är det inte många kvar.”

Ålderns betydelse

I samtliga fokusgrupper och vid telefonintervjuerna poängteras ålderns betydelse för det arbete man gör med ungdomarna. Vid 16 år kan ungdomarna skriva in sig vid arbetsförmedlingen och kvalificera sig för jobbgarantin för unga. Om man fullföljt den obligatoriska skolan så finns det heller ingen möjlighet att tvinga någon till att studera. Vid 18 år är man myndig, vilket förutom dess stora symboliska värde i sig ger möjlighet att söka försörjningsstöd, vilket framhålls av flera av fokusgruppsdeltagarna. Ytterligare en aspekt är att barn- och ungdomspsykiatrins ansvarsområde upphör och att det istället blir vuxenpsykiatrins ansvar. Vid 20 år upphör det kommunala uppföljningsansvaret. Även graden av mognad ungdomen har i förhållande till sin ålder har betydelse. En coach i Göteborg menar att man befinner sig mellan barndom och vuxenliv och behöver inte ta så mycket ansvar, men mot slutet av gymnasieskolan, när man är runt 19 år:

... då börjar man fatta det att nu är jag snart i verkligheten... det är en utveckling åldersmässigt, en förändringsprocess.

Regelverk, tolkning och ungdomar – en svår kombination

Återkommande kommentarer är att den enskilde ungdomen kan komma i kläm mellan arbetsförmedlingens och stadsdelsförvaltningens arbete utifrån

jobbgarantin för unga när man från uppföljningsansvaret samtidigt arbetar med att erbjuda insatser i form av till exempel praktik. Svårigheterna att kunna hantera regelverket inom arbetsförmedlingen lyfts fram och vid telefonintervju berättar en uppföljningsansvarig i en av kranskommunerna:

Hur tolkar man sitt regelverk? Jag känner att jag inte förstår. Jag lät på prov för ett tag sedan en sextonåring gå till arbetsförmedlingen. För de tillhör ju formellt målgruppen som de har att jobba med. Men det var ju kalla handen och tillbaks till gymnasieskolan. Och det har jag lite svårt att förstå.

En uppföljningsansvarig i Göteborg framhåller att arbetsförmedlingen inte tillåter att man är inskriven i jobbgarantin om personen har en praktik genom stadsdelen. För att vara inskriven och få ersättning genom jobbgarantin krävs att ungdomen slutar sin praktik. Här ges ett exempel på hur myndigheternas regelverk krockar med varandra:

Hur ska jag då kunna jobba med uppföljningsansvaret och hjälpa ungdomar ut i aktivitet och att de får praktik? Om de är inskrivna på arbetsförmedlingen, då kan de inte fortsätta att vara i den aktiviteten för då förlorar de sin ersättning. Om de praktiserar så får de inga pengar men om de inte praktiserar så får de ersättning. Där måste man ju hitta någon lösning, det blir ju helt tokigt. Det är ett nytt problem.

Arbetsförmedlaren i en av fokusgrupperna menar att reglernas utformning som innebär att ungdomarna först ska försöka få ett jobb innan de kan få praktik är problematisk. För praktikplats kan faktiskt vara det bästa valet för en viss ungdom.

I en av kranskommunerna reagerar man från kommunens sida på att unga medborgare som inte går i skolan och inte har försörjningsstöd kan riskera att bli sysslolösa och utan ersättning trots att de är inskrivna på arbetsförmedlingen. Arbetsförmedlaren i en av fokusgrupperna ser svårigheter för ungdomar att få ersättning. Hos arbetsförmedlingen hamnar ungdomarna nämligen de första 90 dagarna:

I snurren bland andra egentligen... det blir uppföljningar kanske var fjortonde dag... och många ramlar ju igenom där kanske utan att egentligen ha fått så mycket stöd.

Jobbgarantins regler blir ett problem när arbetsmarknaden viker, fortsätter arbetsförmedlaren. Tanken var att ungdomarna som kommer från gymnasiet ska få pröva sina möjligheter på arbetsmarknaden först:

Det är det politiska tänket bakom, men när det då viker av som det nu gör så släpar ju politiken och nu borde man ju sätta in åtgärderna tidigare.

Arbetsförmedlaren beskriver den politiska gången för att ändra ett beslut i riksdagen, vilket tar sin tid: ”Men nu växer ju gruppen ungdomar i ungdomsgarantin i kvadrat.”

Sammanfattningsvis framkommer i fokusgrupperna och vid telefonintervjuerna att de gällande regelverken och uppdragen för verksamheterna inte alltid harmonierar när det gäller ungdomarna, vilket bland annat innebär svårigheter i samverkan myndigheterna emellan. Exempel på detta är att det individuella programmets huvuduppdrag, att ge eleverna behörighet till nationellt program, blir en sekundär uppgift för personalen. Ett annat exempel, som lyfts upp, är den krock som kan uppstå mellan kommunens/stadsdelens arbete med uppföljningsansvaret och arbetsförmedlingens åtgärd för unga i åldern 16 till 24 år, jobbgarantin för unga. Båda dessa exempel visar på att arbetet med ungdomarna som är målgruppen för uppföljningsansvaret, styrs av yttre gränser, lagstiftningen om uppföljningsansvaret och jobbgarantin. Hur tydliga är dessa direktiv samt hur och vem tolkar dem? Hur mycket kan den enskilde tjänstemannen påverka sitt arbete med ungdomarna? Båda exemplen ovan kan tolkas som om personalen medvetet försöker erövra ett handlingsutrymme för ungdomarnas bästa.

Frirum

Vid telefonintervjuerna anser en majoritet av de uppföljningsansvariga att de har stor frihet att hantera uppdraget. Svårigheten är att flera har uppdraget i sin nuvarande tjänst, i Göteborg som socialsekreterare och i kranskommunerna som studie- och yrkesvägledare, vilket kan innebära att det ordinarie arbetet prioriterar sig självt i perioder och ”uppföljningen” hanteras därefter. Två uppföljningsansvariga i Göteborg säger:

I vår stadsdel är det ingen sådär jättstor målgrupp. Man får lägga krutet där det behövs. Jag gör det med vänster hand när det blir tid över. Bland de sakerna som är längst ner på min lista.

Jag tycker att det blir toppar mer när man får dom här listorna på ungdomar, och att man ska försöka nå dem och sedan förhoppningsvis så når man ju de flesta just i den vevan. Sen får man ju jobba lite med dem som man inte har nått i första omgången då. Men det blir lite toppar då tycker jag.

Två uppföljningsansvariga i kranskommunerna säger:

Det är ju egentligen ingenting som är avsett för det, eftersom jag jobbar med vägledning för individuella programmet och det är klart att vissa uppgifter där i individuella programmet går hand i hand med uppföljningsansvaret. Men det är för hela individuella programmet, vägledning för alla elever som är cirka 25-30 stycken.

Vi har gjort en liten handlingsplan, i den här gruppen, en liten förteckning hur vi ska gå till väga i de olika stegen. Det har vi tillsammans med förvaltningschef, rektor för individuella programmet och kurator jobbat fram tillsammans med mig då. Tidpunkter och så när vi ska göra olika åtgärder. Men vi har dåligt kommit igång med det här arbetet.

I stycket ovan berördes det frirum som anställda har i en organisation att tolka regelverk efter den enskildes specifika situation. Frirummet kan vara större eller mindre, men det kan också utnyttjas i högre eller lägre grad. Berg (2003) skriver om frirumsmodellen som handlar om att verksamheter och enskilda inom organisationen ska vara medvetna om de yttre gränser som styr deras arbeten men också de inre gränser som skapats genom den kultur/ledning som präglar verksamheten. Med en medvetenhet om dessa kan ett frirum finnas som ger personal och verksamheten ett utrymme att utveckla verksamheten vidare. Antonovsky (1997) menar att den professionella yrkesmänniskan alltid kan utnyttja frihetsgraderna i situationen för att göra det bästa av den. I detta sammanhang är det därför av stor vikt att arbeta med stadigvarande förbättringar, det vill säga ”KASAM-förhöjande erfarenheter” (ibid s. 158).

Att erövra, eller att försöka erövra ett handlingsutrymme eller frirum, framkom det flera exempel på i fokusgrupperna. Även inom arbetsförmedlingen, som av egna representanter kunde upplevas som stelbent, försöker arbetsförmedlare i Göteborg finna nya former för att arbeta med ungdomarna. Istället för att använda krångligt språk och papperspost har de börjat skriva mejl i en mer personlig anda för att fånga upp ungdomar som inte kommit. Resultatet av dessa kontaktförsök innebar att många fler svarade. Detta är ett exempel på ett förändrat kommunikationssätt och anpassning till nya kommunikationsformer som har etablerats för att nå fram till ungdomarna. Andra framgångsrika sätt kan vara att använda sms, som andra deltagare vittnade om. Inom barn- och ungdomspsykiatrin ber vissa ungdomar om att bli uppringda på sin besökstid:

Det är många som säger att jag kan inte komma idag men jag vill bli uppringd... Men så är det, de vill inte vara utan men de vill ha det på sitt sätt.

En uppföljningsansvarig i en stadsdel säger:

Mejla och sms:a... det använder vi oss av en hel del, för då ställs man inte inför två ögon på det sättet utan man tar emot ett meddelande och man får lov att fundera i lugn och ro och så skickar man sitt svar. Ungdomar som man inte får svar från, ringer man och försöker jaga och så skickar man ett sms och plötsligt så oj, jag fick svar. Eller mejl.

Ett ytterligare exempel på verksamhetens strävan att erövra ett handlingsutrymme lyfts fram i en av fokusgrupperna. Det är en stadsdel som kan bevilja ungdomar, efter en individuell prövning enligt socialtjänstlagen, möjligheten att studera vid ungdomsgymnasiet med försörjningsstöd. Vid bedömning vägs inte bara föräldrarnas ekonomiska förmåga, eller oförmåga, in utan också deras inställning till att försörja sitt barn under studietiden. Handläggaren menar att det finns föräldrar som frånsäger sig sitt ansvar som förälder och att det då finns skäl för myndigheten att stödja ungdomen ekonomiskt och erbjuda möjligheten att studera med försörjningsstöd. Ett problem är enligt handläggaren, att majoriteten som får denna möjlighet inte tar emot erbjudandet.

Samverkan mellan olika aktörer

I fokusgrupperna är det framträdande hur uttalad samverkan och praktiskt samarbete aktörer emellan underlättar arbetet med ungdomarna. Det praktiska samarbetet enskilda professionella emellan är viktigt, och det tycks underlätta om det finns uttalat att samverkan ska ske. Ett gott exempel på detta tycks en av kranskommunerna i fokusgrupperna vara med ett organiserat nätverk myndigheter emellan. Här söker man gemensamma lösningar för frågor för ungdomar och unga vuxna i kommunen. Det finns en överenskommelse om överlämningar av ärenden mellan uppföljningsansvaret och individ- och familjeomsorgen. Man arbetar inte med begreppet ”uppföljningsansvar” utan arbetet är fokuserat mot samverkansarbete kring ungdomsgruppen mellan 16 och 25 år eftersom man ser betydelsen av fortsatta insatser efter 20 år. En av cheferna säger:

Systemet fungerar bra tack vare att vi är flera personer som samverkar för att klara uppdraget. Det som är bra är att kommunen är en lagom stor kommun, vi är vana, efter 17 år med finansiell samverkan, att samverka och bygga nätverk och att se helheten över förvaltnings- och myndighetsgränser.

Vid telefonintervjuerna framhåller några kranskommuner att det även finns en väl fungerande praktik- och arbetsplatssamverkan mellan uppföljnings-

ansvaret och näringslivet. Det innebär att ungdomar har större möjlighet till praktikplats i samband med avhopp:

Då var det inga tre månader utan de kom direkt till mig för samtal och praktik. Det var väldigt bra för då blev det inget glapp där.

Vid telefonintervjuerna visar det sig att de allra flesta saknar arbetsförmedlingen att samverka med eller att man upplever att det finns brister i hur ungdomarna tas emot där. En av de uppföljningsansvariga i Göteborg säger:

Ungdomar blir utskrivna oerhört lätt från arbetsförmedlingen. Det är klart att, alltså man jobbar ju inte med de här ungdomarna speciellt mycket.

En annan uppföljningsansvarig i Göteborg beskriver att det inte förekommer någon samverkan med arbetsförmedlingen:

Vi har ju inte det... De här unga är ju inte prioriterade på arbetsförmedlingen. Och då, visst kan man gå och skriva in dem på arbetsförmedlingen, men vi kan ju likaväl göra det jobbet också så att säga. För de sätter ju inga åtgärder på de unga människorna i alla fall.

En uppföljningsansvarig från en kranskommun menar att det är bäst att följa med ungdomen till arbetsförmedlingen för att det ska fungera. Det är också viktigt att tydliggöra vilka roller de professionella har, det vill säga vem som gör vad. En handläggare inom individ- och familjeomsorgen beskriver hur svårt det kan vara för ungdomarna att förstå vilken roll de olika professionella har och förstå vilket sammanhang de hamnar i:

... hela sammanhanget är inte begripligt. De förstår inte och det är inte alltid de ser en mening i alla kontakterna. Aha, nu ska jag dit bara för att jag ska få socialbidrag och jag ska dit. Åh, de förstår inte alltid. Speciellt inte ungdomar som mår väldigt psykiskt dåligt. Som dessutom kanske tappar information. 'Hur var det jag gjorde här, vem ska jag ta kontakt med när det är så här?' Alltså det, det är många gånger väldigt rörigt för de här ungdomarna. Jag tänker att det är väldigt viktigt för oss att komma ihåg att det kan vara en väldigt otydlig tillvaro. Vi sitter i den hela dagarna och vet vilka roller vi har och vem vi ska ta kontakt med men för ungdomarna så är det, tror jag, en väldig röra, samhällsinstitutioner och så.

Som vi tidigare visat på ger majoriteten av de uppföljningsansvariga uttryck för behov av utvecklad samverkan med arbetsförmedlingen. Vad det gäller övriga samverkanspartners finns det en skillnad mellan stadsdelar och kranskommuner. Inom Göteborg nämns ofta Vägledningscentrum och Skydds nätet.

En viktig del i samverkan är att verksamheter möter ungdomarna på det sätt som tilltalar dem. Några framför önskemål att Vägledningscentrum skulle kunna arbeta mer lokalt i stadsdelarna eftersom många ungdomar har svårt att ta sig till huvudlokalen i centrum. En uppföljningsansvarig i Göteborg säger om ungdomar som hoppar av gymnasiet:

Jag har fått lotsa tillbaka elever som ramlat ur utbildningsförvaltningen som vill tillbaka, men inte hittar tillbaka. Där är det möjligt att det har blivit en förbättring, med där Vägledningscentrum och liknande inte har lyckats kroka på de här ungdomarna igen. Det har varit ett antal drop-in-dagar men de känner sig liksom inte bekväma i det här cocktailsvimplandet utan de känner sig för osäkra och går därifrån istället. Där har man gjort en förändring och de kan också komma ut om jag har förstått det hela rätt, boka möten ute i stadsdelen och det tror jag är jättebra.

Ett annat område handlar om att utveckla samverkansarbetet specifikt i Göteborg med grund- och gymnasieskolorna. En uppföljningsansvarig menar att det är viktigt att ungdomarna får stöd och hjälp på gymnasiet för att förhindra avhopp och han säger:

Att uppmärksamma tidigt för att undvika avhopp. Så småningom. För då tror jag att då har vi ju bara de här allra svåraste fallen kanske kvar och de behöver väldigt mycket mer insatser ändå.

Utbildningsförvaltningens nätverksmöten i Göteborg som genomförs regelbundet med de uppföljningsansvariga upplevs generellt som positiva för erfarenhetsutbyte. En uppföljningsansvarig säger:

Träffarna är en ventil, när man känner sig otillräcklig och man inte vet hur man ska göra. Men jag tror att när det har funnit sina former nu med en ordförande och så tror jag att det kommer bli jättebra.

Vid frågor om vetskap och nära samverkan med Västbus varierar svaren mellan att inte alls ha någon kännedom om Västbus till ett nära samverkansarbete med barn- och ungdomspsykiatrin. Det tycks över lag inte ske i regelbundna samverkansträffar utan mer med utgångspunkt i enskilda ungdomars behov. En av de uppföljningsansvariga säger:

Ja, det är väl i så fall att man kan trycka på utifrån Västbus tycker jag, alltså samarbetet med individ- och familjeomsorgen och barn- och ungdomspsykiatrin till exempel. Ibland kan man ju känna att man behöver hänvisa till Västbus för att få till stånd ett bra samarbete för individen.

Grovt sett kan sägas att samverkan mellan skola, socialtjänst och andra lokala aktörer sker i högre grad genom regelbundna träffar än med barn- och ung-

domspsykiatrin och arbetsförmedlingen. Ytterligare önskemål om samverkan med socialtjänsten uttrycktes från kranskommunerna vid telefonintervjuerna. En del uttrycker att det är svårt att få feedback om vad som händer ungdomarna efter kontakt. En uppföljningsansvarig säger:

Jag vet ju vissa elever som jag har sagt till att 'Nu behöver ni kontakta socialförvaltningen'. Men huruvida man har gått vidare och vad som hänt sen har jag ingen uppfattning om. Men jag kan tänka mig att det behövs för vissa elever.

En uppföljningsansvarig beskriver hur förvaltningar och nämnder i kommunen beslutat om att utveckla samverkan:

Och det är där vi jobbar på att utveckla det, att det ska finnas en samverkan men det är inte tillräckligt tydligt. Så vi jobbar nog väldigt mycket var för sig även om vi under de här åren har börjat lära känna varandra på olika sätt. Men inte tillräckligt för att säga att där är en dörr in, om man säger så.

En psykolog från barn- och ungdomspsykiatrin beskriver i fokusgruppen bryggan till andra verksamheter och föräldrar på följande vis:

Man måste jobba med de här överbryggingarna, det är jätteviktiga delar. Överlämningar och dialog och att föräldrarna vet att vi talar med varandra och att vi kommer att stämma av det här, alltså hela samverkansidén.

Sammanfattningsvis framträder i de enskilda intervjuerna med uppföljningsansvariga att många efterlyser samverkan med arbetsförmedlingen. I de fall ett sådant finns önskar flera att det ska förbättras. Under nästa rubrik ger vi några exempel på uppfattad olikhet och vilka hinder som kan uppstå.

När den egna organisationen eller andra organisationer upplevs ”fyrkantiga”

Vi har tidigare givit exempel på när kommunens, eller stadsdelens, ansvar för uppföljningen kolliderar med arbetsförmedlingens jobbgaranti för unga och när regelverk eller tolkningen av dessa gör att den enskilda ungdomen kommer i kläm. Ett annat exempel är när en myndighet använder krångligt språkbruk och papperspost för att kommunicera med ungdomen, vilket kan innebära att ungdomen som är van vid mindre byråkratiskt språk och andra kommunikationssätt, kan förlora kontakten med myndigheten.

Ytterligare ett exempel gavs i telefonintervjuerna med de uppföljningsansvariga, där flera från Göteborgs stadsdelar såg det som en brist att det

inte gick att erbjuda vissa insatser om inte ungdomen var aktuell som ett biståndsärende inom individ- och familjeomsorgen (till exempel träningskort i hälsosyfte eller ett spårvagnskort). Detta sistnämnda exempel kan, som vi uppfattar det, också uppfattas som att det saknas vissa resurser för arbetet med det kommunala uppföljningsansvaret inom stadsdelarnas försorg.

Det administrativa IT-stödet

I fokusgrupperna framkommer att den administrativa personalen i kranskommunerna gör ett viktigt arbete. En administratör beskriver sitt arbete på följande vis:

Jag sitter på expeditionen och jag får ju veta om det är elever som flyttar in i kommunen som vi inte vet var de går. Jag lotsar det vidare till kommunansvarig. Likadant om det är någon som hoppar av får jag oftast veta det från skolorna och så lotsar jag det vidare.

Det är också viktigt att det finns fungerande IT-stöd för detta arbete. I intervjuerna med de uppföljningsansvariga inom kranskommunerna visar det sig att de flesta jobbar med datasystemet GRUUS och tycker att det i stort är ett bra stöd för arbetet med uppföljningsansvaret. Bristerna ligger framförallt i den mänskliga faktorn, att uppgifterna ibland registreras senare än nödvändigt. En uppföljningsansvarig i en kranskommun berättar:

Häromdagen dök det upp en elev som gjort avbrott. När jag tittade på datumet så var det oktober och så syntes det inte förrän nu (våren). Då kan man ju också undra om skolan inte märkt att han inte varit där eller vad det kan bero på? Visst finns det brister fortfarande, men det är ändå en väldigt hjälp för annars vet jag inte hur man skulle ha koll på dem. Men man skulle väl helst vilja samköra uppgifterna från Centrala studiestödsnämnden med folkbokföringsregistret.

I en annan kranskommun beskriver en uppföljningsansvarig sina erfarenheter på följande sätt:

I och med att inte alla använder systemet på samma sätt kan man inte lita på systemet. Och då blir det också väldigt svårt, att man kan ju bli ifrågasatt i sitt arbete, för att man tror att man har full koll och man kanske vet att det där vet jag om, men sen helt plötsligt så kommer det någon och säger att 'det där har du inte koll på' och det känns lite jobbigt.

De uppföljningsansvariga i Göteborg beskriver vid telefonintervjuerna att de har begränsad uppfattning om IT-systemet GERDA. Flera önskar mer information om ungdomarna än enbart namn och adresser. Ungdomarna

förflyttar sig och mer information är önskvärd, som till exempel telefonnummer och skolhistorik. Nu söker flera bland dem information på Internet eller i folkbokföringen istället. Några är nöjda med informationen och vill inte arbeta aktivt i systemet men att få snabbare information om avhopp och andra förändringar är ett generellt önskemål. En av de uppföljningsansvariga säger:

Det är så här att vi har saknat en databas som varje stadsdel kan gå in i och ta del av den sista uppdaterade informationen och i sin tur kunna justera, redigera och meddela vidare framförallt till utbildningsförvaltningen och skolan... Databaser måste vara tillgängliga för alla som jobbar med uppföljningsansvaret. Alla bör ha behörighet att gå in och ta del av den nya listan och i sin tur ändra och redigera.

Tidsaspekten

I samtliga fokusgrupper och vid telefonintervjuerna betonas vikten av att snabbt få kontakt med en ungdom som avbrutit sina gymnasiestudier. Hur rapporteringen går till från skolorna vid elevavbrott är en viktig fråga men också hur skolor hanterar frånvaro och andra studiesociala problem. Dessa två områden lyfts fram vid fokusgruppsträffarna där man för resonemang kring fristående skolors roll kontra kommunala skolor. För det första är det tiden mellan elevens frånvaro fram tills dess att avbrott rapporteras, som i en del fall uppfattas som onödigt lång. Ett exempel är från en av kranskommunerna, där en ungdom som inte varit i skolan sedan i februari och som skolan inte hade rapporterat in, inte kom till uppföljningsansvarets kännedom förrän i juni.

För att undvika det här med att eleverna faller mellan stolarna så tror jag att vi som gymnasieskolor i Göteborgsregionen måste bli bättre på att verkligen rapportera... Ja, det kan jag säga att de kommunala skolorna är ganska bra på det men friskolorna är urdåliga... Jo, vi har flera exempel på det.

En uppföljningsansvarig i en av stadsdelarna menar att ett förbättringsområde när det gäller samverkan är att fristående skolor skulle kunna bli bättre på att rapportera när en elev har slutat; ”När det gäller friskolorna, de är sena att meddela att ungdomarna har slutat... För det vet jag flera som gått på friskolor.”

En annan uppföljningsansvarig i en stadsdel har själv inte varit i kontakt med någon fristående skola men fått höra berättelser från föräldrar och barn hur föräldrarna skrivit ut barnen för att de inte gått till skolan under en längre tid. Detta överensstämmer med en annan fokusgruppsdeltagares uppfattning,

som tidigare arbetat som uppföljningsansvarig. I kontakterna med fristående skolor har det visat sig att det kan dra ut på tiden innan det blir aktuellt med ett administrativt avbrott, men man menar att det förekommer även bland de kommunala skolorna, även om uppfattningen är att det sker i högre utsträckning bland fristående skolor.

I en av fokusgrupperna i Göteborg uppfattar man att det finns skillnader mellan de kommunala skolorna och friskolorna i fråga om hur man hanterar elever med studiesociala svårigheter. I det följande ger vi några exempel på hur man diskuterade i fokusgrupperna:

Jag får en känsla utav att det är två olika varianter. De kommunala skolorna försöker ge stöd till eleven. Man har elevvårdskonferenser där man försöker att hitta lösningar...

Detta behöver inte innebära att eleven kommer till skolan men man arbetar mer aktivt med insatser jämfört med fristående skolor:

Men på friskolorna har man så många elever som inte kommer så att det blir liksom en hög med elever som ligger där på något kontor och så tickar pengarna in bara.

Friskolorna har ingen skyldighet att ha elevvårdande team... då kan det vara klassläraren eller rektor, alltså vad har man gjort för inventering av ungdomens behov?

Jag har varit och besökt några friskolor och när det gäller undervisningsmaterial och sådant så ligger de långt framme med nya verktyg, datorer och utbildningsmaterial men när det gäller elevvården så tror jag inte att de ligger i närheten av detta som vi har.

Vi kan konstatera att i uppföljningsarbetet finns flera led som är kopplade till tidsfaktorn. För det första handlar det om hur skolan hanterar en elev med studiesociala svårigheter, till exempel frånvaro. För det andra rör det sig om hur skolan agerar när ett avbrott är uppenbart, det vill säga hur snabbt uppgiften kommer till uppföljningsansvarigas kännedom. Det tredje ledet handlar om hur snabbt den uppföljningsansvariga kan agera för att få information om och kontakt med ungdomen och kanske dennes föräldrar. För att därefter, om det finns behov, medverka till att erbjuda lämpliga individuella åtgärder. Ytterligare en aspekt är att hantera svårigheten att nå alla ungdomar.

Att hålla sig informerad om ungdomarna

De uppföljningsansvariga i såväl kranskommunerna som i Göteborgs Stad beskriver hur tidskrävande arbetet kan vara att kartlägga ungdomarnas samsättning. En uppföljningsansvarig i Göteborg berättar hur hon gör när brev inte besvarats:

Nej, men de som inte svarat har jag försökt att ringa. Och där har det ju varit lite mera problematiskt, även de som har svarat har varit svåra, inte att hitta telefonnummer och sådant... Där upplever jag att det är den tyngsta, tråkigaste biten med jobbet. Det eviga sitta och ringa och så är det ingen som svarar och man lämnar meddelande och ingen ringer upp. Den biten är väldigt tjatig.

En annan uppföljningsansvarig beskriver kartläggningsarbetet så här:

Först blev jag ganska förvånad när jag första gången såg listan, det var så många som hoppat av skolan, jag blev chockad. Men sedan när jag kontaktade dem genom brev och telefon och eventuellt besök så har jag upplevt att kanske mer än 80-85 procent har klarat sig ganska bra faktiskt. De har antingen haft jobb, de har gått vidare och inte bara suttit hemma och inte gjort någonting. För de flesta har det gått bra. De har lite planer för framtiden. De har börjat på folkhögskola eller någon praktik eller någon tillfällig anställning, på något sätt har det ordnat sig. Det är faktiskt ganska få som inte har haft någon plan. De flesta har varit utomlands ett tag och varit arbetsökande, inte aktivt utan lite avvaktande. Annars blev jag glad när jag upptäckte att de flesta har klarat sig.

En uppföljningsansvarig i en kranskommun berättar:

... man kan bara göra ett nedslag varje månad. Vecka 13 var den senaste och då är det hur situationen ser ut utav det jag fått reda på fram till vecka 13 och det är inte individbundet, det är mina datalistor, de vet inte vem som flyttar sig hit och dit och vilka som faller ut och är 20 år. Men 358 har jag på min lista, 43 har inte svarat. ... Du får veta att en del av dem är inflyttade. De har varken telefon eller mobiltelefon. Det är bara brev, det går inte att hitta dem på Eniro eller hitta.se, de finns ingenstans. De kan jag inte göra så mycket åt. De flesta är -88:or och -89:or, de kan ha gått ut gymnasiet. Sen kan de ha kommit hit med familj och också vara födda -91. De brukar ju svara. Vad gör jag med dem som inte svarar? Då fortsätter jag skicka brev och fortsätter försöka ringa, hitta mejladresser. Men de byter ju dem, den som finns i antagningssystemen är ju den de hade i nian och det är inte alla som har kvar den. De har ibland fått den från skolan och sen har de slutat skolan så den är inte aktuell längre. Då har jag ingen e-postadress heller. Det är knöligt.

Ytterligare en uppföljningsansvarig i Göteborg beskriver svårigheten:

Alltså, jag kan ju säga redan från början att vårt stora problem är att vi inte kommer i kontakt med de ungdomarna som vi inte vet någonting om. Vi lägger personliga brev i brevlådan, ingen hör av sig. Det finns en gräns för hur mycket vi kan jaga dem... Många är fullständigt ointresserade av att ha med oss att göra. Jag vet inte alls vad det beror på. Det finns en gräns, så har vi resonerat i alla fall, för hur mycket arbete vi kan lägga ner också på detta. Hur många hembesök, vilken tid ska man göra det. Lördagar, kvällar? Vi har gått dit på eftermiddagar. Och det är så långt vi har sträckt oss nu. Men vi får väl se hur vi ska göra nästa gång eftersom resultatet är magert.

En annan av de uppföljningsansvariga ger uttryck för sin uppfattning om tidsaspekten och tyngden i arbetet i anslutning till antalet ungdomar:

Det är ju inga jättemängder, det här är en liten kommun. Men varje ungdom genererar väldigt mycket tid. Det är svårt att säga hur många de är, det är olika vid olika tider. Men det är ju inga hundratal i en liten kommun som denna. Men varje person tar mycket tid. Jag har till exempel haft återkommande samtal med några varannan eller var tredje vecka som alltså inte är inne i någonting utan går hemma och inte gör någonting. Då försöker man få igång personens motivation och försöker hitta en väg ur detta. Det tar ju mycket tid, det är inte alltid det räcker med en timma för ett sådant samtal.

9. Framgångsfaktorer

I telefonintervjuerna och i fokusgrupperna framkommer flera synpunkter på framgångsfaktorer i arbetet. Att kombinera var ungdomen befinner sig med den professionelles kunskaper och erfarenheter är betydelsefullt. Skapa tillit, visa på möjligheter och anpassa insatserna efter ungdomen är ytterligare faktorer av vikt.

Möt ungdomen ”där den är”

Att möta den enskilde ungdomen ”där den är”, är ett uttryck som går igen i alla fokusgrupperna och i hög utsträckning vid telefonintervjuerna. Med det menas att man som professionell i mötet med ungdomen måste utgå ifrån var ungdomen befinner sig här och nu, vad det är som ungdomen uttrycker om vad denne/a vill eller inte vill. Samtidigt är det viktigt för den professionella att utifrån sin funktion och kompetens också ha idéer om vad som kan vara realistiskt, utan att förta ungdomens önskemål, idéer och det oförutsägbara. I den fiktiva fallbeskrivningen om Lisa (bilaga 4) resonerar en uppföljningsansvarig på följande vis:

Det är viktigt att möta Lisa i det som hon uttrycker, att hon vill ha ett jobb. Det gäller att på ett varsamt sätt visa på vad som är realistiskt och skapa motivation till det, alltså praktik och eventuella studier. Om detta inte är möjligt utan Lisa vidhåller, så gäller det att skapa förutsättningar för ett möte på arbetsförmedlingen.

... jag blir inte trovärdig... för jag har inte den kompetensen om arbetsmarknaden. Jag tror det är viktigt att de får möta personer som vet hur det är.

Den uppföljningsansvariga planerar då att vara med på ett sådant möte. Med detta finns dubbla syften:

Dels lär jag mig utifrån deras yrkesroll hur de förhåller sig, alltså vad de kan erbjuda. Men också att jag får inblick i lite mer vad, hur ungdomarna tänker. Samtidigt kan de också behöva få hjälp med att ställa frågor, för de är ju inte så vana i det sammanhanget. Så att de verkligen får ut det de vill utav situationen.

Bärande relationer och tillit för fortsatt kontakt

I vår studie framkommer att en del ungdomar har haft svårt att klara sin skolgång vid övergången till högstadiet eller gymnasiet. En gymnasiektor beskrev tidigare i rapporten hur situationen för ungdomar med särskilda behov förändrades abrupt över en sommar när de började på högstadiet. På liknande sätt beskriver ungdomar i Skolverkets rapport (2007) omvälvningen, ”gymnasiechocken”, att börja på gymnasiet och inte finna studierna meningsfulla, vilket leder till avhopp.

När den uppföljningsansvariga möter en ungdom handlar det inte bara om att kunna ingjuta hopp hos ungdomen om en bättre framtid utan också om att kunna skapa, eller att återskapa, tillit till det system som den uppföljningsansvariga representerar, men även andra system som till exempel arbetsmarknaden. Det krävs troligen också att ungdomen kan känna tillit i den relation som kontakten med den uppföljningsansvariga innebär. En uppföljningsansvarig i Göteborg säger:

Det är lika många sätt att förhålla sig till som det är individer, så man får vara väldigt flexibel ...om man inte kan skapa ett bra möte så är risken att man inte får fler chanser.

Det finns också ett värde i sig av att visa på ett gott och värdigt bemötande så att ungdomarna blir ”sedda och bekräftade”, som samordnaren i en av kranskommunerna uttrycker det.

I samtliga telefonintervjuer påtalar de uppföljningsansvariga att föräldrarna är betydelsefulla och viktiga personer. I fokusgrupperna och vid telefonintervjuer ger alla uttryck för vikten av att involvera föräldrarna. När

kontakt med föräldrarna sker upplever de oftast en lättnad och ser positivt på att stöd finns. En uppföljningsansvarig:

Deras roll är ju viktigare än min på något sätt. De som vänder sig hit, som kontaktar mig på det sättet. De är ju oftast ganska trötta och uppgivna. Att man har en ungdom gåendes hemma som inte vill göra någonting och det är mycket konflikter. Och så kan de ha en orimlig förhoppning på mig, blir det ju, att jag ska kunna få deras ungdom att komma igång i någonting. Snabbt helst. Men över lag så behöver de ju fortfarande en förälder som försöker att stötta och backa upp och motivera och tjata på dem också och ställa krav också. Det är nog många gånger det allra viktigaste.

Att ha kontakt med föräldrarna bidrar till att det skapas en tydlighet för ungdomen. I den fiktiva fallbeskrivningen om Anton beskriver en kurator det på följande sätt:

Om mamman är tillgänglig så skulle jag jobba på att skapa en arbetsallians med henne... stödja och uppmuntra henne för att nå Anton. Alltså det kan ju vara många krokiga vägar till hur man når pojken. Finns det någon annan viktig vuxen i hans liv som man kan arbeta genom? Uppmuntra, råda, ja, vädja till alltså, man kan ju prova många olika saker. Man får då en arbetsallians med en förälder, eller båda i bästa fall. Då kan det hända jättemycket. Då finns det ju någonting att arbeta kring. De är inte ensamma och man själv är inte ensam i hur man försöker hitta lösningar till hur man ska hjälpa Anton.

Genom de förhållningssätt som beskrivs ovan får de professionella information från ungdomen och i förekommande fall, dennes föräldrar, som är väsentligt för att få en förståelse för den nuvarande situationen men också för att få kunskap att använda sig av vid planeringen av insatser. Under diskussionerna i fokusgrupperna framgår att de professionella i hög utsträckning utgår från sin funktion och verksamhet i sina beskrivningar av ungdomarna de möter, men också i resonemangen om de fiktiva fallbeskrivningar som presenterades. Det visade sig också att de professionella själva uppmärksammade detta. Ett sätt att få en mer enhetlig bild av ungdomen är att använda de samverkansformer som står till buds, eller att skapa sådana.

Visa på möjligheter

Deltagarna i fokusgrupperna och telefonintervjuerna beskriver att ungdomarnas historia ofta rymmer misslyckanden eller tillkortakommanden när det gäller skolgången och att händelser och omständigheter i deras liv har

inneburit en stark påverkan på hur deras situation ser ut. Ibland har olika insatser prövats för att förbättra situationen och ibland kanske detta inte har gjorts. Det som framhålls av deltagare i fokusgrupperna som en viktig faktor i att förändra ungdomens situation till det bättre, är att visa på att det finns möjligheter till förändring och alternativ till det som ungdomen redan gjort men som inte inneburit någon förbättring. Vår tolkning av vad som framkom i fokusgruppsdiskussionerna är att det krävs möjlighet att erbjuda alternativa insatser men också en förmåga hos den professionella att få ungdomen och dennes föräldrar att känna en tilltro till möjligheten att situationen går att förändra och att insatsen som erbjuds är realistisk. Exempel på detta är när den person som vi tidigare benämnt rekryteraren får möjligheten att skapa en attraktiv insats med hög kvalitet. Först fanns det motstånd inom organisationen. Detta var ett nytänkande: ”Nä, normalt så gör man inte det med sådana människor, därför gör vi det, sa jag.” Satsningen har varit framgångsrik och lett till att många får anställning. Ett annat exempel är den kranskommun som använder sig av möjligheten att hitta andra lösningar när de ordinarie inte leder framåt.

Vi har en regel här att elever som kommer hit och har varit här i ett år och vi tillsammans med eleven och föräldrar ser att det här kommer nog inte att gå den normala vägen in på gymnasieutbildning. Om vi då är överens så kan vi hitta andra lösningar.

Anpassa insatserna

Antonovsky (1997) beskriver värdet för en individ av att uppleva sitt liv som begripligt, hanterbart och meningsfullt med uttrycket känslan av sammanhang (KASAM). Antonovsky hävdar att personer med en hög KASAM kan hantera sina problem på ett bättre sätt än de med en låg KASAM. Vidare menar han att det är viktigt att definiera problemets karaktär och dimensioner, att göra problemet begripligt innan resurserna mobiliseras. Vi uppfattar att de professionella i hög utsträckning arbetar efter denna hållning. Att möta ungdomen ”där den är” blir ett sätt att få ungdomen att känna att det är meningsfullt att samtala med den professionella och att komma fram till en planering kan innebära att ungdomen upplever sin situation och tillvaro i relation till planeringen som begriplig. Vid utformning av insatser är det också viktigt att ungdomen upplever dessa som hanterbara. Med detta avser Antonovsky att man upplever att det står resurser till ens förfogande med vars hjälp man kan hantera de krav man ställs inför. Resurserna kan vara de som man själv besit-

ter, ”är under ens egen kontroll”, eller som kontrolleras av behöriga andra, något, någon eller några som man känner att man kan räkna med och som man litar på. Följande två punkter är exempel på detta synsätt:

- *Stegvis utveckling* – De professionella beskriver hur man i olika avseenden får ta ett steg i taget för att förändra ungdomens situation till det bättre. För en ungdom kan det handla om att våga gå ut och då få sällskap av den professionella för att i nästa skede följa med till den lokal där det finns undervisning, men att göra det när ingen är där. Tredje gången går man och hälsar på läraren och vid nästa tillfälle kan man pröva om ungdomen kan stanna en stund. Ett annat exempel är hur den uppföljningsansvariga möter en ungdom i samtal om vad denne vill göra. Är det skola eller arbetsliv? När ungdomen kommit fram till att det är arbetslivet som gäller i nuläget, ordnas en praktikplats som matchar ungdomens önskemål och kompetens, vilket senare leder vidare till en anställning. Den stegvisa utvecklingen gäller både i perspektivet för individen och sen de insatser man kopplar på. Här kompletterar de olika professionernas kompetens och befogenheter varandra.
- *Kontinuitet i kontakten* – Att sträva efter att underlätta för ungdomen att upprätthålla kontakten uppfattar vi som en betydelsefull faktor i de professionellas relation. Detta gäller både när ungdomen ska ha fortsatt kontakt med den verksamhet den professionelle företräder och när det finns andra aktörer som redan är eller ska involveras. I det senare fallet kan den professionella följa med – blir en brygga – till andra aktörer, och samverka. En arbetsförmedlare i en av fokusgrupperna beskriver hur Hossein, i en av de fiktiva fallbeskrivningarna, skulle kunna ha fått behålla kontakten med arbetsförmedlingen istället för att bli ”utskrivnen” :

Jag tänker på det här med att komma ihåg hur betydelsefull man kan vara som person när man jobbar på till exempel ungdomsmottagningen eller socialtjänsten eller arbetsförmedlingen... då ska man ju helst ha uppmärksammat detta när Hossein var på arbetsförmedlingen allra första gången. Här är det viktigt att den här personen vet vilka olika vägar som finns, för att känna att han alltid kan höra av sig och berätta om sin situation. Gärna att han får rätt handläggare från början, med namn och allting. Att här kan du höra av dig och mejla. Mejla om inte det går, för vi kan inte alltid svara.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis framkommer att följande framgångsfaktorer är av vikt i arbetet med ungdomarna: Möta ungdomen ”där den är”, skapa en bra kontakt, ett förtroende för att hitta en motivation som ungdomen har, skaffa kunskap om ungdomens historia samt visa på alternativa vägar och möjligheter än de redan beprövade. Detta kan skapa ett hopp, en framtidstro som gör att ungdomen vågar pröva igen. Det är då viktigt att försöka anpassa insatsen efter förmågan som finns för att stärka självtilliten och undvika upplevelsen av misslyckande. Det är viktigt att se sin roll och de möjligheter som den innebär och att ta hjälp av andra professionella och att involvera föräldrarna. Synen på föräldrarnas delaktighet framträder som viktig vid telefonintervjuerna och i fokusgrupperna, där alla uppföljningsansvariga uppgav att föräldrarna är betydelsefulla personer i ungdomarnas liv.

10. Reflektioner om stöd som behövs

Förankring i den egna organisationen

I fokusgrupperna och i de individuella intervjuerna med uppföljningsansvariga framträder bilden av att det inte är tillräckligt med att den eller de som arbetar med uppföljningsansvaret är engagerade och kunniga i frågan. Det är också angeläget att såväl medarbetare som chefer och politiker är införstådda med innebörden av uppföljningsansvaret och dess betydelse samt att det finns ett uttalat syfte/målsättning med den egna organisationens arbete med uppföljningsansvaret och resurser att tillgå. Nedan följer några exempel på svar från den uppföljningsansvariga angående stöd och kunskap från ledningshåll:

Jag tror att min verksamhetschef känner till det ganska väl. Jag kan inte tänka mig något annat... och att det mer handlar om tidsbrist än att hon inte har kunnat vara med.

Men jag har möjlighet i samverkan då att få hjälp både av verksamhetschefen för skola och socialtjänstchefen om det är något jag känner att jag inte kan hantera.

Men annars känner jag, det är inte mycket stöd och intresse från ledningen i kommunen av det här. Det är ingen som hunnit tänka och bry sig så mycket om uppföljningsansvaret... det har varit mycket annat som kommunen satt fokus på.

När jag kom till den här enheten så hade man inte haft någon chef sedan våren, så det var otroligt mycket att ta tag i, man kan säga att det här

identifierades som en av de sakerna man var tvungen att ta tag i, men att det då varit annat som prioriterades under vintern. Nu rekryterar vi här i dagarna metodutvecklare och metodhandledare så vi planerar att aktivt komma igång efter semestern.

Relativt många kranskommuner och stadsdelar har utarbetat någon form av syfte och handlingsplan. Det är dock inte entydigt hur handlingsplan definieras. Aktiva dokument som uttrycks är preventionsplan, utarbetade rutiner och processschema. Men det framkommer även tveksamhet om vilka insatser som kan erbjudas. I en kranskommun säger en uppföljningsansvarig:

Så långt vi har kommit nu, det är att identifiera elever som vi inte har i skolan på något sätt eller i någon åtgärd som vi vet om. Det är den målsättningen vi har just nu. Men sen måste ju nästa steg bli att försöka få dem i sysselsättning. Men där är vi inte ännu.

Våren 2008 var det en stadsdel och en kranskommun som inte kommit igång operativt med uppföljningsarbetet. Bakomliggande orsaker har varit organisationsförändringar och personalbyte samt att det i kranskommunen saknas rutiner för arbetet.

Behov av ansvar/tydlighet/resurser från centralt håll – specifikt i Göteborg

Att det är tidskrävande och svårt att finna praktik inom uppföljningsansvaret ger många av de yrkesverksamma uttryck för. Flertalet av stadsdelsförvaltningarna är för små för att skapa egna specialutformade insatser. ”Vi kan inte ha en utbildning för en elev”, säger en fokusgruppsdeltagare i Göteborg. Vissa ungdomar har svårt att lämna sitt närområde, vilket kan bli en svårighet även om det finns, eller skapas, insatser regionalt i Göteborg. Vad är stadsdelarnas ansvar och hur långt sträcker det sig, hur ser ansvarsfördelningen konkret ut mellan utbildningsförvaltningen och stadsdelsförvaltningarna? Hur kan förutsättningar skapas för stadsdelarna att utföra arbetet med uppföljningsansvaret på ett konstruktivt och konkret sätt, till exempel avseende praktik och ekonomi? Idag finns det inga särskilt budgeterade medel i Göteborg för arbetet med uppföljningsansvaret, så som det finns i kranskommunerna. Ska det finnas en ”peng” för arbetet med uppföljningsansvaret? I kranskommunerna har man kopplat detta till individuella programmet, vilket underlättar arbetet där. Till skillnad mot den elevpeng som en skola har för sin elev, finns inga motsvarande medel för stadsdelens arbete med en ungdom inom uppföljningsansvaret. Som tidigare angavs så kan detta innebära att insatser

som kan vara till gagn för ungdomen inte alltid kan beviljas, när personen inte är ett ”biståndsärende” inom individ- och familjeomsorgen. Vi kan idag se ett gränsområde mellan dels utbildningsförvaltningens och enskilda skolors resurser och dels individ- och familjeomsorgens möjligheter till biståndsbeslut. Uppföljningsansvariga har i vår studie uttryckt att de ibland ser behov av insatser för att uppnå lagstiftningens syfte – ”... i syfte att kunna erbjuda dem lämpliga individuella åtgärder” (SFS 1985:1100, 1 kapitlet 18 paragrafen) – för en enskild ungdom som inte är ett biståndsärende. Vi anser därför att det vore rimligt att fundera över om det finns möjligheter att skapa ekonomiska förutsättningar för uppföljningsarbetet i stadsdelarna även för de ungdomar som inte är biståndsärenden inom individ- och familjeomsorgen.

I fokusgrupperna och de enskilda intervjuerna med uppföljningsansvariga i Göteborg, uttrycks att insatser och organisation behövs på central, regional och lokal nivå. Till exempel central praktikbank, regionalt Navigatorcentrum, lokalt arbete med de ungdomar som sitter hemma och inte kan ta sig så långt. Politikerna bör göras medvetna om uppföljningsansvaret, ämnet måste högre upp på agendan. En helhetssyn saknas i kommunen och en av deltagarna säger:

Det är lite, lite farligt för den här målgruppen för den är ju... problematisk, men den är inte jättestor och för varje stadsdel så blir det ju väldigt mycket att göra för en rätt så liten grupp.

När det gäller resurserna för ungdomarna i området saknar jag lite grann de ungdomar som är i mellanläge, inte så sjuka att de kan bli sjukskrivna men inte så friska att de kan påbörja ett arbete. De kommer i kläm tycker jag.

Målgruppen som ryms inom Skyddsnetet och inom uppföljningsansvaret beskrivs på följande sätt:

De har ingen plats, de räknas inte ens med. Då är det ändå kommunen som ska ta hand om dem, men man skapar inga förutsättningar i den egna organisationen.

Hur når man ungdomarna?

I vår studie framkommer att utbildningsförvaltningen i Göteborg har ett stort utbud av olika centrala insatser för elever med olika förutsättningar, intressen och behov. I kranskommunerna finns det olika insatser inom det individuella programmet.

Detta till trots beskriver de professionella vissa svårigheter med uppföljningsansvarets två huvuduppgifter:

- att nå vissa ungdomar för att få information om hur de är sysselsatta och
- att erbjuda dem man får kontakt med en lämplig insats när behov finns.

I vår studie framkommer problematiken för de professionella när de faktiskt inte får kontakt med ungdomarna. De som ”aktivt” håller sig undan. Vi har under studiens gång inte fått något svar på vilka dessa ungdomar är eller hur deras situation ser ut. Under arbetet med studien har vi stött på frågor från uppföljningsansvariga som; Vad gör man när man inte får tag på vissa ungdomar? Hur gör man för att få tag på dem? Hur långt sträcker sig mitt ansvar som uppföljningsansvarig i att försöka få tag på dem?

Att nå dessa ungdomar i det framtida uppsökande arbetet kräver troligen andra tillvägagångssätt än de som används idag. Hur denna metod, eller dessa metoder, ska se ut anser vi vara föremål för ett fortsatt utvecklingsarbete.

Vid telefonintervjun berättar en uppföljningsansvarig om hur hon ser på metodutveckling och förebyggande arbete:

Det är klart att man vill hitta nya verktyg, det behövs ju alltid. Man behöver utveckla metoder och hitta motivationsmotorn ... men sedan behövs det tränas. Man är inte fullfjädrad bara för att man tränat någon gång. Jag skulle vilja jobba mer med gruppvägledning och bli mer varm i kläderna där. Just kanske uppföljningsungdomarna, ha gruppvägledning med dem. Det tycker kanske jag att jag har kompetens för, men jag behöver kanske någon att samarbeta med för det är alltid lättare när man jobbar med grupper.

Det saknas mycket i det förebyggande arbetet och det är lite aktiviteter i området och man ska vara ute i god tid för att kunna hjälpa till. Men å andra sidan gör man så gott man kan. Jag har sett våra handläggare och man försöker verkligen hjälpa till men sedan finns det lite andra faktorer, ekonomin i området och politiska linjer, vad som prioriteras.

Utan att vi vet något om dessa ungdomars livssituation eller motivation till att ha kontakt med uppföljningsansvariga kommer vi ändå med några reflektioner kring frågan.

I de fyra fokusgrupperna framkom flera exempel på hur byråkratiskt språkbruk och användandet av papperspost kunde bli ett hinder för kontakt mellan ungdom och myndighet och att det fanns större möjligheter att få kontakt och kommunicera via mejl och sms. Vi menar därmed att det är av

stor vikt att berörda verksamheter uppdaterar sig om vilka tekniska vägar unga människor kommunicerar idag. Vi tror också det är viktigt att tänka på hur man presenterar sig. För en del, ungdomar och deras föräldrar, kan det upplevas som stötande att bli kontaktad av en person från socialtjänsten när det handlar om att ungdomen inte går i en frivillig skolform och kanske det omvända när en representant från skolan kontaktar en ungdom som inte vill gå i skolan och det som erbjuds finns inom utbildningsområdet. Vi uppfattar från intervjuerna med de uppföljningsansvariga att det är viktigt att man själv inte upplever sig som en kontrollfunktion och att man faktiskt har alternativ att erbjuda ungdomen.

Överlämningsrutiner från grundskolan till gymnasieskolan finns i hög utsträckning, men det kan vara av extra vikt att studera vilken effekt dessa ger i relation till de avhopp, byte av skolor och program som ungdomar gör.

Vid möten med studiens referensgrupp har information getts om att överlämningsrutiner vid studieavbrott från aktuell gymnasieskolas kurator till uppföljningsansvarig har arbetats fram inom Göteborgs gymnasieskolor. Det vore av intresse att utvärdera denna rutin för att se om man på detta sätt kunnat skapa en överbrygging direkt mellan skolan och de uppföljningsansvariga. Som framgår av studien har tidsaspekten lyfts fram som en viktig faktor och det är betydelsefullt att snabbt kontakta den ungdom som avbryter studierna.

Hur ser möjligheterna ut till informationsutbyte inom den egna myndigheten/verksamheten? Finns det till exempel fältarbetare, personal inom fritid och forum där utbyte professionella emellan kan ske? Flera av de intervjuade inom socialtjänsten uppgav att de kom i kontakt med ungdomar, dels utifrån andra arbetsuppgifter som de har, men också genom till exempel samverkan med kollegor från skola och fältarbete. Men det kan också finnas skäl till att inte söka upp ungdomen eftersom man kan uppfatta att ungdomen redan har pågående insatser.

Utvecklingsområden när utbildningssektorns insatser inte är tillräckliga

För övriga ungdomar som man får kontakt med och som inte är redo eller motiverade för studier, tycks mycket handla om att kunna samordna olika professioner, verksamheter och insatser med varandra. Ett exempel som representanten från Vägledningscentrum angav, var att det bör kunna utformas ett arbete med ungdomarna som sker parallellt, i samarbete, mellan Vägledningscentrum och stadsdelen. Detta anser vi är ett fruktbart sätt att

utveckla arbetet för att möta den mångfald av ungdomar vars vägval inte alltid är tydliga.

Ett annat utvecklingsområde i Göteborg tycks samverkan mellan Skydds-nätet och stadsdelarna vara. Vid intervjuer med de uppföljningsansvariga finns en positiv uppfattning om samverkan bland flera men det framkom också att vissa av dem ser svårigheter i att det finns en förväntan från Skydds-nätet att man från socialtjänsten ska komplettera Skydds-nätets utbildning med insatser. En av de uppföljningsansvariga säger:

Ett problem är ju till exempel vad gäller Skydds-nätet, att där erbjuder man från utbildningsförvaltningens sida tre timmars undervisning och sedan ska socialtjänsten stå för resten. Vilket innebär att vi får väldigt mycket frågor om kostnader. Och då måste man göra en avvägning om, ska man göra ett biståndsärende av något som inte är det?

En annan uppföljningsansvarig resonerar om samverkan mellan stadsdelen och Skydds-nätet när det gäller att komplettera skoltiden med annan insats, såsom praktik:

Ja, det behöver ju inte vara ett biståndsbeslut utan det är en överenskom-melse. Jag vet inte om det står skriftligt faktiskt... Det har ju varit mycket tjat om detta, att socialtjänsten ska göra detta. Alla gör ju inte det.

Vi uppfattar att ett tydliggörande bör ske gällande vilka ansvarsområden som skolan respektive stadsdelen har, utifrån till exempel utbildningsinsatser, elevvård, praktik, studiebidrag, stöd- och behandlingsinsatser – det vill sig säga biståndsbeslut och insatser som ryms inom det förebyggande arbetet.

En annan fråga som lyfts fram i de enskilda intervjuerna, i fokusgrupperna och vid de nätverksmöten som hålls, är behovet i Göteborg av en kommun-central hållning i arbetet med uppföljningsansvaret. Behov finns bland annat av att tydliggöra hur ansvarsfrågan för stadsdelarna ser ut och att utforma en kommuncentral resurs för praktikplatser.

Utöver utbildning och socialtjänst finns två andra sektorer som starkt berörs av målgruppen för uppföljningsansvaret inom Göteborgsregionen. Det är hälso- och sjukvård, så väl somatisk, psykiskt som neuropsykiatriskt, och arbetsförmedlingen kopplat till arbetsmarknaden. Båda dessa sektorer rymmer stor kompetens om, och möjliga insatser för, ungdomar inom målgruppen.

Det stora problemet tycks inte vara bristen på kompetens och resurser, med undantag från praktikanskaffning som anges i Göteborg, utan att de professionella måste finna former, eller få förutsättningar, för en uttalad samverkan som kan leda till ett konstruktivt samarbete och samordning för den enskilde ungdomen.

Sammanfattning av faktorer som påverkar lokala insatser på stadsdelnivå och i kranskommun

I intervjuer med de uppföljningsansvariga i stadsdelarna och kranskommunerna visar det sig att det lokala arbetet skiljer sig åt. Vi uppfattar att det finns en rad olika faktorer som påverkar detta arbete, bland annat:

- Graden av förankring av uppföljningsansvaret i stadsdelen/kommunen, det vill säga den uppföljningsansvarigas egna förutsättningar i fråga om kompetens- och resurser, stöd från chefer, arbetskamrater och politiker samt om formulerat syfte/mål finns.
- Tillgång till insatser och graden av samverkan och samarbete, internt och externt.
- Graden av respons från ungdomar och föräldrar, val av metoder för det uppsökande arbetet.
- Antalet ungdomar som berörs av uppföljningsansvaret och ungdomarnas livssituation.
- Befolkningens socio-ekonomiska sammansättning. Ett exempel är att studietraditionen kan skilja sig åt mellan ungdomar beroende på familjebakgrund.
- Uppföljningsansvarets organisatoriska placering, inom individ- och familjeomsorgen eller inom utbildningsförvaltningen samt närhet till arbetsförmedling/arbetsmarknadsenheter.

11. Avslutande reflektioner och förslag på utvecklingsområden

Uppföljningsansvaret innebär att en hemkommun ska hålla sig informerad om hur ungdomar upp till 20 år, som inte påbörjat, eller som har avbrutit sina, gymnasiestudier är sysselsatta (SFS 1985:1100). Undantag från detta ansvar är de som studerar, eller har slutfört studier, vid ett nationellt eller specialutformat program, eller gymnasiesärskola. Om man som ungdom saknar arbete eller annan ordnad sysselsättning definieras man – och betraktar sig också själv – som ”utanför”, enligt betänkandet *Unga utanför* (SOU 2003:92, s. 9 och 11). I betänkandet betonas hur arbetets sociala värde fått allt större betydelse och förlusten av detta utgör ett hot mot såväl självrespekt som den egna identiteten och arbetslöshet uppfattas som en riskfaktor när det gäller förlust av tidsstruktur på dagen och förlust av sociala nätverk och stöd (ibid. s. 57). Vi anser att förlusten av utbildningsplats som inte ersätts av någon annan meningsfull sysselsättning bör kunna innebära samma konsekvenser för en ungdom.

Vi noterar vidare att det kan vara komplicerat för unga vuxna att navigera i den starka styrning mot en ökad marknadsanpassning som uttrycks inom utbildningsområdet och på en förändrad arbetsmarknad (Murray & Sundin, 2008; Olofsson, 2007; Lund, 2002). Nya konsekvenser skapas som kan vara svåra att bemästra. Till exempel visar Skolverkets studie (2006) om information om icke skolpliktiga ungdomar att valfriheten inom olika områden upplevs av många ungdomar som en del av livet, men det är också en del som ger upphov till stress. Ungdomar upplever konkurrens och stress i skolan samt oro över att inte finna en plats på arbetsmarknaden (Alin Åkerman, 2001; SOU 2006:77; Lalander & Johansson, 2007).

Ytterligare en aspekt som vi har uppmärksammat är synen på det livslånga lärandet, vilket Jónasson och Blöndal (2008) lyfter upp och som vi kopplar till förväntade utbildningsval, vilket kan bli kontraproduktivt när unga vuxna inte vill gå ”en rak väg”. Om det livslånga lärandet finns som en politisk viljeyttring kan frågan ställas kring hur viljeyttringen harmonierar med ungdomarnas syn på utbildning och arbete (Te Riele, 2006). När börjar det livslånga lärandet? (Fejes, 2006). Vilket innehåll ska lärandet ha? Detta är intressanta aspekter när vi ser att ungdomarna i vår studie tar sig an arbete, praktik och studier i andra former än i den traditionella gymnasieskolan. Att det kommunala uppföljningsansvaret finns som stöd och navigering ser vi som nödvändigt när skola och ungdomar inte alltid är kompatibla.

I skollagen (SFS 1985:1100) står vidare att ungdomar ska erbjudas ”lämpliga individuella åtgärder”. I intervjuerna framkommer att ungdomarnas och föräldrarnas erfarenheter sammanfaller med de uppföljningsansvarigas uppfattningar om hur möten, insatser och metoder bör hanteras. Ungdomarna har blivit lyssnade på och delaktiga i att finna meningsfullhet i nya sysselsättningar och de kan manövrera och navigera sig fram på oprövade vägar som visar sig vara framkomliga. Ett framträdande drag och som visat på gott resultat för ungdomarna är att de möts med stort engagemang från de yrkesverksamma. Antonovsky (1997) skriver om engagemangets betydelse: ”Personer med högt engagemang tenderar att engagera sig i vadhelst de gör snarare än att förhålla sig på ett alienerat, slentrianmässigt sätt” (s. 60). I dess betydelse innebär begreppet att yrkesverksamma finner intresse och vilja i de individuella möten som uppstår men också att man kan hantera de strukturella förutsättningar som ges. Vi kan konstatera att vi mött engagerade yrkesmänniskor som på olika sätt visat på strävan och önskan om att utveckla uppdraget inom det kommunala uppföljningsansvaret. Styrkan som vi ser är att det, trots brister inom och utanför verksamheternas fält, skapas flera alternativ som visar på möjligheter att utveckla arbetet.

Sammanfattningsvis framkommer i resultatet att de yrkesverksamma utifrån lagstiftningens intentioner om individuellt utformade insatser, ofta utgår ifrån en omtanke om individen och ett perspektiv som innebär att förbereda ungdomen för andra insatser och för vuxenlivet. Tyngdpunkten från intervjuerna och från fokusgrupperna ligger i att möta ungdomen där den befinner sig för att sen rusta denne/denna med de insatser som står till buds. Det är viktigt att utgå från ungdomens egna önskemål och förutsättningar, men relatera dessa till samhällets krav på att vara sysselsatt inom utbildning eller arbetsliv.

Vi kan urskilja följande tre motiv till insatserna:

- *Psykosociala skäl*: Ungdomen ska må bättre och kunna fungera socialt

med andra, bryta en isolering, göra något meningsfullt och rustas för vidare steg mot utbildning och arbetsliv.

- *Utbildningsmässiga skäl:* Stärka ungdomen att kunna påbörja eller fullfölja en utbildning.
- *Arbetsmarknadsmässiga skäl:* Att ungdomen ska kunna få, eller skaffa sig ett arbete.

Vi kan även konstatera att ungdomsgruppen är heterogen men det gemensamma är att de behöver råd, stöd och navigering på olika sätt, i varierad grad och under kortare eller längre perioder i livet. Några ungdomar har mindre behov av insatser, andra har mer behov av skiftande stöd och navigering och några är i större behov av flera insatser. Oavsett omfattning av stöd och navigering kräver arbetet med det kommunala uppföljningsansvaret god samverkan till exempel mellan arbetsförmedlingen, skola, socialtjänst, barn- och ungdomspsykiatri samt föräldrar (Göteborgs Stad Utbildning, 2007; Dyson m fl, 2007).

Utvecklingsområden inom det kommunala uppföljningsansvaret

I intervjuer och fokusgrupper uttrycker de yrkesverksamma att engagemang och kunnskap inte är tillräckligt. Stöd i arbetet behövs från lokal, central och regional nivå såväl generellt som specifikt i stadsdelar och i kranskommuner. Vi vill här lyfta fram viktiga förslag på förbättringar inom området:

- Angelägna utvecklingsområden är klargörande av syfte och målsättning i arbetet, resurser i form av tillgång till praktikplatser samt att medarbetare och chefer är insatta i arbetets innebörd och betydelse. Viktigt att uppföljningsansvaret är förankrat i den egna organisationen.
- Tydliggörande behövs vad det gäller vilka ansvarsområden som skola respektive stadsdel har utifrån utbildningsinsatser, elevvård, praktik, studiebidrag, stöd- och behandlingsinsatser, det vill säga biståndsbeslut och insatser som ryms inom det förebyggande arbetet. Här ser vi vikten av att stärka ungdomars handlingsutrymme.
- Man uttrycker också hinder i arbetet med målgruppen när regelverk eller tolkningen av dessa medför att ungdomar kommer i kläm. Ett exempel är arbetsförmedlingens jobbgaranti och ett annat exempel är krångligt språkbruk och ej uppdaterad teknik anpassad till ungdomars sätt att kommunicera.

- Samverkan mellan olika myndigheter, det vill säga mellan arbetsförmedlingen, barn- och ungdomspsykiatri och andra sektorer inom hälso- och sjukvården, skolan och socialtjänsten, upplevs ibland som svårhanterlig, i synnerhet när man inte uppfattar sig vara en del i arbetet med målgruppen. Speciellt framtonar avsaknad av arbetsförmedlingen som samarbetspartner, liksom brister i hur ungdomar bemöts där. Behov finns att utveckla samverkan mellan Vägledningscentrum i Göteborg och stadsdelarna specifikt när ungdomars vägval är otydliga. Såväl stadelarnas som kranskommunernas lokala förutsättningar bör vara vägledande för arbetet. Här kan även diskussioner föras om samverkan med målgruppen ska utvecklas till att även innefatta unga vuxna upp till 25 år. När samverkan är väl fungerande speciellt i organiserade nätverk upplevs arbetet generera goda resultat.
- De administrativa IT-stöden anses vara en viktig del i arbetet och kartläggningen underlättas när uppgifter är korrekta. Brister finns i form av otillräcklig information mellan avhopp, uppgiftsregistrering och personliga data till de uppföljningsansvariga. Viktigt att få snabb information för att komma i kontakt med ungdomarna i ett tidigt skede. Här har gymnasieskolorna ett stort ansvar att inrapportering sker korrekt och snabbt vid avbrott.
- Svårighet att nå vissa ungdomar för att få information om sysselsättning samt erbjuda dem man får kontakt med lämplig insats när behov finns. Det framkommer behov av metodutveckling för att nå alla ungdomar.
- Behov av kontinuerliga utvärderingar/uppföljningar som bas för kunskapsutveckling i arbetet.

Utvecklingsområden inom gymnasieskolan

Grundskolan är obligatorisk och det finns en förväntan att alla ungdomar ska studera på gymnasiet. Med sociologen Anthony Giddens (1996) terminologi kan man säga att det finns en tillit till det expertsystem, som ”skolan” utgör. De som representerar skolan, personalen, är viktiga. Dels för att varje elev ska få en bra skolgång men också för att upprätthålla medborgarnas tillit till systemet. Vi menar att arbetet i grundskolan och inom gymnasieskolan är viktiga arenor som lägger grunden till vilka erfarenheter ungdomarna har inför fortsatta livsval och hur möten med de uppföljningsansvariga kan gestaltas (Dovermark, 2004). I propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (2004/2005:2 s. 86) framgår vikten av att kommunen på olika sätt

anpassar insatserna och att gymnasieskolan utvecklar arbetsformer och arbets-sätt som möter ungdomarnas individuella behov. I Engströms och Mattsons undersökning om gymnasielevs skolerfarenheter (refererad i Alin Åkerman, 2001, s. 55) framkommer att "... kvalitén på möten och samtalet mellan lärare och elev har stor betydelse för att öka elevernas självkänsla och deras känsla av delaktighet." En avgörande faktor för att känna sig bekräftad och respekterad är när elever upplever en lyssnande lärare. Förtroendefulla samtal har stor betydelse för att finna en väg ut ur svårigheter, vilket även SCB:s enkätstudie (2007) om ungdomar utan fullföljd gymnasieutbildning visar. Vi vill därför lyfta fram gymnasieskolans viktiga funktion med utgångspunkt från vårt resultat.

Att studera stödinsatser, arbetsformer och arbetssätt och dess hållbara effekter så väl i grundskolan som i gymnasieskolan är av stort intresse eftersom ungdomar, föräldrar och uppföljningsansvariga som deltagit i studien visat på likartade erfarenheter (Alin Åkerman, 2001; Lander & Giota, 2006). Studiens resultat visar att gymnasieskolan utvecklar hållbara strategier och metoder för att möta ungdomars individuella behov med utgångspunkt i deras bärande grundskoleerfarenheter, deras bakgrund och familjesituation samt den realitet de möter på gymnasiet (Skolverket, 2002; Te Riele, 2006). I dessa strategier anser vi att ledning och övrig personal involveras för att gemensamt skapa goda förutsättningar för arbetet. Antonovsky (1997) menar att, för att få en stadigvarande förbättring genom "KASAM-förhöjande erfarenheter," räcker det inte enbart att stödja eleven och läraren utan man måste förändra de strukturella förhållanden som producerar negativa stressorer (Lander & Giota, 2006, s. 59).

Vi konstaterar att processen för ungdomars avhoppbeslut är av olika tidskaraktär och det är därför av stor vikt att goda relationer skapas i ett tidigt skede mellan lärare och elever, för att på så sätt förhindra en negativ progression. Ett proaktivt arbete inom gymnasieskolan får därför anses nödvändigt på individ-, grupp- och strukturell nivå.

Resultatet visar på vikten av utveckling inom följande tre områden:

- Tillvarata elevers och föräldrars delaktighet under hela gymnasietiden.
- Anpassa arbetsformer och arbetssätt efter elevens behov och intresseområde.
- Tydlig beaktan och bearbetning inom den sociala dimensionen av grupp- och kamratrelationer.

Dessa områden behöver uppmärksammas i relation till gymnasieskolans kunskapsuppdrag. Vi ser därmed utvecklingsarbetet som en aktiv process som påbörjar vid gymnasieskolans introduktion. Detta för att lägga märke till elevers

inställning till studierna under hela gymnasietiden och för att möjliggöra så att elever fångas upp i tid för att förhindra studieavbrott (Alin Åkerman, 2001; Ahola & Kivel, 2007; Murray & Sundin, 2008; Blaug, 2008). I processen ser vi lärarna som betydelsefulla aktörer i rollen som aktiva mentorer, vilket kräver relationsskapande och tillit i samverkan med elever, föräldrar samt övriga berörda professionella inom och utanför gymnasieskolan. Vi vill därför betona mentorskapets betydelse och avsluta med följande citat:

Oavsett vilka organisatoriska förändringar av gymnasieskolans struktur och verksamhet som föreslås, kvarstår kärnfrågan om villkor och förutsättningar för elevers lärande. Många elever lyckas inte fullt ut i sin utbildning mot bakgrund av styrdokumentens betoning av ömsesidigt ansvarstagande mellan elev och skola, samt forskningsresultat som visar på betydelsen av relationsskapande mellan elev och lärare, framstår mentorsrollen som central (Nordevall, m fl, 2009, s. 169).

Avslutande reflektioner

Våra reflektioner är att ungdomarna är specifika genom att de inte följer majoriteten in i en slags ”normalitet”, vilket förväntas av dem från samhället sida. Deras vägar in i vuxenlivet ser inte alltid ut som förväntat, vilket utsätter dem för tryck från allehanda håll. Men genom deras sätt att vara ställs också krav på att skola och samhälle skapar alternativa möjligheter. Detta skapar nya utmaningar. Utmaningar att finna okonventionella lösningar vilket kräver kreativitet, engagemang och nya idéer på flera arenor och på olika nivåer inom samhällssystemet vilka vi ser som skyddsfaktorer (Helmen Borge, 2005). I de frirum (Berg, 2003) som verksamheternas företrädare förfogar över behövs en mångfald av idéer och metoder för att möjliggöra goda möten med unga människor. Vi menar att utmaningar ger möjligheter till nyskapande. Nyskapandet ger möjligheter till utveckling.

Referenser

- Alin Åkerman, Britta. (2001). *Varför ser dom oss inte? Intervjuer med gymnasieelever om hur de upplever sin skolsituation*. Individ, omvärld och lärande/Forskning nr 4. Stockholm: Lärarhögskolan.
- Angelin, Anna. (2007a). ”Man vill ju kunna försörja sig själv” I *Utanförskapet – välfärdssamhällets baksida*. Socialtjänstforum, konferens i Göteborg 24-25 april 2007. Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS).
- Angelin, Anna. (2007b). Utanförskapets pris – effekter av långvarig arbetslöshet och bidragsberoende hos unga vuxna i Malmö. I Jonas Olofsson. (red.). *Utbildningsvägen – vart leder den? Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*. Stockholm: SNS.
- Antonovsky, Aaron. (1997). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Arbetsförmedlingen (2008). *Årsrapport 2007 uppföljning och utvärdering* (www.arbetsformedlingen.se) Hämtad 090205.
- Archer, Louise & Yamashita, Hiromi. (2003). ‘Knowing their limits’? Identities, inequalities and inner city school leavers post-16 aspirations. *Journal of Education Policy*. 18 (1), s 53-69.
- Ahola, Sakari & Kivel, Suvi (2007). ’Education is important, but ...’ Young people outside of schooling and the Finnish policy of ‘education guarantee’. *Educational Research*. 49 (3) s. 243-258.
- Armstrong, Derrick. (2006). Becoming criminal: the cultural politics of risk. *International Journal of Inclusive Education*. 10 (2-3). S. 265-278.
- Berg, Gunnar. (2003). *Att förstå skolan. En teori om skolan som institution och skolor som organisationer*. Lund: Studentlitteratur.

- Blaug, Mark. (2008). *What are we going to do about school leavers? Comment.* Vocational training No.22 European Journal. www2.trainingvillage.gr/download/journal/bull-22/22_en_blaug. Hämtad 2008-10-30.
- Blomskog, Stig & Schröder, Lena. (1999). ”Vilka ungdomar blir arbetslösa” I Gullberg, Anders & Börjeson, Martin (red.). *I vuxenlivets väntrum*. Umeå: Boréa.
- Dovermark, Marianne. (2004). *Ansvar – flexibilitet – valfrihet. En etnografisk studie om en skola i förändring*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborgs studies in education sciences 223.
- Dwyer, Philip & Wyn, Johanna. (2001). *Youth, education and risk. Facing the future*. London: Routledge Falmer.
- Dyson, Alan; Hall, Dave; Jones, Lisa & Raffo, Caro. (2007). *Young people not in education, employment or training: a review of evidence*. Manchester: University of Manchester.
- Emanuelsson, Ingemar. (1976). *Studieavbrott i grundskolan 5. Sammanfattning och diskussion*. Stockholm: Pedagogiskt centrum vid Stockholms skoldirektion.
- Fastman, Kati & Solin, Nina. (2006). *Behövs det kommunala uppföljningsansvaret? – Tjänstemäns syn på uppföljningsansvaret och avhopp från gymnasieskolan i Helsingborgs kommun*. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan, SOL 612.
- Fejes, Andreas. (2006). *Constructing the adult learner – a governmentality analysis*. Linköping: Linköpings universitet, Department of Behavioral Sciences.
- Forsberg, Eva. (2008). Framtidsvägen – en huvudled eller en skiljeväg? *Utbildning & Demokrati*. 17. (1) s. 75-98.
- Franzén, Eva M. & Kassman, Anders. (2007a). Unga vuxna utan känd selsättning – är det ett problem? I Jonas Olofsson. (red.). *Utbildningsvägen – vart leder den? Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*. Stockholm: SNS.
- Franzén, Eva M. & Kassman, Anders. (2007b). Unga vuxna utanför både skola och arbetsliv – nya etableringsmönster eller början till social utslagning? I Jonas Olofsson & Anna Thoursie (red.) *Ungas framtidsvägar*. Stockholm: Agoras årsbok 2006.
- Fröjd, Annelie & Sara Svensson. (2004). *Ungdomar på marginalen – En fallstudie om ungas utanförskap*. Socialhögskolan, SOL 061. Lund: Lunds universitet.
- Furåker, Bengt & Blomsterberg, Marianne. (2002). ”Arbetsmarknadspolitik” I Hansen, Lars.H & Orben, Pal (red.). *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.

- Garis, Izla & Flyckt, Mia. (2007). *Längst ner i byrålådan? – om det kommunala uppföljningsansvaret för unga*. C-uppsats Socionomprogrammet. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Giddens, Anthony. (1996). *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- GR/Gymnasieintagningen. (2009). *Sammanställning över registreringar gjorda i GRUUS 2009-03-06*. Göteborg: Gymnasieintagningen.
- Göteborgs Stadskansli (2005a). *Kartläggning av ungdomsgruppen 16-29 år med fokus på arbete och hälsa*. Göteborg: Enheten för Valfärd och utbildning.
- Göteborgs Stadskansli. (2005b). *Kommunalt uppföljningsansvar för ungdomar under 20 år*. Göteborg: Enheten för Valfärd och utbildning.
- Göteborgs Stad Stadsrevisionen. (2009). *Ungdomar utanför gymnasiet – granskning av Göteborgs Stads kommunala uppföljningsansvar för ungdomar mellan 16-19 år*. Göteborg.
- Göteborgs Stad Utbildning. (2007). *Kommunalt uppföljningsansvar för ungdomar under 20 år*. Göteborg: Förvaltningen/planering.
- Göteborgs Stad Utbildning. (2008a). *SDF/ Samordnare m fl 2008/11doc. Uppfölj 16-19 UBF/SDF*. Hämtad 081211.
- Göteborgs Stad Utbildning (2008b). *Uppföljningen läsåret 2007/2008*. Göteborg.
- Göteborgs Stads webbplats. (2009). *Uppföljningsansvar för ungdomar 16-19 år*. www.goteborg.se. Hämtad 091004.
- Hagquist, Claes & Starrin, Bertil. (1994). *De ”glömda barnen”*. Karlstad: Centrum för folkhälsoforskning.
- Helmen Borge, Anne Inger. (2005). *Resiliens – risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Jónasson Jón Torfi & Blöndal Kristjana Stella. (2008). *Early school leavers and the dropout issue in Europe*. Background Papers presented at introductory plenary session. Social Science Research Institute University of Iceland. Reykjavik.
- Kvale, Steinar. (2006). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lalander, Philip & Johansson, Thomas. (2007). *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Studentlitteratur.
- Lander, Rolf & Giota, Joanna (2006). *Effekter av samtal och undersökande arbetssätt på elevers självkänsla och relationer: Hälsofrämjande försök på nio högstadieskolor*. IPD-rapporter Nr 2006:08. Göteborg: Göteborgs universitet. Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Lund, Stefan. (2002). Från tågresenär till bilist. En diskussion om individualisering och individualism. *Utbildning & demokrati*. 11 (3) s 73-90.

- Merriam, B Sharan. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Murray, Åsa. (1994). *Ungdomar utan gymnasieskola. En uppföljningsstudie från 13 till 24 års ålder*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Murray, Åsa & Sundin, Sven. (2008). Student flows and employment opportunities before and after implementation of a third year in vocational programmes at upper secondary school. *European journal of vocational training*. 2 (44) s. 110 – 131.
- Nordevall, Elisabeth; Möllås, Gunvie & Ahlberg, Ann. (2009). Lärare som mentor i en skola för alla. I Ann Ahlberg (Red.). *Specialpedagogisk forskning. En mångfasetterad utmaning*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordin, J; Karlsson, F; Henriksson, C; Svensson, J & Backlund L. (2008). *Ungas etablering – en uppföljning av unga göteborgares etablering*. Göteborg: Göteborgs Stad.
- Ohlson, B Lars & Swärd Hans. (1994). *Ungdom som samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Olofsson, Jonas. (2007). Samordna insatserna för arbetslösa! I Jonas Olofsson & Anna Thoursie (red.) *Ungas framtidsvägar*. Stockholm: Agoras årsbok 2006.
- Olsson, Lars. (1980). *Då barn var lönsamma*. Stockholm: Tidens förlag.
- Parsons, C. (2005). School exclusion: the will to punish. *British Journal of Educational Studies*. 53 (2) s. 187-211.
- Prop. 1994/1995:218. *En effektivare arbetsmarknad m.m.* Stockholm: Regeringen.
- Prop. 2004/2005:2. *Makt att bestämma – rätt till välfärd*. Stockholm: Regeringen.
- Prop. 2006/2007:118. *En jobbgaranti för ungdomar*. Stockholm: Regeringen.
- Rundberg, Camilla & Svärdell Linda. (2006). *Att finna sin egen väg. Om det kommunala uppföljningsansvaret i Växjö kommun*. Malmö: Malmö högskola, Lärarutbildningen, studie- och yrkesvägledarprogrammet 120 poäng.
- SCB (2008). *Befolkningsstatistik*. Hämtad 090415.
- SCB (2007). *Ungdomar utan fullföljd gymnasieutbildning: Sjukdom orsak till vart åttonde avhopp från gymnasieskolan*. www.scb.se/ufo536. Hämtad 090415.
- SFS 1985:1100 *Skollagen*.
- Skolverket. (2002). *Det kommunala uppföljningsansvaret – finns det?* Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2006). *Information om icke skolpliktiga ungdomar – det kom-*

- munala uppföljningsansvaret*. Stockholm: Utbildnings- och kulturdepartementet.
- Skolverket. (2007). *Varför hoppade du av?* Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2008). *Studieavbrott och stödinsatser i gymnasieskolan. En kunskapssammanställning*. Rapport 322. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2009a). *Mindre andel av gymnasieeleverna läser på nationella program*. www.skolverket.se. Hämtat 090130.
- Skolverket. (2009b). *Fler gymnasieelever och gymnasieskolor än någonsin*. www.skolverket.se. Hämtat 090330.
- Skolverket. (2009c). *Bättre resultat i gymnasieskolan men många avbryter studierna i förtid*. www.skolverket.se. Hämtat 090330.
- Soidre, Tiuu. (2002). "Ålder, generation och arbete" I Lars H. Hansen & Pal Orben (red.), *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- SOU 2003:92. *Unga utanför*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:77. *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa. Analyser och förslag till åtgärder*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:27a. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*. Betänkande av Gymnasieutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:27b. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*. Bilagedel. Betänkande av Gymnasieutredningen. Stockholm: Fritzes.
- Sum, Andrew & Harrington, Paul. (2003). *The Hidden Crisis in the High School Dropout problems of Young in the U.S.: Recent Trends in Overall School Dropout Rates and Gender Differences in Dropout Behavior*. Washington, D.C.: The Business Roundtable.
- Te Riele, Kitty. (2006). Youth 'at risk': further marginalizing the marginalized? *Journal of Education Policy*. 12 (2). s. 129-145.
- UNICEF. (2008). *School drop-out rate.School drop-out*. <http://www.school-dropout.org/projectschool.htm>. Hämtad 2008-10-29.
- Ungdomsstyrelsen. (2004). *Ungas syn på arbete En fördjupning av Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie 2003*. Ungdomsstyrelsen skrifter 2004:6. Stockholm.
- Utbildningsdepartementet. (2000). *En skola för alla*. Stockholm.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Vetenskapsrådets forskningsetiska principer inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet: Elanders Gotab.
- Wibeck, Victoria. (2008). *Fokusgrupper: om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga I

Guide för intervjuer våren 2008 om det kommunala uppföljningsansvaret (UA) för 16-20-åringar.

Namn: Stadsdel: Kommun: Förvaltning/Enhet:

Yrke/befattning (t ex studierektor, socialsekreterare etc):

Telefonnummer:

ORGANISATION

1. Hur länge har du arbetat med Det kommunala uppföljningsansvaret (UA)?
2. Hur stor del av din arbetstid är avsedd för UA och hur mycket arbetar du faktisk med UA?
3. Arbetar du ensam med UA eller är ni fler befattningshavare – i så fall vilka?
4. Vad är syftet/målsättningen med UA i din stadsdel/kommun? Vem har formulerat det?
5. Finns det en handlingsplan för UA? Om ja – Vilken handlingsplan arbetar du efter och vem har fattat beslut om den? Var du delaktig? Om nej – skulle du vilja vara delaktig och i så fall hur?
Alternativ:
Finns ingen – Vad reglerar ditt arbete?
Vet inte – Vad reglerar ditt arbete?
6. Tycker du att du har tillräckliga kunskaper om vad UA innebär (bakgrund, lagstiftning, syftet, etc.)?
Om nej/tveksamhet – Vilka behov har du för att skaffa dig tillräckliga kunskaper?
7. Vilka arbetsuppgifter har du? Vad är bra? Vad kan utvecklas? Vad saknas?
Hur utför du dem? Vad är bra? Vad kan utvecklas? Vad saknas?
Tycker du att du har tillräcklig kompetens? Vad är bra?
Vad kan utvecklas? Vad saknas?
8. Tycker du att du har tillräckligt med resurser för att utföra ditt arbete (tid, kunskap, personal, verksamheter/insatser)? Om inte – Vad saknas?
9. Tycker du att du har möjlighet, att på ett konkret sätt, påverka ditt arbete med UA?
Ja – på vilket sätt? Nej – hur vill du påverka?

10. Har ditt arbete utvärderats?
 Nej – har du önskemål att arbetet ska utvärderas?
 Ja – Vem gjorde det? Hur gick det till? Har detta påverkat ditt arbetssätt/dina arbetsuppgifter?
11. Tycker du att följande grupper känner till innebörden av UA?
 Ja – på vilket sätt? Nej – Vilka behov finns?
 Medarbetare (inom egna organisationen och samverkande)
 Chefer (inom egna organisationen och samverkande)
 Politiker (lokal nivå – central nivå)
 Ungdomar
 Föräldrar
 Övriga

UNGDOMAR

12. Har du kunskap om vilken information som finns i datasystemen GERDA/GRUUS? Är informationen tillräcklig?
 Ja – vad är bra? Nej – vad saknas?
13. Arbetar du aktivt i datasystemen GERDA/GRUUS i ditt arbete med UA?
14. Hur söker ni kontakt med ungdomarna? Kontaktas deras föräldrar – När – Hur? Är det någon skillnad om ungdomarna har fyllt 18 år?
15. Hur uppfattar du att ungdomarna och deras föräldrar reagerar när de blir kontaktade?
16. Känner du till hur många ungdomar som berörs av UA i din kommun/stadsdel under ett år? Hur många av dessa är aktuella idag? Hur många av dessa har du personlig kontakt med? Om du inte har kontakt med alla – vad är orsaken?
17. Kommunens ansvar är tvådelat: hålla sig informerad om ungdomars sysselsättning samt erbjuda individuella åtgärder till ungdomar utan sysselsättning.
 Hur tycker du att ni ”lyckas” med:
1. Att aktivt söka upp och systematiskt samordna information om ungdomar?
  2. Att erbjuda individuella åtgärder/insatser enligt följande:
 Utbildning
 Arbete
 Praktik
 Lärlingsplatser
 Söka-jobbaktiviteter
 Fritidsaktiviteter

Studie- och yrkesvägledning

Sjukvård/Samtalsstöd

Annat

I vilket syfte erbjuds dessa åtgärder/insatser och i vilken utsträckning används dessa? Vilket inflytande har den unge med utgångspunkt från sina egna önskemål och förutsättningar?

18. Beskriv ungdomsgruppen med tanke på kön, etnisk bakgrund¹ och funktionshinder – specificera funktionshinder?
19. Ser du om några förändringar inom ungdomsgruppen har skett under den tid som du jobbat med UA? I så fall, vilka? Generella – specifika – kön/etnicitet/ funktionshinder?
20. Görs det någon skillnad vid utformandet av åtgärder/insatser i förhållande till killar och till tjejer?
21. Behövs de några särskilda åtgärder/insatser beroende på etnisk bakgrund?
22. Hur tycker du att personer med någon form av funktionshinder berörs av UA? Skiljer det sig åt mellan olika typer av funktionshinder? Vilka åtgärder/insatser finns att tillgå inom UA för dessa ungdomar?
23. På vilket sätt uppfattar du att grundskoletiden har haft betydelse för ungdomarna och vilken/vilka av följande faktorer kan ha påverkat de som ej har påbörjat gymnasiestudier eller har gjort avhopp under gymnasietiden?
  - Förkunskaper betydelse inkl. betyg/betygens värde
  - Närvaro/frånvaro/skol
  - Social förmåga
  - Trivsel/relationer – lärare/kamrater – mobbning
  - Medvetenhet om gymnasieval, meningsfullheten till studier (på gymnasiet)
  - Vilket programval som ungdomarna har kommit in på
  - Funktionshinder – vilket/vilka
  - Etnisk bakgrund – vilken/vilka
  - Kön – vilken/vilka
  - Socio-ekonomisk bakgrund
  - Övrigt
24. Kan du ge exempel på bra insatser eller verksamheter som erbjuds inom din stadsdel/kommun eller annan stadsdel/kommun?

SAMVERKAN

25. Vilka enheter, myndigheter och andra aktörer är direkt berörda av UA?
26. Hur tycker du att samarbetet fungerar mellan och inom dessa enheter/myndigheter?

---

1 Utlandsfödda ungdomar alt. födda i Sverige med föräldrar födda i annat land.

27. Hur är samarbetet generellt/specifikt med AF med tanke på Jobbgarantin? Har du uppmärksammat/märkt sett några effekter av Jobbgarantin?
28. Känner du till VästBUS? (Samverkan i Västra Götalandsregionen mellan BUP, skola och IFO avseende barn och ungdomar). Om ja – Ser du några fördelar eller nackdelar med detta samarbete utifrån UA?
29. Ingår du i något nätverk som arbetar med likartade arbetsuppgifter? Om ja – på vilket sätt bidrar detta samarbete till ditt arbete? Om nej – finns det behov av ett sådant nätverk?
30. Saknar du några aktörer i ditt arbete med UA?
31. Hur ser du på föräldrarnas roll?
32. Har du någon uppfattning om hur ungdomar som du möter upplever sin kontakt med olika enheter/myndigheter? Hur många olika personer kan det röra sig om för en ungdom? Anser du att det finns eller inte finns kontinuitet i kontakten med ungdomarna?
33. Kan antalet personer kring ungdomarna förändras? I så fall på vilket sätt? Skulle organisationerna/myndigheterna/ungdomarna tjäna/vinna något på det?
34. Är olika enheter/myndigheter inom UA samlokaliserade? Hur ser du på det, eller om så inte är fallet, finns det någon fördel att samlokalisera?
35. Finns överlämningsrutiner mellan grundskola och gymnasieskola? Om ja – hur fungerar dessa? Om nej – vilka rutiner behövs?
36. Har du några konkreta förslag på hur samverkan kan förbättras/utvecklas inom UA?

Bilaga 2

Till
Individ- och familjeomsorgschefer
Utbildningschefer/Skolchefer
Uppföljningsansvariga

FoU-studie om det kommunala uppföljnings- ansvaret

Myndigheten för skolutveckling och Länsstyrelsen har beviljat medel för en studie i GR-kommunerna om det kommunala uppföljningsansvaret för ungdomar som inte fullföljer gymnasieskolan.

Det är Marianne Lundgren från Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet samt Jan Magnusson från Göteborgs Stad Tynnered som genomför studien för FoU i Väst/GR.

Studien kommer i huvudsak att genomföras genom

1. Intervjuer per telefon med den person som är uppföljningsansvarig i respektive kommun/stadsdel, våren 2008
2. Genomgång av uppgifter i det databaserade uppföljningssystemet GRUUS/GERDA
3. Intervjuer med ungdomar och föräldrar
4. Fördjupning av ett par lärande exempel

Studien utgår från följande frågeställningar

1. Vad gör kommunerna när man får information om att ungdomar kan ha hoppat av ett nationellt program eller Individuellt program?
2. Vilka är ungdomarna?
3. Hur samverkar skola, socialtjänst och övriga intressenter i det uppsökande arbetet och i de åtgärdande insatserna?

En slutrapport beräknas vara klar under våren 2009. Återrapportering sker också i de olika nätverken vid GR samt vid särskilda seminarier.

Kontaktpersoner vid GR är Elisabeth Beijer, FoU i Väst/GR och Margrethe Kristensson, GR Utbildning. Har du frågor, hör gärna av dig!

elisabeth.beijer@grkom.se Tel 031 335 51 94

margrethe.kristensson@grkom.se Tel 031 335 51 41

Bilaga 3

Inbjudan till att medverka i en studie för dig som arbetar eller aktivt samverkar med det kommunala uppföljningsansvaret.

Varför görs en studie om det kommunala uppföljningsansvaret?

Den 1 juli 2005 trädde ett tillägg i skollagen i kraft som skärper kommunernas ansvar för de ungdomar under 20 år som inte följer eller genomgått program inom gymnasieskolan /gymnasiesärskolan. Bestämmelserna ålägger kommunerna att hålla sig löpande informerade om hur de ungdomar under 20 år som fullgjort sin skolplikt är sysselsatta i syfte att kunna erbjuda individuellt anpassade åtgärder. I ljuset av detta genomför FoU i Väst/GR med stöd från Myndigheten för skolutveckling och Länsstyrelsen en studie i GR-kommunerna om hur det kommunala uppföljningsansvaret fungerar. Projektet kommer att redovisas i en rapport år 2009.

Vem genomför studien?

Vi som genomför studien heter Marianne Lundgren och Jan Magnusson. Marianne är fil. dr. i pedagogik och arbetar vid Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik. Jan är socionom vid Göteborgs Stad och har tidigare arbetat som uppföljningsansvarig i Tynnered. Vi genomför studien för FoU i Väst/GR. Kontaktpersoner vid GR är Elisabeth Beijer, FoU i Väst/GR och Margrethe Kristensson, GR Utbildning.

Varför din stadsdel/kommun?

Under vårterminen 2008 genomfördes telefonintervjuer med alla personer som är uppföljningsansvariga i Göteborgs stadsdelar och kranskommuner. Efter analys av dessa har två stadsdelar och två kranskommuner valts ut för en fördjupad studie kring hur arbetet bedrivs med fokus på informationssystemet, ”uppsöket” och insatser till ungdomarna samt samverkanstrategier. Din stadsdel/kommun är utvald och kriterier för urvalet har varit:

- Förankrat syfte/målsättning med uppföljningsansvaret i stadsdelen/kranskommunen som leder till aktivt uppsökande arbete och individuella insatser.

- Stadsdelen/Kranskommunen har en uttalad målsättning att genomföra intern och extern samverkan.
- Stadsdelarna/Kranskommunerna skall ha en för studien intressanta demografiska skiljekomponenter.

Varför är det viktigt att just du deltar i studien?

För att så säkert som möjligt kunna säga vad som är bra respektive mindre bra med det kommunala uppföljningsansvaret är det viktigt att så många som möjligt får komma till tals. Därför är dina erfarenheter och åsikter av stort värde för undersökningen och för det fortsatta arbetet med uppföljningsansvaret.

Hur går studien till?

Vi planerar att intervjua ungdomar och föräldrar som kommit i kontakt med dem som arbetar med det kommunala uppföljningsansvaret. För ungdomar och föräldrar är projektet en chans att få berätta om sin syn på gymnasiestudier, gymnasieavbrott eller aldrig påbörjade gymnasiestudier och vad detta har inneburit för ungdomen samt hur stöd och insatser uppfattas.

Vi planerar också att under hösten träffa de olika verksamhetsrepresentanterna som arbetar aktivt med uppföljningsansvaret. Som ett led i detta bjuds du in till två samtalsmöten i grupp under hösten, och som vi benämner fokusgrupp. Vid varje möte samtalar vi om och diskuterar en aktuell fråga eller ett ämne kopplat till det kommunala uppföljningsansvaret.

Det är vår förhoppning att få se dig som en av deltagarna i gruppsamtalen och vi kommer därför att kontakta dig per telefon inom kort för att berätta mer.

Vänliga hälsningar

Marianne Lundgren

FoU i Väst/GR

Tel: 031/ 786 2264

E-post: Marianne.Lundgren@ped.gu.se

Jan Magnusson

FoU i Väst/GR

Tel: 031/ 3664181

E-post: jan.magnusson@tynnered.goteborg.se

Bilaga 4

Fallbeskrivning 1

En skolkurator kontakter uppföljningsansvariga Anna och meddelar att en tjej, Lisa, som fyller 18 år inom ett par månader, inte går i skolan. Trots olika insatser från skolans sida så är ett avbrott ett faktum. En muntlig överenskommelse om detta finns men en underskrift på beslutsblanketten från Lisa och vårdnadshavaren har ännu inte inkommit.

Kuratorn har av Lisa fått tillåtelse att kontakta Anna för att ge henne information om Lisa. Kuratorn berättar att Lisa hade hög frånvaro i högstadiet och hon saknade behörighet till nationellt program. Lisa hade önskemål om att studera vid Barn- fritidsprogrammet men erbjöds istället en plats på IV-programmet. Efter en positiv inledning tilltog Lisas frånvaro. Under den nuvarande tredje terminen har Lisa knappt varit på några lektioner även om hon tillbringar en del tid i skolan för att träffa kompisar. Skolan har erbjudit Lisa att läsa andra ämnen men det har inte fungerat. Hon fick även under en tid möjlighet att praktisera på en förskola. De första dagarna gick bra men sedan kom hon inte och hörde inte av sig. Hon har träffat kuratorn vid några tillfällen under andra och tredje terminen och det har då framkommit att Lisa ofta bråkar med sin mamma. Lisa har uttryckt att det är bra att prata med kuratorn men uteblir ofta från planerade träffar. Hon vill att kuratorn skall berätta att hon är trött på skolan, att hon inte vill praktisera utan vill arbeta och tjäna pengar. Hennes önskemål är att arbeta i en klädaffär eller på en förskola.

Kuratorn uppfattar Lisa som en utåtriktad person som gärna söker kontakt med människor och som vill uppleva nya saker. Han känner dock en oro för henne med tanke på hennes umgängeskrets. Kuratorn beklagar att Lisa inte vill gå kvar i skolan och att man därifrån inte kan göra mer i nuläget.

När Anna nästa dag ringer hem till Lisa svarar mamman. Lisa har inte sovit hemma de senaste nätterna och mamman börjar genast berätta om sin stora oro för dottern. Lisa är ofta hemifrån och mamman vet inte var hon är. Två gånger har socialsekreterare kallat Lisa och mamman då det inkommit rapporter om att hon varit synlig i ett gäng som misstänks ha utfört stölder i affärer och rån mot en flicka. Lisa har sagt till mamman att hon inte känner till händelserna och därför finns det ingen anledning för henne att gå till socialkontoret.

Mamman tycker att hon har svårt att sätta gränser för dottern och bekla-

gar att Lisas pappa inte engagerar sig mer. Föräldrarna är skilda sedan fem år och pappan har en ny familj, med två små barn. Lisa var tidigare där och passade barnen. Mamman tror att Lisa saknar sin pappa och sina halvsyskon. Hon oroar sig också för att Lisa bestämt sig för att sluta skolan.

Mamman berättar att hon är sjukskriven och har försörjningsstöd från socialtjänsten som komplement till sin inkomst. Hon har inte vågat tala med sin socialsekreterare om sin oro för Lisa av rädsla att: ”Då kanske de gör något med Lisa som gör att jag ångrar att jag berättade om det”.

Mamman berättar också att hon har kontakt med en vuxenpsykiatrisk mottagning för en depression. Hon önskar att Lisa också skulle få en samtalskontakt, då hon tror att dottern farit illa av skilsmässan och av att hon inte träffar sina halvsyskon.

Två dagar senare når Anna Lisa på telefon. Anna berättar att hon talat med kuratorn och med mamman. Lisa berättar att hon är jättetrött på skolan, att hon inte vill praktisera utan vill arbeta. Hon behöver pengar, studiebidraget har dragits in och det är alltid bråk med mamman om pengar. Hon tror att hon skulle passa bra att arbeta i en klädaffär eftersom hon är intresserad av mode och vet hur man ska bemöta kunder. Att jobba på en förskola skulle också passa henne. ”Jag fick praktisera på en sådan när jag gick i åttan och fick förlängt en period, då det fungerade så bra.” Tidigare fick hon passa sina halvsyskon men nu vill pappans sambo inte det eftersom hon tycker att Lisa inte sköter sig.

Hon vill gärna komma till Anna för att få hjälp och de bestämmer en tid dagen efter. Innan samtalet avslutas säger Lisa,

– Då ses vi i morgon, men kom ihåg att det är ett jobb jag vill ha, inget annat!

- Vad väcker beskrivningen för tankar hos dig/er?
- Med dessa uppgifter, vad skulle du göra för att Lisas situation skall förbättras?
- Vad tycker du att andra skall göra?
- Vilka uppgifter om Lisa och samverkande aktörer skulle du behöva för att göra en bättre bedömning?

Fallbeskrivning 2

Hossein sitter med sin farbror hos uppföljningsansvarige Johan. Farbrodern säger att han tröttnat på att hans 19-årige brorson inte går i skolan och inte arbetar, men att han önskar att brorsonen ska få hjälp.

Hossein sitter tyst och Johan får istället koncentrera sig på farbrodern. Denne berättar att Hossein bor hos honom och hans familj. Hosseins far blev dödad i hemlandet när Hossein var liten. Hans mor bor med Hosseins syskon, två äldre bröder och en yngre syster i samma område som farbrodern. Hosseins bröder har haft svårt att få jobb och försöker nu starta en liten affär, med stöd av arbetsförmedlingen. Systemen går på gymnasiet. Modern är arbetslös och har försörjningsstöd från socialtjänsten.

Hossein kom till Sverige när han var 12 år. Efter förberedelseklass så slutförde Hossein grundskolan utan behörighet till nationellt program. Han gick på IVIK och presterade bra studieresultat och fick efter ett år en PRIV-plats inom Hotell- och restaurangprogrammet. Farbrodern berättar att Hossein är en mycket duktig kock och tidigare ofta lagade mat hemma. I början av kockutbildningen var Hossein glad men efterhand så blev han allt tystare och verkade ledsen. Efter en tid kom familjen överens om att Hossein skulle flytta hem till farbrodern, då han varit något av en extra pappa för Hossein.

Johan vänder sig emellanåt till Hossein för att få kontakt, men det är svårt att få några svar. Farbrodern berättar att han tycker Hossein verkar vara deprimerad men nu verkar må lite bättre. Förr frågade han farbrodern mycket om sin pappa och sitt hemland men nu för tiden är han mest tyst och håller sig på sitt rum eller är ute. Farbrodern har varit i kontakt med brorsonens skola och berättade då om situationen. Lärare försökte tala med Hossein och även kurator och studie- och yrkesvägledare. Deras uppfattning var att Hosseins svårigheter inte handlade om skolan utan om att han inte mår bra. Elevvården föreslog ett studieuppehåll och en kontakt med psykiatrin alternativt Ungdomsmottagningen. När det gällde att börja om skolan tyckte Hossein att han var för gammal i förhållande till andra elever men han önskade få träffa en läkare eftersom han inte mår bra.

Beslut om studieavbrott bestämdes och Hossein fick hjälp med att träffa en läkare inom psykiatrin. Denne såg till att Hossein fick träffa en psykolog, en man från Hosseins hemland.

Johan får en vecka efter mötet möjlighet att ensam träffa Hossein. Han har under tiden förstått att det gått nästan sex månader mellan elevvårdens förslag om studieuppehåll och till dess han fått meddelandet om studieavbrottet.

Vid mötet är Hossein mer öppen än senast och säger att farbrodern är bra och vill hjälpa honom men kan bli dominant. Hossein berättar att han

sökt sig till socialkontoret för ca tre månader sen då han inte hade några pengar. Där sade man att han skulle gå till arbetsförmedlingen och anmäla sig som arbetssökande. När han nästa gång skulle till Af kolliderade det med en tid hos psykologen. Hossein ville inte ändra tiden hos psykologen eftersom det var viktigt för honom att gå dit. Han försökte istället ändra tiden på Af men kom inte fram via telefonen och bestämde sig för att gå dit dagen efter psykologbesöket.

När Hossein kom till mottagningen för att träffa psykologen fick han veta att denne varit med om en trafikolycka och var allvarligt skadad. Någon frågade om han ville träffa en annan psykolog men han gick bara därifrån.

Nu, ca två månader efter händelsen, säger Hossein att han börjat vakna till. ”Jag var helt chockad”, berättar han. ”Jag har inte heller svarat när de ringt mig. Men jag vill göra något bra nu. Jag kan inte börja skolan, jag vill inte träffa någon ny psykolog. Jag skulle vilja tjäna pengar så att jag kan klara mig själv och jag vill ha en bostad. Jag behöver ett arbete. Jag är bra på att laga mat men jag vill inte jobba som kock, jag är trött på det. Kanske kan jag hjälpa mina bröder med affären under tiden som jag söker arbete, men dom har inte råd att betala mig nåt. Hur ska jag få några pengar under tiden? Kan du hjälpa mig?”

- Vad väcker beskrivningen för tankar hos dig/er?
- Med dessa uppgifter, vad skulle du göra för Hosseins situation skall förbättras?
- Vad tycker du att andra skall göra?
- Vilka uppgifter om Hossein och samverkande aktörer skulle du behöva för att göra en bättre bedömning?

Fallbeskrivning 3

I april får uppföljningsansvariga Lena information från datasystemet om att Anton, 16 år, har avbrutit sin gymnasieutbildning i januari. Han gick första året på ett nationellt program.

Lena skickar ett brev till Anton och ett till hans föräldrar och ber dem att kontakta henne snarast. Dagen efter ringer mamman och berättar att hon är mycket orolig för sonen som håller sig hemma, sover mycket, träffar inte längre kamrater eller utövar sina fritidsintressen.

Anton vill inte tala med Lena i telefonen. Lena föreslår då att de träffas på onsdagseftermiddag tillsammans med Anton och pappan.

Till träffen kommer endast mamman. Hon förklarar att Anton inte vill

följa med och att pappan tycker att familjen själva ska lösa problemen. Mamman berättar att hon känner till att Anton under nian haft kontakt med skolans kurator. Tillfälligt verkade han må bättre, efter att under minst ett år dessförinnan mått dåligt. Han tycktes ha förväntningar på att gymnasiestudier skulle bli en nystart för honom. Till en början kom han till lektionerna men efter en tid kom han allt mer sällan för att slutligen utebli helt. Vid en elevvårdskonferens i början av vårterminen fick mamman vetskap om detta. Anton uttryckte att han ville göra ett studieuppehåll, för att börja om till hösten, och fram till dess göra något annat. Beslut om studieuppehållet togs vid detta tillfälle.

Lena berättar att det finns möjligheter till alternativa studier för Anton men också andra alternativa insatser som kan föreslås, men att hon vill träffa Anton först.

Till nästa möte kommer Anton tillsammans med mamman. Lena återger vad mamman sagt vid förra mötet och undrar om Anton har några egna förslag på vad han vill göra. Anton uttrycker en tveksamhet till om han verkligen ska börja om på gymnasiet till hösten igen eftersom han tyckte det var så jobbigt. Han tyckte att allting var rörigt och gick så fort att han inte hann med. Anton säger att han istället skulle vilja jobba med något som har med data att göra, gärna spel eller webbdesign. Han är dock tveksam om han orkar, eftersom han är så trött jämnt, vill sova mycket och tycker det är jobbigt att gå ut.

När mamman lämnat rummet säger Anton att han lika gärna kunde vara död. Allting känns meningslöst och hopplöst. Lena frågar Anton om hon får be mamman att kontakta BUP eller Ungdomsmottagningen eller om Anton själv vill göra det. Lena kan också göra det, för att han på så sätt kan få hjälp och stöd där. Anton vill inte ha någon kontakt med BUP eller Ungdomsmottagningen.

En ny tid bestäms, men till den kommer varken mamman, pappan eller Anton. Lena ringer hem men ingen svarar och hon försöker nå Anton direkt i hemmet, men ingen öppnar.

Efter några dagar får Lena kontakt med Anton via telefon. Han vill inte komma till Lena men säger att det är OK om hon kommer hem till honom. Vid den bestämda tiden öppnar inte Anton och ingen svarar på telefon.

Två veckor senare får Lena kontakt med mamman via telefon. Mamman berättar att föräldrarna tagit med sonen till BUP eftersom Anton tycktes må så dåligt. En läkare bedömde att läget inte var akut men att Anton fick en tid för återbesök två veckor senare. Läkaren hade också uttryckt att det vore bra för Anton att vara sysselsatt med något meningsfullt på dagarna.

Lena får tala med Anton som säger att han känner sig bättre. Han vill inte träffa någon läkare och inte heller ha någon samtalskontakt. ”Och någon

medicin tänker jag inte äta.” Han vill ha ett arbete eller en praktikplats och säger att han tänker gå till arbetsförmedlingen dagen därpå.

När Lena två dagar senare ringer till Anton och frågar hur det varit på arbetsförmedlingen så svarar Anton att han aldrig gick dit. ”Jag orkade inte.” Anton säger att han inte vill prata mer och samtalet avbryts.

Lena känner nu stor oro för Antons situation och funderar på vad hon bör göra.

- Vad väcker beskrivningen för tankar hos dig/er?
- Med dessa uppgifter, vad skulle du göra för att Antons situation skall förbättras?
- Vad tycker du att andra skall göra?
- Vilka uppgifter om Anton och samverkande aktörer skulle du behöva för att göra en bättre bedömning?

Bilaga 5

Hur är det att inte gå i gymnasieskolan?

Vi vänder oss till dig som av olika anledningar bytt studieinriktning, hoppat av eller aldrig påbörjat gymnasieskolan. Dina erfarenheter av hur skolan och kanske arbetspraktik fungerar är viktiga för att öka kunskapen om möjligheter och hinder som kan finnas för unga människor idag. Vi har talat med uppföljningsansvarig för att få ungdomar som har viktiga erfarenheter att bidra med. Vi får bara reda på ditt namn och telefonnummer om du tackar ja till en intervju.

Vi som skriver till dig heter Marianne Lundgren och Jan Magnusson. Vi arbetar med ett forsknings- och utvecklingsprojekt om ”det kommunala uppföljningsansvaret”. Kommunerna har ansvar för att kontakta de ungdomar som inte går i gymnasieskolan för att kunna ge råd och stöd om vilka möjligheter som finns till utbildning, praktik, arbete och annat. En viktig del för oss är att ta reda på hur ungdomar själva uppfattar uppföljningsansvaret och om arbetet behöver utvecklas.

Det är betydelsefullt att få en bild av dina tidigare skolerfarenheter och hur du fick kontakt med de uppföljningsansvariga. Hur kom det sig att du avbröt gymnasiestudierna eller aldrig började läsa på gymnasiet? Hur ser du på framtiden/framtidsplaner?

Vi kommer också att intervjua åtta ungdomar, föräldrar och personer som arbetar med uppföljningsansvaret. Om du kan tänka dig att ställa upp på en intervju, kommer en av oss att kontakta dig för att bestämma tid och plats. Intervjun beräknas ta drygt en timme. Om du medverkar kommer du att få två biobiljetter som ersättning.

Även om du är positiv nu kan du när som helst dra dig ur om du ångrar dig (ta tillbaka ditt samtycke). Intervjun kommer att spelas in. Ingen obehörig kommer att ha tillgång till materialet. Alla personer kommer att vara anonyma i den rapport vi skriver – det går alltså inte att förstå vem som sa vad.

Marianne är lärare och forskare och har arbetat med ungdomar i många år. Jan är socionom och har lång erfarenhet av ungdomsarbete. Forsknings- och utvecklingsenheten (FoU i Väst/GR) är ansvarig för studien.

Om du har några frågor innan du bestämmer dig, får du gärna kontakta oss.

Marianne Lundgren

FoU i Väst/GR

Tel: 031/ 786 2264

E-post: Marianne.Lundgren@ped.gu.se

Jan Magnusson

FoU i Väst/GR

Tel: 031/ 3664181

E-post: jan.magnusson@tynnered.goteborg.se

Bilaga 6

Intervjuguide ungdomar.

Berätta vad du gör nu? Ålder/kön, bostadssituation, familjesituation, skola, arbete

När slutade du grundskolan?

Har du slutbetyg?

Berätta om din bakgrund.

Hur var skolan? Stressigt? Kravfullt/kravlöst? Svårt/Lätt? Grundskolan? Gymnasieskolan?

Fick du stöd i grundskolan/gymnasieskolan? Relation till kompisar/lärare/föräldrar?

Vilka ”brytpunkter” var viktiga? Positiva/Mindre positiva? Viktiga personer – varför?

De insatser som gjordes – varför tillsattes de – hur gick det till? Var du delaktig?

Berätta om vägledning och stöd.

När fick du kontakt med vägledningen via studie- och yrkesvägledare?

Hur fick du kontakt med samordnaren för det kommunala uppföljningsansvaret?

Vilken typ av insatser har du blivit erbjuden? Hur ville du ha det själv – har du varit tydlig med vad du själv velat?

Berätta om framtiden

Framtisplaner – framtidstro – Vilka framtidsdrömmar har du?

Förslag på konkreta stödåtgärder som behövs för fortsatt utveckling/övergång till vuxenlivet?

Intervjuguide Föräldrar:

Berätta om hur du upplevt ditt barns skolgång.

Hur var du delaktig? Vad var bra – vad kunde göras annorlunda?

Berätta om vilket stöd du anser att ditt barn är i behov av – hur ser du på din medverkan?

Bilaga 7

Fokusgruppsdeltagarnas verksamheter:

Arbetsförmedlingen, Arbetsmarknadsenhet, Barn- och ungdomsmedicin, Gymnasieskola, Individ- och familjeomsorg, Ungdomsmottagning, Barn- och ungdomspsykiatri, Studieförberedande Centrum (inklusive Skydds nätet) samt Fritidsverksamhet.

Från dessa verksamheter har följande yrkesgrupper varit representerade:

Studie- och yrkesvägledare, Lärare, Fritidspedagog, Kurator, Rektor, Samordnare inom individuella programmet, Skoladministratörer, Socialsekreterare, Specialpedagog, Drogamordnare, Familjebehandlare, Rekryterare, Coach, Arbetsförmedlare, Enhetschef, Handläggare för försörjningsstöd samt Handläggare vid ungdomsgrupp.

I stort sett alla ungdomar som gått ut grundskolan påbörjar en gymnasieutbildning och de flesta elever fullföljer sina gymnasiestudier. Det finns dock tecken på att gruppen elever som inte fullföljer gymnasieskolan ökar. Kommunen är enligt lag skyldig att hålla sig informerad om hur ungdomar som inte fyllt 20 år är sysselsatta i syfte att kunna erbjuda dem lämpliga individuella åtgärder.

Den här rapporten handlar om ungdomar som avbryter sina gymnasiestudier och hur det kommunala uppföljningsansvaret hanteras inom Göteborgsregionens 13 kommuner. Vilka är ungdomarna? Hur utförs det uppsökande arbetet? Vilka erfarenheter har ungdomar och föräldrar av kommunens uppsökande arbete och av de insatser som erbjuds? Arbetet med det kommunala uppföljningsansvaret sker i flera steg. Från registrering i IT-system till kontakt med ungdomarna. Arbetet skapar behov av samverkan mellan olika verksamheter för att finna lämpliga insatser som till exempel olika studieformer, praktik, arbete eller andra stödinsatser av varierad omfattning.

Rapporten riktar sig till de som arbetar inom skola/utbildning, socialtjänst, arbetsmarknadsområdet, verksamheter inom hälso- och sjukvårdsområdet samt andra berörda som möter ungdomar utanför gymnasieskolan.

Marianne Lundgren är lektor vid Göteborgs universitet och *Jan Magnusson* är socionom inom Göteborgs Stad.

Fouväst GR

FORSKNING OCH UTVECKLING INOM VÄLFÄRDSOMRÅDET

Besök Gårdavägen 2 • Post Box 5073, 402 22 Göteborg • Tel 031-335 5000

Fax 031-335 51 17 • e-post fou@grkom.se • www.grkom.se/fouivast

